

| KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITIÆ HISTORIÆ
ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2021

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 10*, číslo | *Issue 2*, rok | *Year 2021*

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Časopis *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ* je zaradený v databáze:

CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities) – 2020.

CCEOL (Central and Eastern European Online Library) – 2021.

Vedúci redaktor | *Editor-In-Chief*: prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

ThDr. Daniel BOLEŠ, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD. – FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD. – GTF, Prešovská univerzita v Prešove

Dr. Viliam Štefan DÓCI OP – Istituto storico domenicano Roma, Taliansko

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. PhDr. Jitka JONOVÁ, Th.D. – Univerzita Palackého v Olomouci, CM TF Olomouc, Česko

prof. ThDr. Viliam JUDÁK, PhD. – Univerzita Komenského v Bratislave, RKCMBF Bratislava

prof. Dr. István KÁFER, PhD. – Gál Ferenc Főiskola Szeged, Maďarsko

doc. Viktor KICHERA, PhD. – Uzhhorod National University, Faculty of History, Ukrajina

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – Segreteria di Stato, Citta del Vaticano

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. ThDr. Radoslav LOJAN, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

prof. Dr hab. Józef MARECKI – Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Poľsko

dr hab. Jarosław R. MARCZEWSKI – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II., Lublin, Poľsko

Dr. habil. Béla PUKÁNSZKY, DSc. – Univerzity Eszterházy Károly, Eger, Maďarsko

prof. ThDr. Ján ŠAFIN, PhD. – Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, Th.D. – TF Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Česko

Jazykový redaktor:

– **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Martina MIŽENKOVÁ

– **anglického textu** | *English text Editor*: Frances KREMARIK

– **českého textu** | *Czech text Editor*: Bc. Ludvík POUZAR

Technický redaktor | *Technical editor*: Marián HUMENSKÝ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Address of editorial publisher*:

© 2021 VERBUM – vydavateľstvo KU

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok, web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Address of editorial office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk; email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572

OBSAH | CONTENTS

ÚVOD EDITORIAL.....	5
Za Máriou Spoločnickovou	7
<i>In memory of Maria Spoločnicková</i>	
Status diakonís v ranej cirkvi na základe liturgických hľadísk	9
<i>The status of the diaconesses in the Early Church on the basis of liturgical aspects</i>	
Štefan Angelus Kuruc	
Tlačiar Jiří Melantrich z Aventina a jeho dielo Knížka Potěšytná wssechniem Tiehotnym zachovaná vo fonde Slovenskej národnej knižnice.....	16
<i>The Printer Jiří Melantrich z Aventina and his work Knížka Potěšytná wssechniem Tiehotnym preserved in the Slovak National Library</i>	
Mária Pitáková	
Politické a náboženské okolnosti sociálneho myslenia Jána Amosa Komenského.....	30
<i>Political and religious circumstances of Ján Amos Komenský's social thinking</i>	
Gabriela Genčúrová	
Katolícká moderna a její vliv na dílo Karla Rebana	47
<i>Catholic Modernism and Its Influence on The Works of Karel Reban</i>	
Pavína Moučková	
Koblyna and Rokovyna and the clergy of the MGK in Czechoslovakia in the 1920s.	54
<i>Koblyna and Rokovyna and the Clergy of the MGKE in Czechoslovakia in the 1920 s.</i>	
Viktor Kichera	
Od posvätnej služby pre liturgiu po zbierkový predmet. Muzealizácia posvätného.....	65
<i>The Path of a Sacramental Object from Liturgic Service to Collection Item in a Museum. Musealisation of the Sacred</i>	
Alena Piatrová	
Dielňa Majstra Pavla z Levoče: Plastika sv. Jozefa.....	83
<i>Workshop of Master Paul of Levoča: Sculpture of St. Joseph</i>	
† Mária Spoločnicková	

Reskript pápeža Jána XXII. v záležitosti farností Podolíneč a Trebišov z roku 1331.....	88
<i>Rescript of Pope John XXII. in the affairs of the parishes of Podolíneč and Trebišov from 1331</i> Daniel Boleš	
RECENZIA <i>REVIEW</i>	91
Cyril Hišem	
RECENZENTI PRÍSPEVKOV <i>REVIEWERS</i>	95

ÚVOD | EDITORIAL

Vážení čitatelia!

Históriu ľudstva vytvárajú a tvoria samotní ľudia. Ich postoje, myšlienky a konkrétne skutky ovplyvňujú jej obsah. Niekedy je ťažké sa v nich vyznať... Napriek tomu chceme históriu spoznávať, aby sme čo najlepšie poznali naše korene, a tak mohli priniesť ovocie svojho života nielen pre seba, ale aj pre tých druhých. Aj toto ďalšie číslo *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ* chce svojou troškou prispieť k tomu.

Obsah tohto čísla tvorí spolu sedem príspevkov, jeden preklad stredovekej listiny, jedno smútočné oznámenie, jeden historicko-umelecký príspevok a jedna recenzia.

Samotný obsah časopisu začína smutnou správou o úmrtí akademickej maliarky Márie Spoločníkovej, ktorá okrem mnohých iných aktivít bola dlhé roky prispievateľkou do nášho časopisu kde jeho obsah obohacovala o umelecko-historické príspevky z oblasti sakrálneho umenia. Navyše, väčšinu fotografií na jednotlivých obálkach časopisu, tvorili ňou reštaurované umelecké artefakty. Poďakovanie zomrelej akademickej maliarke vyjadril v krátkom texte dekan Teologickej fakulty doc. Radoslav Lojan, PhD.

Skupiny príspevkov v tomto čísle otvára Štefan Angelus Kuruc, ktorý nám predstaví status diakonís v ranej cirkvi z liturgického pohľadu. Autor predstavuje názory viacerých autorov, ktorých mienky na túto problematiku sa rôznia. Faktom však je skutočnosť, že v ranom období kresťanstva bol tento status diakonís veľmi výrazný.

V poradí druhom príspevku sa Mária Pitáková zamerala na významného českého renesančného tlačiaru a vydavateľa Jiřího Melantricha z Aventina. V tomto príspevku predstavila aj knihu, ktorá bola vytlačená v tejto tlačiarňi – *Knjižka Potěštyedlná vssechniem Tiehotnym* od Thomasa Gunthera. Autor tejto knihy predstavil, ako boli náboženstvo a viera súčasťou každodenného života a boli úzko spojené aj s oblasťou ľudského života, a to konkrétne – aj s pôrodom.

V príspevku od Gabriely Genčúrovej s názvom *Politické a náboženské okolnosti sociálneho myslenia Jana Amosa Komenského* sa čitateľ dozvie o antropologicko-teologických východiskách a vývoji myslenia Jana Amosa Komenského a tiež o náprave človeka, sveta a ľudstva ako celku. Príspevok ďalej poukazuje aj na Komenského sociálne a politické snahy.

Pavína Moučková z Českých Budějovic pokračuje vo svojej téme pri predstavovaní diela Karla Rehana. V tomto príspevku chce predstaviť Katolícku modernu a jej niektorých protagonistov, ktorí podstatne ovplyvnili dielo Karla Rehana. Tento autor sa zaradil medzi osobnosti liturgického hnutia a iných obrodných myšlienok, ako napríklad vzdelávanie kňazov, učiteľov a učiteľiek, a tiež vzdelávanie katolíckej mládeže.

Sériu vedeckých príspevkov uzatvára kurátorka Alena Piatrová zo SNM-Historického múzea v Bratislave. Svoj príspevok napísala na podklade uskutočnenej medzinárodnej vedeckej konferencie *Monasteria abolita. Osudy klášterních statků od 2. poloviny 18. do 2. poloviny 20. století*, ktorá sa konala v Premonštrátskom opátstve v Želive v dňoch 5. – 7. októbra 2021. Autorka sa profesionálnym pohľadom zamýšľa nad pomerne zložitou situáciou záchranu, ale aj prezentácie sakrálneho umenia a predmetov

religiózneho charakteru. Autorka nezostáva len pri konštatovaní súčasnej situácie, ale ponúka aj konkrétne riešenia, jedným z nich je aj vznik cirkevných múzeí.

Príspevok z historicko-umeleckej oblasti, dnes už zomrelej akademickej maliarky Márie Spoločníckovej, nám ponúka pohľad na polychrómovanú plastikú sv. Jozefa, pochádzajúcu z dielne Majstra Pavla z Levoče. V tomto prípade ide už len o predmetné dielo, ktoré je fragmentom z viacfigurálnej kompozície. Reštaurátorka čitateľovi predstavuje známe historické okolnosti okolo tejto plastiky a jadrom jej príspevku je analýza výtvarného prejavu Majstra Pavla z Levoče a tiež veľmi konkrétny opis plastiky a jej reštaurovania.

V pravidelnej rubrike časopisu nechýba ani prepis a preklad stredovekej listiny z roku 1331 od stáleho autora Daniela Boleša. Ide o reskript pápeža Jána XXII. v záležitosti farností Podolíneč a Trebišov.

Posledným príspevkom časopisu je recenzia Cyrila Hišema na veľmi hodnotné kolektívne dielo od hlavných redaktorov – Magdalény Kvasnicovej a Mareka Šeregiho s názvom: *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku: Dejiny a pamiatková ochrana*. Dielo vyšlo v Bratislave, vo vydavateľstve SPEKTRUM STU v roku 2018, v rozsahu 616 strán.

Milí čitatelia, redakčnej rade a autorom jednotlivých príspevkov nakoniec zostáva len jedno: popriať Vám obohacujúce čítanie, ktoré nás všetkých zároveň aj učí, aj vychováva.

Redakcia časopisu

Za Máriou Spoločnickovou

In memory of Maria Spoločnicková

**Vo veku 94 rokov zomrela 9. septembra 2021
významná košická reštaurátorka Mária Spoločnicková.**

Mária Spoločnicková (1926, Košice) vyštudovala Vysokú školu výtvarných umení v Bratislave. Bola študentkou profesora a akademického maliara Dezidera Millyho, ktorý ju nasmeroval na reštaurovanie umeleckých diel. Prevažnú časť svojej 60-ročnej odbornej činnosti zasvätila záchrane gotických sakrálnych pamiatok na Slovensku. Publikovala desiatky štúdií v odborných periodikách, vydala šesť kníh a za svoju publikačnú činnosť bola niekoľkokrát ocenená. Mária Spoločnicková patrila k prvej generácii profesionálnych slovenských reštaurátorov. Bola absolventkou vôbec prvého ročníka poslucháčov ateliéru reštaurovania na Vysokej škole výtvarných umení v roku 1953 a odvtedy sa reštaurovaniu venovala s hlbokým zánietením. Špecializovala sa najmä na reštaurovanie starého umenia a vďaka nej máme dodnes zachované viaceré vzácne diela gotického umenia, ktoré doslova zachránila. Jej práca na reštaurovaní diel Majstra Pavla z Levoče výrazne posunula umelecko-historický výskum jeho tvorby a pôsobenia. V rokoch 1953 – 1959 pracovala vo Východoslovenskej galérii, kde okrem reštaurovania suplovala aj umelecko-historický výskum a prípravy výstav. Podieľala sa aj na záchrane množstva pamiatok nášho kultúrneho dedičstva a snažila sa o popularizáciu reštaurátorského odboru i potreby chrániť a obnovovať pamiatky. Medzi jej najvýznamnejšie reštaurátorské počiny patrí reštaurovanie diel Majstra Pavla z Levoče.

Za svoju prácu bola ocenená viacerými vyznamenaniami: KNV v Košiciach jej v roku 1967 udelil cenu za reštaurovanie súboru gotických plastík z Dómu sv. Alžbety v Košiciach; Zväz slovenských výtvarných umelcov ju ovenčil Cenou Cypriána Majerníka (1968); v roku 1987 jej udelili titul „zaslúžilá umelkyňa“; v roku 1992 dostala Cenu mesta Košice; v roku 2001 sa stala laureátkou Ceny Jána Pavla II. *Pro Ecclesia et pontifice Joannes Paulus II.*; v roku 2003 získala Cenu Košického samosprávneho kraja a v roku 2007 jej Konferencia biskupov Slovenska udelila Cenu Fra Angelica a čestný titul "Doctor honoris causa" jej udelila aj Katolícka univerzita v Ružomberku (2015).

Pani Mária Spoločníková bola veľkým priateľom Teologickej fakulty v Košiciach, Katolíckej univerzity v Ružomberku a Teologického inštitútu v Spišskom Podhradí a často sa podieľala na ich rôznych akademických, kultúrnych a vzdelávacích aktivitách. Na stránkach historického časopisu *Notitiæ Historiæ Ecclesiasticæ* publikovala takmer pravidelne svoje príspevky. Jej životným krédom bolo: *Ora et labora – Modli sa a pracuj*, ako aj heslo „vydrž; a tiež A. M. D. G. – *Ad maiorem Dei gloriam*“. Tieto mottá jej dávali istotu, že všetko, čo robí, je na Božiu slávu a na zachovanie kultúrneho dedičstva kresťanskej Európy.

Teologická fakulta v Košiciach, Katolíckej univerzity v Ružomberku vyjadruje rodine pani Márii Spoločnikovej hlbokú sústrasť nad odchodom tejto výnimočnej osobnosti. V nádeji na večný život a vo vieru v zmŕtvychvstanie odporúčame dušu zosnulej Pánovi. „*Oči máme zarosené slzami čistej lásky a nádeje, súcitu a vďaky ...darov, ktoré dáva Svetlo! Ono nech svieti našej zosnulej Márii a nám rovnako na ceste života.*“

doc. ThDr. Radoslav Lojan, PhD.
dekan TF KU

Status diakonís v ranej cirkvi na základe liturgických hľadísk

Štefan Angelus Kuruc

The status of the diaconesses in the Early Church on the basis of liturgical aspects

Abstract: *The article considers the ordination rites of deaconesses in the Early Church according to the oldest Greek, Latin and Georgian liturgical manuscripts.*

The oldest reference to women as deacons occurs in Paul's letters (c. AD 55–58). Their ministry is mentioned by early Christian writers. The oldest ordination rite for deaconesses is found in the 5th-century Apostolic Constitutions. It describes the laying on of hands on the woman by the bishop with the calling down of the Holy Spirit for the ministry of the diaconate. A full version of the rite, with rubrics and prayers, has been found in the Barberini Codex.

In the Byzantine church, women who were deacons had both liturgical and pastoral functions within the church. These women also ministered to other women in a variety of ways, including instructing catechumens, assisting with women's baptisms and welcoming women into church services. They also mediated between members of the church, and they cared for the physical, emotional and spiritual needs of the imprisoned and the persecuted.

Two types of monastic women were typically ordained to the diaconate in the early and middle Byzantine period: abbesses and nuns with liturgical functions, as well as the wives of men who were being raised to the episcopacy. There was a strong association of deacons who were women with abbesses starting in the late fourth century or early fifth century in the East, and it occurred in the early medieval period in the Latin as well as the Byzantine Church.

A comparative analysis of sources shows that deaconesses had some functions in the domain of public liturgy which were similar to the functions of deacons, but not identical, and the ordination rite for women as deacons was not identical to the ordination rite for men as deacons. The ancient manuscripts confirm the ceremony performed for ordaining deaconesses was merely a solemn dedication and blessing.

Keywords: *deaconesses - rites of ordinations - Early Church - women in the Church.*

Existencia diakonís v ranej cirkvi nie je celkom neznáma, aj keď pramene k tejto téme sú pomerne fragmentárne. Hoci táto služba v cirkvi zanikla pravdepodobne na prechode z antiky do raného stredoveku, aj v neskorších dobách sa nachádzajú v prameňoch o nich zmienky. V poslednej dobe otázka diakonís ožila v perspektíve možného obnovenia tohto úradu v katolíckej cirkvi. Treba však uviesť, že prvé pokusy o obnovenie služby diakonís boli v ruskom pravosláví 19. storočí.¹

¹ ПАГЛАЗОВА, Надежда Михайловна. Святитель Филарет Московский и две попытки восстановления чина дьяконисс в Русской церкви его времени. In МУСИНА, Лариса (ed.) *Личность в Церкви и обществе: Материалы Международной научно-богословской конференции*. Москва: Свято-Филаретовский православно-христианский институт, 2003, s. 240 – 256.

Autori zastávajú vcelku protikladné stanoviská v pohľade na prax a status diaconis:

a) Trojickij a Martimort sú názoru, že v prípade diaconis išlo o status rovný niekdajším nižším sväteniam,²

b) Wijngaards a Osiek hovoria o vysviacke vo vlastom zmysle a o faktickej účasti diaconis na ráde diaconátu,³

c) Želtov považuje za nemožné v ranej cirkvi vymedziť presnú hranicu medzi úradom (službou) a svätením (presné hranice načrtla až stredoveká teológia), poukazuje síce na priame analógie medzi službou diaconov a diaconis, predsa však odmieta svätenie diaconis v zmysle, v akom chápeme dnes ordo.⁴

Staroveké opisy svätenia diaconis sú totiž podľa dochovaných prameňov veľmi útržkovité a nedovoľujú v plnej miere rekonštruovať vývoj služby diaconis v ranej cirkvi ani jej teritoriálny výskyt a regionálne špecifiká. Napriek tomu komparácia dochovaných prameňov umožňuje definovať základné špecifiká praxe svätenia diaconis, čo môže načrtnúť mnohé z vtedajšieho chápania ich služby v neskorantických a ranostredovekých cirkevných spoločenstvách.

Najstarší zachovaný text tohto typu je Didascalia Apostolorum zo 4. storočia. Ustanovenie diaconisy sa koná vkladáním rúk biskupa na kandidátku a jeho modlitbou v prítomnosti presbyterov, diaconov a diaconis. Modlitba obsahuje výpočet veľkých žien Starého zákona (Áronova sestra Mária, Debora, Anna, prorokyňa Hulda⁵) a svedčí o úlohách diaconisy, spojených s ochranou „svätej brány“, čo pravdepodobne znamená vchod do chrámu.⁶ Modlitba vykazuje zhody s modlitbou ustanovenia zasvätených vdov

² ТРОИЦКИЙ, Сергей Викторович. *Диакониссы в Русской Церкви*. Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1912; ТРОИЦКИЙ, Сергей Викторович. *Диакониссы в Православной Церкви*. Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1912; ТРОИЦКИЙ, Сергей Викторович. Церковно-служительницы в Православной Церкви и Восточные диакониссы Магна и Марфана и западная церковнослужительница Эферия. In *Служение женщин в церкви*, Москва: Православный Свято-Тихоновский Гуманитарный Университет, 2011, s. 25 – 156, 271 – 336; ТРОИЦКИЙ, Сергей Викторович. Диакониссы в Православной Церкви. In *Журнал Министерства Народного Просвещения*, 1912, roč. 79, č.1, s. 162 – 167; ТРОИЦКИЙ, Сергей Викторович. Церковнослужительницы в Православной Церкви. In БЕЛОВУСОВ, Алексей Владиславович (ed.) *Служение женщин в церкви: Исследования*. Москва: Издательство ПСТГУ, 2011 – 122, 394 – 398.

MARTIMORT, Aime Georges. *Les Diaconesses: Essai historique*. Roma: Edizioni Liturgiche, 1982, s. 144 – 163.

³ WIJNGAARDS, Johannes Nicolaas Maria. *No Women in Holy Orders? The Women Deacons of the Early Church*. Norwich: Canterbury Press, 2002, s. 20 – 55; MADIGAN, Kevin – OSIEK, Carolyn (ed.). *Ordained Women in the Early Church: A Documentary History*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2011, s. 5 – 7.

⁴ ЖЕЛТОВ, Михаил Сергеевич. Диаконисса. In *Православная энциклопедия*, Т XIV., Москва: Церковно-научный центр Русской Православной Церкви, 2007, s. 580 – 587.

⁵ Hulda bola židovská prorokyňa, ktorá žila v 7. stor. pk. Kr. a pôsobila za vlády kráľa Joziáša. HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha: Advent-Orion/Vyšehrad, 2003, s. 183.

⁶ De diaconissa vero ...constituo. Episcopo, impones ei manus adstante presbyterio una cum diaconis ac diaconissis et dices: Deus aeternae, pater Domini nostri Iesu Christi, creator viri ac mulieris, qui spiritu implevisti Mariam, Debboram, Annam et Holdam, qui non dedignatus es ex muliere nasci unigenitum filium tuum, qui in tabernaculo testimonii et in templo feminas custodes sanctarum ianuarum tuarum instituisti; ipse nunc quoque respice in famulam tuam hanc, electam ad ministerium, et da ei spiritum sanctum, et munda eam ab omni inquinamento carnis et spiritus, ut opus sibi commissum perficiat condigne in gloriam tuam et laudem Christi tui, cum quo tibi gloria atque adoratio et sancto spiritui in saecula, amen.

FUNK, Franciscus Xaverius (ed.). *Didascalia et Constitutiones apostolorum I*. Paderbornae: Libreria Ferdinandi Schoening, 1905, s. 325.

zo spisu) sýrskeho pôvodu *Testamentum Domini*⁷ zo 4. stor.⁸ a tiež gruzínskymi testami modlitieb ustanovenia diakonís z 11. stor.

Po 4. storočí (až do 8. stor.) niet nijakých prameňov k problematike ustanovenia diakonís. Zdá sa, že po 8. storočí diakonisy na Východe prestali existovať, pretože od tej doby sa všetky zmienky o nich dotýkajú len skoršej tradície zafixovanej v zachovaných rukopisoch. Wijngaards vyrátava osem rukopisov so zmienkami o diakonísach a delí ich na tri skupiny (A, B, C) a zároveň predpokladá nezachovaný text, z ktorého všetky zachované texty čerpajú, pretože sú si navzájom veľmi podobné. Za najstaršiu pokladá skupinu A, ku ktorej patrí rukopis Barberini (cca 780) – liturgický text byzantského pôvodu, zostavený pravdepodobne v južnej Itálii.⁹ Podľa tohto textu začína svätenie diakonisy na rovnakom mieste liturgie ako svätenie diakona. Kandidátku privádzajú biskupovi, stojí pre ním (na rozdiel od ordinanda na diakonát, ktorý pokľaká na jedno koleno a ordinanda na presbyterát, ktorý pokľaká na obe kolena) so sklonenou hlavou, na ktorú biskup kladie ruky, trikrát robí znamenie kríža a modlí sa dve modlitby.

Počas druhej modlitby prednáša diakon ekténiu za diakonisu. Spomína sa v nej, že diakonisy majú slúžiť vo svätých domoch (chrámoch), podčiarkuje sa dôležitosť zachovania cudnosti a napodobňovanie Féby,¹⁰ spomínanej apoštolom Pavlom. Po skončení modlitby kladie biskup na diakonisu diakonský orarion¹¹ pod maforoin,¹² ale oboma koncami dopredu (ako u hypodiakona). Diakonisa prijíma Eucharistiu v presbytériu pri oltári a biskup jej podáva kalich, ktorý ona potom kladie na oltár.¹³

Diakonisa sv. Febe

⁷ MAYER, Josephine (ed.). *Monumenta de viduis, diaconissis virginibusque tractantia*. Bonnae: P. Hanstein, 1938, s. 55 – 56. *Testamentum Domini* – ranokresťanský traktát o cirkevných ustanoveniach. Obsahuje aj rané texty liturgie Eucharistie. STEIMER, Bruno. *Vertex traditionis: die Gattung der altchristlichen Kirchenordnungen*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1992, s. 95 – 105.

⁸ BRADSHAW, Paul F. *The Search for the Origins of Christian Worship*. Oxford: University Press, 2002, s. 86.

⁹ WIJNGAARDS, Johannes Nicolaas Maria. *No Women in Holy Orders? The Women Deacons of the Early Church*, s. 27 – 31. O rukopise podrobne v VELKOVSKA, Elena – PARENTI, Stefano. *L'Euclologio Barberini Gr. 336*. Roma: C.L.V. – Edizioni liturgiche, 1995.

¹⁰ Odporúčam vám našu sestru Fébu, služobníčku cirkvi v Kenchrách. Prijmite ju v Pánovi, ako sa patrí na svätých, a pomáhajte jej vo všetkom, čo bude od vás potrebovať, veď aj ona pomáhala mnohým, aj mne samému. (Rim 16, 1–2)

¹¹ Orarion je charakteristickým znakom diakona a subdiakona vo východnej cirkvi.

¹² Maforion (gr.) je vrchný ženský odev, dlhý a široký šál, zakrývajúci hlavu a siahajúci až k chodidlám.

¹³ VELKOVSKA, Elena – PARENTI, Stefano. *L'Euclologio Barberini Gr. 336*, s. 24 – 25.

Matej Vlastaris¹⁴ (v jeho dobe – 14. stor. – už inštitúcia diakonisy zanikla) podčiarkuje, že diakonisa je povinná nosiť mníšsky odev (pravdepodobne tým myslel maforion), má viesť cnostný život a má tie isté povinnosti ako diakon (okrem niekoľkých výnimiek). Vlastaris ďalej nevymenúvava jej povinnosti (čo by bolo celkom logické), ale odlišnosti pri svätení: diakonisa pri svätení nekľáči, ale len skláňa hlavu, má orarion koncami oboma dopredu. Diakonisa sa má stále zdržiavať v chráme, ale neasistuje pri Eucharistii a nemôže niesť ripidy.¹⁵

Novoustanovená diakonisa prijíma Eucharistiю po diakonoch z rúk biskupa; kalich po svojom prijímaní kladie na oltár, nezúčastňuje sa rozdávania Eucharistie iným. Vlastaris tak vcelku popisuje obrad ustanovenia diakonisy v hlavných črtách zhodný z popisom v rukopise Barberini. Odmietá možnosť, že by diakonisy mali nejaké liturgické funkcie, hoci majú rovnaké povinnosti ako diakoni, čo si vlastne protirečí. Treba

však vziať na zreteľ, že v dobe Vlastarisa už diakonisy neexistovali.

Ordo Romanus z polovice 9. storočia, zachovaný v rukopise trochu neskoršej doby ako grécky text, obsahuje podobný opis ustanovenia diakonisy, vcelku zhodný s rítom v gréckej verzii. Biskup žehná kandidátku, kladie na ňu štólu, na ktorú sa dáva maforion, potom pokračuje omša. Po čítaniach a modlitbe biskupa robí kandidátka prostráciu pred oltárom, nasledujú litánie, druhá modlitba biskupa, po speve litánií a modlitbách biskupa (podobného obsahu ako v gréckej verzii) biskup kladie na kandidátku štólu a ona si zahŕňa hlavu „pokrývkou z oltára“. Potom jej biskup dáva prsteň ako znamenie toho, že je Kristovou nevestou.

Diakonisa sv. Olympia

V podstate ide o obrad uvedenia do úradu. Diakonisa spolu s inými ženami prináša k oltáru obetné dary. Biskup v kánone sa modlí aj za novoustanovenú diakonisu. Po prijímaní dostáva diakonisa požehnanie.¹⁶

¹⁴ Matej Vlastaris (Matthaios Blastares, 1290 – 1360) – byzantský mních a kanonista, pochádzajúci zo Solúna.

¹⁵ BLASTARES, Mattheus. Syntagma alphabeticum rerum omnium quæ in sacris divinisque canonibus comprehenduntur. In Migne. Jacques Paul. *Patrologiæ Cursus Completus, Series Graeca*. CXLIV, 1173.

¹⁶ Episcopus, cum diaconam benedicit, orarium in collo eius ponit. Quando autem ad ecclesiam procedit, portat illud super collum suum, sic vero, ut summitas orarii ex utraque parte sub tunica sit. Item missa ad diaconam consecrandam ...Deinde prostrata illa ante altare, imponatur litania. Qua finita dicat episcopus super illam hanc orationem. Exaudi, Domine, preces nostras et super hanc famulam tuam N. spiritum tuæ benedictionis emitte, ut coelesti munere ditata, et tuæ gratiam possit maiestatis acquirere, et benevivendi aliis exemplum praeberet... Sequitur consecratio in modum praefationis. ...Tunc ponat episcopus orarium in collo eius, dicens:

V troch modlitbách na ustanovenie diakonisy z gruzínskeho rukopisu z 10. stor., rovnako ako v texte z Apoštolských ustanovení, sa spomínajú starozákonná Mária, Debora a Féba, ale navyše sa dodáva, že diakonisy pomazávajú katechumenov olejom. V ďalšom gruzínskom rukopise zo 16. stor. sa uvádza, že diakonisu ustanovuje biskup počas slávania Eucharistie po čítaní evanjelia.

Z tej istej doby (16. stor.) sa zachoval sýrsky nestoriánsky text o ustanovení diakonisy. Diakonisu sa môže stať mníška, ktorá dlhší čas prežila v mníšstve. Ustanovenie sa koná v diakoniku.¹⁷ Biskup po čítaní žalmov a modlitieb sa modlí modlitbu požehnania nad kandidátkou, v ktorej vzýva Ducha sv., aby diakonisa bola schopná vyučovať ženy v čistote a cnosti. Potom na kandidátku vkladá ruky, no nie spôsobom ako pri ordinácii, ale spôsobom ako pri požehnaní.¹⁸

Zo zmienených textov možno sformulovať niekoľko spoločných znakov, dotýkajúcich sa ustanovenia a služby diakonís:

- Diakonisa sa ustanovuje vkladáním rúk biskupa, ale nekľací pri tom.
- Sú zahalené maforionom alebo plachtou.
- Na pleciah im biskup pladie orarion (štólu) oboma koncami dopredu.
- Eucharistiu prijímajú až po diakonoch.
- Môžu sa dotýkať bohoslužobných nádob a prinášať na oltár obetné dary.
- Službou diakonís bolo strážiť vchod do chrámu (možno do ženskej časti), vyučovať katechumenky a asistovať pri ich krste.
- Povinnosťou diakonisy bol život v čistote, hoci ani v jednom prípade sa nespomína zloženie nejakého sľubu. Okrem toho mala byť akousi predstavenou mníšok alebo komunity zasvätených žien (v ranom stredoveku na Západe).

stola iucunditatis induat te Dominus. Ipsa autem imponat velamen capiti suo palam omnibus de altari acceptum, cum Antiph. Ipsi sum desponsata, cui angeli. Oratio. Preces famulae tuae, quaesumus, Domine, benignus exaudi, ut assumptam castitatis gratiam te auxiliante custodial. Per. Ad annulum dandum. Accipe annulum fidei, signaculum spiritus sancti, ut sponsa Christi voceris, si ei fideliter servieris. Per. Ad torquem. Accipe signum Christi in capite, ut uxor eius efficiaris, et si in eo permanseris, in perpetuum coroneris. Deinde dicat antiphonam. Annulo suo subarrhavit me Dominus. ...Post evangelium in ordine velatarum ad manus episcopi offerant, choro imponente offert... Diacona vero illa inter mysteria sacra communicet et post missam episcopus ei pastoralis banno pacem confirmat, ut sua cum securitate et quiete possideat.

Hittorpius, Melchior. *De divinis catholicae ecclesiae officiis et mysteriis: varii vetustorum aliquot ecclesiae patrum ac scriptorum ecclesiasticorum libri, quorum catalogum pagina decimasexta complectitur; ad religionis christianae incrementum, et haeresium nostri temporis catholicae ecclesiae officia & ministeria calumniantium confutationem, ex antiquissimis exemplaribus manuscriptis bona fide partim in lucem editi partim à mendis repurgati*. Parisiis, 1610. Tiež v PL LXXXVIII. 851 a nasl. [online] Dostupné na internete:<

https://books.google.sk/books?id=_s9jAAAACAAJ&dq=de+divinis+catholicae+ecclesiae+officiis+et+mysteriis+online&hl=sk&source=gbs_navlinks_s>.

¹⁷ Diakonikon (διακονικόν) – miestnosť v chráme, plniaca funkciu sakristie.

¹⁸ Ordo impositionis manuum, quae [fit] super mulieres diaconissas. Eligitur soror ex monasteriis, quae (sit) plena aequaliter annorum et dives in ministerio monasterii et quae habeat testimonia operum bonorum. Et iubet pontifex et introducunt eam in diaconicum tempore mysteriorum. Et admovet eam archidiaconus ad episcopum iunctas manus habentem et caput inclinantem et adorantem usque ad medium lumborum, sed in genua non procumbentem, quia non laudabile est... Et ponit manum suam episcopus super caput eius, non in modum impositionis manuum, sed benedicendo benedicit illi et orat super eam orationem secretam (verboten: orationem animae) pro viribus suis.

ASSEMANNI, Josephus Simonius. *Bibliotheca orientalis Clementino-Vaticana: in qua manuscriptos codices Syriacos, Arabicos, Persicos, Turcos, Hebraicos, Samaritanos, Aethiopicos, Graecos, Aegypticos, Ibericos et Malabaricos ... ex oriente conquisitos ... et Bibliothecae Vaticanae addictos ... recensuit*. Lib. III. Pars II. Rome: Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, 1778, s. 851.

V poslednom prípade ide snáď ani nie tak o diakonskú službu, ale o spojenie úradu diakonisy s predstavenou komunitou.¹⁹

Zachovala sa správa Pavla Orosia o tom, ako nejaká staršia panna počas drancovania Ríma Gótmí za Alachicha v roku 410 vyniesla z chrámu bohoslužobné nádoby.²⁰ Správu preberá sv. Izidor zo Sevily, pričom dodáva, že pannu sprevádzali akísi ľudia, kým nepreniesli nádoby do Chrámu sv. Petra.²¹ Správa neuvádza, či zmienená panna bola zároveň diakonisou, ale sám fakt prenesenia nádob hovorí o jej osobitnom statuse.

Synoda v Laodicei (343) zakázala nosenie orarionu lektorom alebo spevákom. Z toho možno vyvodit', že právo nosenia orarionu a dotýkať sa bohoslužobných nádob nebolo vnímané ako prípustné pre nižších klerikov.

Z uvedených prameňov možno vyvodit' osobitné miesto diakonís v cirkevnej hierarchii. V opisoch ustanovenia je jasný rozdiel medzi spôsobilým ustanovenia a služby diakonisy a diakona. Diakonisa pri ustanovení stojí so sklonenou hlavou, diakon pri svätení kľací. Diakonisa neprednáša ekténie, diakon áno. Diakonisa sa nezúčastňuje pri rozdávaní eucharistie laikom, diakon áno.

Zapojenie diakonisy pri jej ustanovení do liturgie je podobné, ale nie totožné s diakonom. Dáva možnosť úvahy o akomsi pričlenení diakonisy ku kléru (ak možno prijať túto možnosť) v súvislosti s tým, že ich praktická úloha bola byť akýmisi pro-

¹⁹ Siedma glosa k 15 kánonu Chalcedónskeho koncilu spresňuje: „Diakonisa je abatyša“. MAASSEN, Friedrich. *Glossen des canonischen Rechts aus dem karolingischen Zeitalter. Historische Zeitschrift*, 1877, r. 84, s. 274.

Peter Abelard v 8. liste Heloise medzi úradmi, potrebnými pre chod ženského kláštora uvádza aj úrad diakonisy, ktorú teraz nazývajú abytyšou“. (*Historia Calamitatum. Epistulae ad Heloissam*). ABÉLARD, Pierre. *Dopisy utrpení a lásky*. Praha: Odeon, 1976.

V životopise sv. Nila Mladšieho (910 – 1005) sa uvádza, že pri jeho príchode do Ríma diakonisa – abatyša kláštora, ktorá spolu so svojimi pannami vyšla mu naproti.

MAYER, Josephine. *Monumenta de viduis, diaconissis virginibusque tractantia*. Bonnæ: P. Hanstein, 1938, s. 51 – 52.

²⁰ *Discurrentibus per urbem barbaris forte unus Gothorum idemque potens et Christianus sacram Deo uirginem iam aetate prouectam, in quadam ecclesiastica domo reperit, cumque ab ea aurum argentumque honeste exposceret, illa fidei constantia esse apud se plurimum et mox proferendum spopondit ac protulit, cumque expositis opibus attonitum barbarum magnitudine pondere pulchritudine, ignota etiam uasorum qualitate intellexeret, uirgo Christi ad barbarum ait: Haec Petri apostoli sacra ministeria sunt. praesume, si audes; de facto tu uideris. ego quia defendere nequeo, tenere non audeo. Barbarus uero ad reuerentiam religionis timore Dei et fide uirginis motus ad Alaricum haec per nuntium rettulit: qui continuo reportari ad apostoli basilicam uniuersa ut erant uasa imperauit, uirginem etiam simulque omnes qui se adiungerent Christianos eodem cum defensione deduci. (VII. 39. 4 – 7). Pauli Orosii *Historiarum aduersum paganos libri VII*. Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1889. [online] Dostupné na internete: <https://books.google.cz/books?id=xHg5jbl3vfYC&hl=cs&source=gbs_navlinks_s>.*

²¹ In reliquis autem, etsi praeda hostium patuit, ferendi tamen immanitas refrenata est. Incursantibus autem in illa vastitate per Urbem Gothis, dum quidam potens virginem consecratam aetate provectam reperisset, eamque honeste admoneret ut, si quid apud se auri argentique esset, proferret: illa fidei conscientia, quod habuit protulit; cumque ille vasorum formam et pulchritudinem ex illa antiqua Romanorum opulentia miraretur, uirgo ait: *Haec uasa mihi de sacrario Petri apostoli deposita sunt; praesume, si audes. Ego sacram hostiam dare non audeo.* Gothus ille ad nomen apostoli magno pavore perterritus, regi hoc per nuntium refert, qui confestim rex reportari omnia ad sacrarium sancti Petri per virginem illam summa cum reuerentia iussit, dicens: *Cum Romanis gessi bellum, non cum apostolis Dei.* Redit igitur uirgo reuerentissimis officiis honorata, redeunt et cum illa omnes qui ei se sociaverant, super capita sua uasa illa aurea et argentea cum hymnis et canticis reportantes, exertis undique jussu regis ob defensionem armatorum custodiis. Concurrent undique ad voces canentium de latipulis agmina Christianorum. Concurrent etiam et pagani, atque admisti inter eos, dum servos Christi se esse fingunt, etiam et ipsi calamitatis excidium euerunt. *Sancti Isidori Hispalensis episcopi Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum* (16–17). [online] Dostupné na internete: <<https://www.scribd.com/doc/127998666/Sancti-Isidori-Hispalensis-Episcopi-Historia-de-Regibus-Gothorum>>.

stredníkami medzi mužským klérom a ženskou časťou cirkevného spoločenstva. To však s koncom antiky na Západe a ešte viac na Východe stratilo svoj význam, čo viedlo k vymiznutiu diakonís. Možno vôbec nie je na mieste uvažovať o diakonise vo vzťahu k „mužskému“ kléru a možno predpokladať nejakú ženskú hierarchiu cirkevných služieb: zasvätené panny a vdovy, mníšky, kde diakonisa mohla zastávať najvyšší stupeň. Pravda, niet nijakých dokladov o existencii takejto ženskej „hierarchie“.

Adresa autora:

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

Tlačiar Jiří Melantrich z Aventina a jeho dielo *Knijžka Potěssytedlná wssechniem Tiehotnym* zachovaná vo fonde Slovenskej národnej knižnice

Mária Pitáková

The Printer Jiří Melantrich z Aventina and his work Knijžka Potěssytedlná wssechniem Tiehotnym preserved in the Slovak National Library

Abstract: Jiří Melantrich, the Czech printer and publisher, started with a small personal printing office and gradually built a large printing and publishing enterprise of European significance. The Bible became the basis for his editing activities. He also focused on printing the humanistic literature and Latin poetic collections. Additionally, he published various guides and dictionaries, legal literature, as well as cheap entertaining books of folk readings. After 1576, he started cooperating with his son-in-law, Daniel Adam from Veleslavin, who took over the printing office after Melantrich's death. Of no less importance were also his contacts with the court of the Czech governor, the Archduke Ferdinand II. Melantrich used these contacts for his business activities, as proved by an assortment of published books. However, in the collection of Slovak National Library, we can find works of this publisher also with other although no less interesting topics. One of the preserved Melantrich's works is *Knijžka Potěssytedlná wssechniem Tiehotnym*, in which he deals mainly with the prayers for pregnant women, as well as for women after the pregnancy. Moreover, the book includes advice or obligations for men, instructing them how should they behave toward women during this period.

Key words: The Bible, Jiří Melantrich, childbirth, printer, 16th century

Jiří Melantrich z Aventina starší (1511 – 1580) patril k českým tlačiřom, nakladateľom, prekladateľom a editorom. I keď bol výraznou postavou českého kníhtlačiřstva svojej doby, nepodarilo sa mu dosiahnuť štandard svojich zahraničných kolegov druhej polovice 16. storočia. O jeho živote spolu s tlačiřenskou činnosťou sa môžeme dočítať v diele od Petra Voita: *Encyklopedie knihy*.¹ Narodil sa pravdepodobne v roku 1511. Z rodinných príslušníkov poznáme len jeho brata Tomáša. Nepoznáme ani to, kedy sa narodili jeho štyri deti. Melantrichovou najstaršou dcérou bola Anna, ktorá sa roku 1576 vydala za Daniela Adama Pražského z Veleslavína. Melantrichov zat' bol historikom a učiteľom na Karlovej univerzite. Ďalšie dcéry sa volali Alžbeta a Dorota. Mal tiež syna

¹VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 578 – 584.

Jiřího, ktorý po jeho smrti zdedil domy a vinice. Jeho vyznanie viery bolo pravdepodobne utrakvistické.

Nevieme, kde a kedy sa kníhtlačiarstvu vyučil. Prvé kontakty s remeslom mohol získať ako v Čechách, tak počas prípadných štúdií na niektorej z nemeckých univerzít. Melantrichova tlačiareň síce nedosahovala kvantitatívnej ani kvalitatívnej úrovne obdobných humanisticky založených firiem v zahraničí,² avšak v skromných pomeroch českej a moravskej kníhtlače patrila k najväčším a najlepšie vybaveným podnikom 16. storočia. Priaznivá ekonomická situácia Melantrichovi umožnila produkovať až 14 titulov ročne.³ V mnohých publikáciách môžeme vidieť jeho vlastný predslav, ako v prípade *Bible* z roku 1549.⁴ Náboženská a nábožensky vzdelávacia literatúra tvorila len asi tretinu produkcie.⁵ Knihy vydané Melantrichom nemajú rovnakú úroveň. Ľudové knihy, modlitebné a školské sú vybavené jednoduchšie a nemajú ani reprezentatívny titulný list. Stabilné objednávky Melantrich dopĺňal premysleným edičným plánom, ktorý uskutočňoval s pomocou niekoľkých spolupracovníkov. Spomenúť môžeme napríklad Tadeáša Hájka z Hájku, Jana Hodějovského z Hodejova st., Tomáša Mitis z Limúzu, Sixta z Ottersdorfu či Jana Straněnského. Melantrich tiež využíval početné kontakty na šľachticov a katolícky klérus, ktorí od neho často knihy kupovali. Tlačil tiež slovníky a učebnice pre meštianske školy. Melantrich rozsiahlu kníhtlačiarsku činnosť podporoval širokými hospodárskymi, obchodnými i spoločenskými aktivitami. Časom si zaobstaral päť signetov.⁶ Neobracal sa len k cudzím maliarom, kresliarom a rezačom, ale ťažil aj z domáceho skromného potenciálu. Melantrich nadviazal však aj nové kontakty. Dôležitý bol aj jeho kontakt s dvorom českého guvernéra Ferdinanda II. v Tirolsku.

Mnohé knihy z jeho vydavateľskej tvorby sa nachádzajú aj vo fonde Slovenskej národnej knižnice. Dostali sa tu či už kúpou, osobnými darmi, alebo ako pozostatok františkánskych knižníc. Viaceré z nich sú značne poškodené. I tak sú to diela, ktoré majú svoju cenu aj význam. Nielen textom, ale i nádhernými drevorezmi.

Biblia

Dôležité miesto Melantrichovho nakladateľského úsilia mala *Biblia česká*, ktorú po spoločnom podniku s Netolickým⁷ (1549) vydal ešte v ďalších štyroch vydaniach (1556

² Hieronymus Froben st., Hans Lufft, Christian Egenolff, Henri Estienne ml., Johann Feyerabend, Aldo Manuzio ml., Christophe Plantin, Stanisław Scharffenberg.

³ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 580.

⁴ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Obecné dobré podle Melantricha a Velešlavínů*, Praha: Národní knihovna, 2005, s. 15.

⁵ Bible, Nový zákon, evanjelia a epištoly, kázne, postily, kancionály a modlitebné knihy.

⁶ Najstaršiu značku nachádzame v roku 1549: z oblaku vyčnievajúca všemocná ruka drží meč obmotaný dvoma šrafovanými a korunovaným hadmi, medzi ktorých hlavami, dotýkajúcimi sa iniciálok GMR, sedí rozkrídlený vták). Merkúrovho–Hermova palica sa v Melantrichovom signete objavuje až v rokoch 1556 – 1557. Ústredná téma, doplnená iniciálami GM, je zasadená do vavrínového medailónu, ktorý visí na podlhovastom štíte, po ktorého stranách sedí Dávid a Jozue. Tretí Signet tvorí erb udelený roku 1557. Jeho charakteristickým prvkom sú dva rohy v klenote, medzi ktorými je zobrazená polovičná postava fúzatého muža v zbroji, s vencom na hlave a horiacou sviecou v pravici. Štvrtý signet je variantom predošlého vlysu. Jeho centrálny vavrínový medailón nenesie Merkúrovu palicu, ale prsteň, ktorým spolu so zvlhnutou nápisovou páskou krížom prechádzajú halapartňa a pochodeň. Na nápisovej páske je text "Nec Igni cedit nec ferro" (fyzická či duchovná statočnosť neustúpi násiliu). Ikonografický motív prsteňa použil Melantrich ako piatu značku len trikrát (1562 a 1580).

⁷ Katolícky tlačiar v Prahe. Po potlačení odboja roku 1547 bol jediným povoleným tlačiarom, získal tiež privilégium na tlač Bible.

– 1557, 1560 – 1561, 1570 a 1577).⁸ Vydanie Biblie výrazne zvýšilo prestíž tlačiaru a Melantrich si toho bol plne vedomý. Preto je už v prvom vydaní roku 1549 uvedený ako spoločník Bartolomeja Netolického.⁹ Aj keď Biblia sľubovala určité zisky, príprava a tlač takej veľkej knihy bola časovo mimoriadne náročná a trvala niekoľko rokov. Prekladateľ a kancelár pražského starého mesta Sixt von Ottersdorf (1500 – 1583)¹⁰ vykonal revíziu a sčasti aj nový preklad Biblie podľa latinského a gréckeho textu. Prvé vydanie prinieslo Melantrichovi značný zisk a spolu s ďalšími biblickými vydaniaми sa stalo základom jeho podnikania.¹¹ Príprava štočkov bola hradená samotným Melantrichom. Exemplár z roku 1549, uložený vo fonde národnej knižnice, má poškodený titulný list.

Prvé vydanie Biblie bolo dokončené 11. apríla roku 1549.¹² Organizátorom a iniciátorom práce bol práve humanisticky zameraný Melantrich. Bartoloměj Netolický poskytol finančné a právne zázemie, pretože Melantrich v tomto období ako utrkvista nemohol prevádzkovať tlačiareň. Druhykrát vydal Melantrich *Bibliu Českú* na prelome rokov 1556 a 1557 a venoval ju kráľovi a cisárovi Maximiliánovi II.¹³ *Biblia* mala nový titulný list, Melantrich po prvý raz použil podpis novej tlačiarne. Z titulnej strany bolo odstránené Netolického meno a Melantrich si pre túto príležitosť nechal vytvoriť nový signet. Prekladateľom bol Ján Stránenský¹⁴ (1520 – 1585). Exempláre z rokov 1560 a 1561 sa od predošlých prakticky nelíšili.¹⁵ Bibliu z roku 1556 daroval Domu v Turčianskom Sv. Martine pre vyloženie a upotrebenie v Múzeu slovenskej muzeálnej spoločnosti Ján Osvald, v. k. farár v Bohuniciach pri Trnave v prešporskej župe. Odoslanie obstaral Franko Kabina, pravotár a statkár v Bukačove pri Budapešti 1900. V diele je poškodený text dedikácie, ktorá je doplnená rukopisne.

Roku 1564 požiadal Melantrich o nové privilégium na výsadnú tlač Biblie. Nepriamo sa ohradil proti nelegálnemu dovozu kníh, ktorý do krajiny priniesol hlavne takzvanú norimberskú Bibliu. Vydanie sa príliš nelíšilo od predchádzajúcich, bol však vytvorený nový index a register. Hlavnou zmenou bolo kompletné nahradenie predtým použitých drevorezov novými, vyrobenými výlučne pre toto vydanie umelcami: kolínsky maliar Florian Abel (? – 1565)¹⁶ a Talian Francesco Tertio (1523 – 1591).¹⁷ Na prácach

⁸ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, s. 582.

⁹ Melantrich využil možnosť spojiť svoju pražskú dielňu s oficiálnou tlačiarňou Bartolomeja Netolického z Netolice (? – 1562). Spojená tlačiareň vydala do roku 1552 približne 20 výtlačkov. Melantrichovo partnerstvo s Netolickým bolo však spomenuté len na titulnej strane Biblie. Pre dlhy zatŕažený Netolický tlačiareň nakoniec svojmu spoločníkovi v roku 1552 predal.

¹⁰ Bol český prekladateľ, politik, právnik, humanista a predovšetkým pražský patricij 16. storočia. Okrem toho urobil revíziu a čiastočne aj nový preklad (3. kniha Machabejský) Biblie podľa latinského a gréckeho textu pre nové pripravované vydanie Biblie Jiřím Melantrichom. Sixtová prekladateľská a literárna činnosť je však ďaleko širšia a dokladá nielen výbornú znalosť jazykov, ale aj široký humanistický rozhľad.

¹¹ PEŠEK, Jiří. *Jiří Melantrich z Aventýna – Příběh pražského arcitiskáře*, Praha: Melantrich, 1991, s. 9.

¹² *Biblij Česká. Wytissten gest w Menssým Městě Pražském: v Bartholoměge Netholického s znamenitým nákladem téhož Bartholoměge/ a Giříjka Melantricha Rožďalowského*, 1549.

¹³ *Biblij Česká. wytisštěna a dokonána w Starém Městě Pražském: v Giříjka Melantricha Rožďalowského/ s welikau a bedliwau pilnostij y pracý/ též s welikým a znamenitým nákladem geho...*, 1556, 1557.

¹⁴ Vydavateľ českých spisov, minucí a pranostík, prekladateľ z latinčiny a nemčiny.

¹⁵ PEŠEK, Jiří. *Jiří Melantrich z Aventýna – Příběh pražského arcitiskáře*, s. 18.

¹⁶ V roku 1556 vstúpil do staromestského maliarskeho cechu a mohol mať preto aj svojich učeníkov. Na Bibliu z roku 1570 sa podieľal so svojimi 17 návrhmi.

¹⁷ Maliar, kresliar a medirytca. V Prahe sa venoval maliarskej výzdobe dnes nedochovaných svätovítskych organov.

oboch umelcov môžeme vidieť talianske vplyvy.¹⁸ Jej význam má základ vo vysokej umeleckej a typografickej úrovni. Niet preto divu, že spomínané vydanie patrí k jedným z najlepších českých výťažkov.¹⁹ Autorom predslovu bol svätý Hieronym.²⁰ V Biblii z roku 1570 sa okrem drevorezov s biblickou tematikou nachádza aj biblický rodokmeň od Jána z Litomyšle. Titulný list je v drevorezovom ráme s biblickými výjavmi s čierno-červenou tlačou. Iniciálky sú kolorované červenou farbou. Druhý exemplár Biblie z roku 1570 uložený v národnej knižnici pochádza z fondu františkánskej knižnice v Pruskom. Roku 1576 vydal Melantrich samostatne Nový zákon.²¹ Nasledujúce vydanie *Biblie* z roku 1577²² venoval Melantrich Rudolfovi II. (1552 – 1612).²³ Na prepracovanej titulnej strane sa okrem iného nachádza jediný známy obraz Melantricha. Vytvorený bol nový titulný list, na ktorom v spodnej časti listu Jiří Melantrich v kožušinovom plášti kľáči pred krížom v modlitbe, po stranách je vyobrazená dvojica postáv, zrejme personifikujúcej nádej a vieru, v hornej časti potom Najsvätejšej Trojice a anjeli s nástrojmi Kristovho umučenia. Autorom titulného listu je zrejme maliar Ambrož Ledecký (? – 1592). Vydanie z roku 1577 obsahuje aj erby Prahy a Jiřího Melantricha. Nachádzajú sa tu rukopisné poznámky a marginálie v češtine. Za titulným listom sa nachádza báseň Tomáša Mitisa z Limuz (1523 – 1591).²⁴ Melantrichova Biblia, bola neskôr zatienená Bibliou kráľickou, čo viedlo aj k tomu, že dodnes nie je dostatočne prebádaná.²⁵ Vo fonde národnej knižnice sa nachádzajú dva exempláre Biblie z roku 1577. Prvý z nich pochádza z knižnice rodu Zai a tiež sa tu nachádza aj pečat': *Dr. E. Kadarász*.²⁶ Môžeme tu tiež vidieť rukopisnú poznámku, ktorú pravdepodobne napísal barón Štefan Petrůci (? – 1713)²⁷ v roku 1628 pri príležitosti svadby s Alžbetou Revaiovou. Druhý exemplár, ktorý pochádza z františkánskej knižnice v Trnave, má poškodený titulný list, a preto je napísaný rukopisne.

Medzi prvotiny vo vlastnej dielni patrí kniha nemeckého luterána Urbana Rhegia²⁸ (1489 – 1541) *Katechesis*,²⁹ ktorú z latinčiny do slovenčiny preložil a vytlačil sám

¹⁸ HORÁK, František. *Česká kniha v minulosti a její výždoba*, Praha: František Novák, 1948, s. 117.

¹⁹ PEŠEK, Jiří. *Jiří Melantrich z Aventýna – Příběh pražského arcikníže*, s. 32.

²⁰ Svátec, latinský cirkevný spisovateľ a jeden z najväčších učencov katolíckej cirkvi. Autor veľmi významnej Vulgáty, prekladu Biblie, ktorý sa dodnes považuje za platný v rímskokatolíckej cirkvi. Jeden zo štyroch latinských cirkevných otcov.

²¹ [Nowy Zákon]. A gest Wytisstén w Starém Městě Pražském: v Giříjho Melantrycha z Awentýnu, 1576.

²² [Biblij Česká, to gest, wssecka Swatá Pijisma, obogijho, Starého y Nowého Zákonu]. w Starém Městě Pražském: v Giříjho Melantrycha z Awentýnu. 1577.

²³ Rakúsky arcivojvoda (ako Rudolf V.), uhorský, český a nemecký kráľ (v r. a rímskonemecký cisár, syn cisára Maximiliána II. Habsburského a Márie Španielskej.

²⁴ Bol český humanistický novolatinský básnik, správca školy a vydavateľ. Písal latinské básne prevažne náboženského charakteru. Od roku 1563 bol kníhkupec a vydavateľ s vlastnou tlačiarňou.

²⁵ VYKYPĚLOVÁ, Tat'ána. O potřebě zkoumat Melantrichovu Bibli. [online] Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/15058899/O_pot%25C5%2599eb%25C4%259B_zkoumat_Melantrichovu_bibli>.

²⁶ Majetok rodu Zay prevzal štát a väčšina kníh bola opečiatkovaná notárom E. Kadarászom, ktorý bol verejným notárom v Bánovciach nad Bebravou, zároveň pôsobil ako právny zástupca chynorianskej banky.

²⁷ Pán Košeckého hradu, kurucký generál. Pochádzal zo šľachtickej rodiny chorvátskeho pôvodu. Nemal mužských potomkov, a tak ním vymrel rod. Bol ochrancom protestantov a spolupredseda ružomerskej synody roku 1707.

²⁸ Protestantský reformátor.

²⁹ RHEGIUS, Urbanus. *[Katechesis Vrbána Regia z Latinské řeči w Českau wnowě přeložená Léta Páně M.D.xlvij]*. [Wytisstény a dokonány sau Knihy tyto w Starém Městě Pražské] : [skrže Giřjka Rožd'alského], 1547.

Melantrich v Prahe roku 1547 (dedikácia je datovaná sviatkom Jána Husa 6. júla). *Katechizmus* je venovaný Franzovi Ottovi, kniežat'u brunšvicko-lüneburskému. Druhým dedikantom bol Felix Křinecký z Ronova.³⁰ Vo fonde knižnice sa zachovali aj *Emigrammata*, ktorých autorom bol Martin, Kuthen ze Šprymberka (1510 – 1564). Živil sa ako ingrosátor³¹ mestských kníh a otvoril si ešte pre prílepšenie obchod s plátnom. V tejto tlači má osobitné miesto skladanie epigramov, kde často vystupuje proti svojim nepriateľom. Dôležitým vydaním Melantricha v roku 1564 bola tlač *Práva a zřízení zemského královstva Českého*, ktorej nakladateľom bol vysoký zemský úradník Wolf z Vřesovic. Popisuje právnu a politickú ústavu vtedajších Čiech. Vydanie zahŕňa aj celostranovú ilustráciu zasadnutia krajského súdu. V priebehu roka bolo v Melantrichovej tlačiarni vydané dielo významného stredovekého českého teológa a katolíckeho kňaza Jána Husa (1369 – 1415) *Postila aneb Vyloženie svatých čtení nedělních*.³² Obsahuje súbor kázní a považuje sa za vrchol jeho spisovateľskej a kazateľskej činnosti.³³ V roku 1568 vydal Melantrich okrem iného latinské komédie rímskeho dramatika Publia Terentia Afera (– 159 pred Kristom) *Comoedia Sex*.³⁴ V Melantrichovej dielni bol tiež vydaný *Žaltář sv. Davida krále*,³⁵ ktorého prekladateľom bol Aquilinas, Ján.³⁶ Pre rozvinutie domácej vedeckej ilustrácie má dôležitý význam Mattioliho (1501 – 1577)³⁷ *Herbár inak Bylinář*.³⁸ Privilégium na tlač bolo vydané už v roku 1554, avšak náročný

³⁰ Pochádzal zo starého českého panského rodu, zrejme príbuzný s kráľom Jiřím z Poděbrad.

³¹ Úradník vykonávajúci zápisy do pozemkových kníh

³² HUS, Ján. Postylla \b Swatě Peměti Mistra Jana Husy Mučedlnjka Božijho/ na Euangelia/ kteráž se čtau přes celý Rok we Dni Nedělnij/ giž po druhé wytisštěna /y s Registrum/ kterehožto prvé nebylo/ znowu lépe zprawena/ y bedliwěgij dělaná/ neb Corygowaná. K této Postylle přidané gsau Episstoly Nedělnij též s Výklady na celý Rok/ Mistra Jakobella Kněze a Kazatele Zákona Páně/ Wěrného a milého Thowarysse téhož Mistra Jana Husy/ Kterěž gsau gesstie nebyly Tisknuté/ ale giž nynij teprw na swielo gsau wydané. Také přidan gest y Žiwot téhož Mistra Jana Husy/ a k tomu některé Episstoly/ kteréž gest z Konstancý gsa v Wezenij k Cžechům psal. [V Praze] \b [typ. Melantrich ?], 1564.

³³ Podľa rukopisných poznámok exemplár vlastnil zemiansky rod Palúdzskych. Duplikát sa do fondu SNK dostal od župného lekára v Košiciach Jána Slabeja (1866 – 1945), ktorý knihu získal ako honorár za liečbu v roku 1893.

³⁴ TERENCEIUS, AFER, Publius. [P .Terentii Comoediae Sex] \b [Iam Denno Scholiis Illustratae atq; caeteris multo castigatiores. Editae Stdio Et Labore Philippi Melanthonis ac Erasmi Roterodami]. [Pragae] \b [In Officina Georgij Melantrychi ab Auentino], [1568].

³⁵ [Žialtář Swatého Davida Krále a proroka Lidu Božijho] \b [Z Latinské řeči přeložený/ podle Textu/ kterýž gest w Biblii položen wedlé Waykladu Swatého Jeronýma/ a podle giných Starých Exempláruw srownán. A na Wesse Hendecasyllabon w Rytmy Gedenáci Syllab gest složený/ a s pilnostij skorygowány. Od Jana Worličného/ ec Městěnjna v Novém Městě Pražském :) při koncy přidaný gsau Pijsničky z Zákona Božijho/ gichžto se též při Slawnostech Ročnijch v Kostelijsch/ w zpijwánij požijwá. Také ses y to znáti dáwa že ke wssem Tonům podle Rubryky Pražské/ y s Dyferencými/ mohau se začijnati a zpijwati]. [Wytisstsieno w Starém Miestě Pražském] \b [v Giřijho Melantrycha z Awentýnu], [1572].

³⁶ Humanistický básnik, prekladateľ. Venoval sa básnickej tvorbe, do češtiny preložil Hymny a Žaltář sv. Davida krále (1572). Obidve skladby dedikoval Maxmiliánovi II.

³⁷ MATTIOLI, Pietro Andrea bol významný renesančný lekár a botanik talianskeho pôvodu. Od roku 1554 žil Mattioli v Prahe, kam bol povolaný ako osobný lekár arcikniežat'a Ferdinanda Tirolského, v rokoch 1547 – 1566 českého miestodržiteľa. V Prahe publikoval u Jiřijho Melantrichu z Aventina roku 1561 svojej lekárskej listy v knihe nazvanej Epistolarum Medicinalium libri quinque (Päť kníh lekárskeho listov).

³⁸ [Herbarz: ginak Bylinář/] \b [welmi vžitečný a Figúrami pieknymi y zřetedlnými/ podle prawho a yako ziwého zrostu Bylin/ ozdoby / y také mnohými a zkussenými Lékarzstwými rozhognieny/ gessto takowy nikdá w ziadnem Yazyku prvé wydan nebyl: od Doktora Petra Ondřege Matthiola Senenského/ Nayjasniegssjho Arcykňžete Ferdynanda ec. /přednjho žiwotnjho Lékaře nayprw w Latinské Ržeci sepsaný/ a giž pro Obecne dobré Obywateluow Králowstwij Českého/ na Českau Ržecz/ od Doktora Thadeásse Hágka z Hágku/ přeložený/ a wúbec wssechněm wydaný. Při koncy přidano kratke naučenij a zpráwa/ o rozliczném Dys–tyllowánij a pálenij Wod/ s několika Pýckami k takowému pálenij náležitými/ kteréž netoliko Apatékáruom/

preklad, ktorého sa ujal Tadeáš Hájek z Hájku (1525 – 1600),³⁹ tvorba kresieb a štočkov, na ktoré vraj dohliadal sám autor, vlastnú výrobu oddialili. Mattioliho *Herbár* patrí k najvýznamnejším botanickým knihám 16. storočia. Melantrich dielo venoval cisárovi Maximiliánovi II. (1527 – 1576).⁴⁰ České aj nemecké vydania obsahujú viac než 200 ilustrácií. Väčšina z nich vznikla priamo v Prahe v Melantrichovom dome. Ich autormi boli maliar Hans Minich a drevorytec Daniel, ktorých na túto prácu Melantrich najal. Predpokladá sa, že iniciátorom vydania *Herbára* bol Ferdinand Tirolský (1529 – 1595),⁴¹ ktorý prípravu a tlač podporil. Finančné prostriedky však poskytol aj samotný Melantrich, ktorý zrejme do prípravy vložil väčšinu svojho majetku. Časť peňazí vložil aj sám Mattioli.⁴² Tadeáš Hájek "*Herbár*" doplnil časťami z českého prostredia – cestoval totiž po Čechách a získaval údaje, ktoré v latinskom origináli chýbali. Položil tak základy českého botanického názvoslovie. Druhé vydanie Mattioliho *Herbára* preložil Adam Huber z Riesenpachu (1545 – 1613).⁴³ Oproti prvému prekladu bol doplnený o iné rastliny, napríklad o kaktusy a konope siate.

V roku 1579 bolo vytlačené známe dielo českého právnika Pavla Krystyána z Koldína (1530 – 1589) *Práva městská královstva českého*,⁴⁴ teda súpis mestského práva. Zákoník obsahoval právne predpisy, ktoré v podstate upravovali život obyvateľov mesta i jeho správu a súdnictva. Koldínovým dielom český právny život získal mimoriadne cenný príspevok. Svoju prácu Koldín obohatil prvkami z rímskeho práva upraveného pre domáce účely. Použil tiež krajinské právo a snemovné uznesenia.⁴⁵ Z Melantrichovej dielne sa vo fonde SNK uchovalo aj dielo nemeckého kazateľa Johanna Wilda (1497 – 1554),⁴⁶ ktoré sa skladá z troch častí. *Postilla Zymnij*⁴⁷, *Postilla Letnij*⁴⁸ a *Postilla aneb Kázanij Ewangelitské Pravdy*⁴⁹. V druhej časti diela sa podarilo z rukopisej poznámky zistiť majiteľa knihy. Bol ním Richard Osvald (1845 – 1926).⁵⁰ Z roku 1577 sa z dielne Melantricha vo fonde Slovenskej národnej knižnice zachovalo dielo *Opuscula*⁵¹, ktorého autorom bol jezuita Francisco de Borja (1510 – 1572).⁵²

ale y giným kteříž se w tom kochagij/ dobře se tressiti budau mocy. Gest také trogij Index : Geden podlé gmén Latinských/ Druhý podlé Českých/ a třetij obzwlástnij/ podlé Nemocý a neduhuow sebraný]. [Wytisstieno w Starém Městě Pražském] \b [v Giržijka Melantrycha z Awentýnu], [1562].

³⁹ Lékař, botanik, matematik, geodet, astronom i astrolog.

⁴⁰ BOHATCOVÁ, Mirjam. *České tištěné herbáře 16. století*. Praha: Národní knihovna, 1991, s. 45.

⁴¹ Rakúsky arcivojvoda, miestodržiteľ v českých krajinách, tirolský gróf.

⁴² PEŠEK, Jiří. *Jiří Melantrich z Aventýna – Příběh pražského arcitiskáře*, s. 9.

⁴³ Bol lekárom, univerzitným profesorom, prekladateľom a vydavateľom lekárskejších kníh, kalendárov a pranostík.

⁴⁴ KRYSTYÁN Z KOLDÍNA, Pavel. *Práva Městská Království Českého*. Anno Domini MDLXXIX. Wytisstieno w Starém Městě Pražském \b v Giržijho Melantrycha z Awentýnu/ a M. Danyele Adama z Weleslawijna, 1579.

⁴⁵ EXELOVÁ, Zdeňka. *Několik poznámek ke Koldínovu zákoníku*. [online] Dostupné na internete: < https://is.muni.cz/th/76766/pravf_m/DP_cela_FINALNI.pdf >.

⁴⁶ Nemecký františkánsky komentátor a kazateľ. Takmer všetky jeho diela vyšli posmrtné.

⁴⁷ WILD, Johann. *Postilla Zymnij o Svatých Ewangelitské Pravdy*. Wytisstěna w Starém Městě Pražském: v Giržijho Melantrycha z Awentýnu, 1575. sign. SNK IB 73761/prív.1.

⁴⁸ WILD, Johann. *Postilla Letnij o Svatých Ewangelitské Pravdy*. Wytisstěna w Starém Městě Pražském: v Giržijho Melantrycha z Awentýnu, 1575. sign. SNK IB 73761/2/prív.1.

⁴⁹ WILD, Johann. *Postilla aneb Kázanij Ewangelitské Pravdy*. Wytisstěna w Starém Městě Pražském: v Giržijho Melantrycha z Awentýnu, 1575. sign. SNK IB 73761.

⁵⁰ Vydavateľ, redaktor, publicista, cirkevný hodnostár. Autor náboženských učebníc, príručiek a mravoučných kníh.

⁵¹ Francisco de Borja – sanctus. *Opuscula Quaedam Pia Illustrissimi Viri Francisci Borgiae Gandiae Ducis, nunc primum de Hispanico sermone in Latinum conversa. Cum consensu Reuerendissimi D. Archiepiscopi Pragensis*. Pragae: Typis Georgij Melantrichi ab Auentino, 1577.

Obsahuje dedikáciu autora, kde dedikantom je Gaspar de Quiroga, španielsky rímsko-katolícky duchovný, teológ, generálny inkvizítor Španielska a arcibiskup v Toledě. Jedným z posledných tlačí pripravených ešte za Melantrichovho života bola moralizujúca alegória Vavrinca Leandra Rvačovského z Rvačova (1525-1591)⁵³ *Masopust. Kniha o uvedení v pravú a Bohu milú pobožnost*⁵⁴ z roku 1580. Text odsudzoval zábavy prevádzkované medzi sviatom Troch kráľov a pôstom. Kniha je považovaná za jedno z najvýznamnejších diel českého humanizmu konca 16. storočia. Kniha je ilustrovaná štrnástimi drevorezmi.⁵⁵ Rvačovský poukazuje na jednotlivé hriechy a zlé ľudské vlastnosti, ktoré sa počas fašiangov prejavujú.⁵⁶ Dielo je doplnené o biblické citáty, príbehy z antickej mytológie i z bájok a kroník. Okrem toho tu môžeme nájsť citáty z diel antických filozofov, spisovateľov a kresťanských teologických autorít. Autor na knihe pracoval sedem rokov. Majiteľom diela, ktoré sa nachádza aj vo fonde knižnice, bol Matej, Hrebenda.⁵⁷ Obsahuje dedikáciu s menom Gaspar de Quiroga (1512 – 1594), arcibiskupom v Toledě a generálnym inkvizítorom.

Jiří Melantrich zomrel 19. novembra 1580, ale už od roku 1578 impressá ktorých publikácií uvádzal Daniel Adam, ktorý sa roku 1576 do Melantrichovej rodiny priženil. Hoci tu Adam pôsobil ako prekladateľ a editor, nepripadla tlačiareň jeho manželke Anne (rodená Melantrichová, ale Melantrichovmu synovi Jiřímu Melantrichovi mladšiemu.

⁵² Vysoké spoločenské postavenie mu okrem toho zaistoval i fakt, že bol pravnukom pápeža Alexandra VI. a aragónskeho kráľa Ferdinanda II. Vzdal sa majetkov i vojvodského titulu v prospech najstaršieho syna (súčasne materiálne zabezpečil i ostatné deti) a vstúpil do jezuitského rádu. V roku 1551 bol vysvätený za kňaza a stal sa zástupcom rádu pre Španielsko a Portugalsko. V tejto funkcii sa podieľal na zakladaní rádových kolégií a kláštorov. V roku 1561 ho povolali do Ríma a o štyri roky neskôr bol menovaný v poradí tretím generálom jezuitského rádu. V Ríme pomáhal založiť a riadiť Rímske kolégium, zriadil novú cirkevnú provinciu v Poľsku, nové kolégiá vo Francúzsku, pomáhal organizovať misijné cesty na novoobjavené územia Južnej a Severnej Ameriky. V čase morových epidémií pomáhal chudobným (duchovne i finančne). Ocenením jeho pastoračnej činnosti bola účasť na pastierskej ceste pápeža Pia V. v roku 1571 po viacerých európskych krajinách. Krátko po návrate z cesty však na následky vyčerpania zomrel. Pápež Urban VIII. ho 23. novembra 1624 vyhlásil za blahoslaveného a pápež Klement X. 20. júna 1671 za svätého. Je zaujímavé, že Borjovo generálstvo v Spoločnosti Ježišovej sa zhodovalo takmer presne s pontifikátom sv. Pia V. (1566 – 1572).

⁵³ Český kališnický kňaz a spisovateľ. O jeho živote a diele pred rokom 1565 nie sú žiadne spoľahlivé doklady. Študoval pravdepodobne v Nemecku alebo na pražskej univerzite, žiaden akademický titul ale nedosiahol. V roku 1580 sa spolu so ženou a jedenástimi deťmi presťahoval do Čiech. Stal sa dekanom v Slanom.

⁵⁴ Rvačovský z Rvačova, Vavřinec Leander. [Masopust] : [Kniha o uvedení v pravou a Bohu milou pobožnost/ skrz kratochvilné o Dvanácti Synech Massopustových/ Patriaršských Pekelných / rozgijmanij / Spasytedlná naučeníj dáwagijc / proč se gegich towarysstwij wssyckni warowati magij/ nyníj w nowé wydaná / od Kněze Wawřince Leandra Rwačovského z Raudnice / Děkana w Měste Slaném.]. [Wytisštěno v Starém Měste Pražském] : [v Giřijho Melantrycha z Awentýnu], [1580].

⁵⁵ ADÁMEK, Petr. *Ilustrace knihy Masopust Vavřince Leandra Rvačovského ve vizuální kultuře. České Budějovice, 2013. bakalářská*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Ústav dějin umění. *Vedoucí práce* Michal Šroněk. [online] Dostupné na internete: <<https://theses.cz/id/cxgaxk/>>.

⁵⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Vavřinec Leandra Rvačovského Masopust, kniha o uvedení v pravou a Bohu milou pobožnost, skrz kratochvilné o dvanácti synech Massopustových, patriarchálních pekelných rozgijmaní, roku 1580*. Český lid. 1909, roč. 18, čís. 4, s. 161 – 185. [online] Dostupné na internete: <<https://www.jstor.org/stable/42691915>>.

⁵⁷ Ľudový spisovateľ a kolpoltér. Autor priležitostných a gratulačných veršov na melódie ľudových a duchovných piesní. Autor rukopisnej zbierky duchovných piesní a modlitieb. Knižné zbierky daroval študentským knižniciam MS a revúckemu gymnáziu.

Günther, Thomas: *Knjižka Potěšytná wssechniem Tiehotnym a Rodijcým Manželkám*

V minulosti sa pôrod považoval za súkromnú záležitosť a nebezpečné obdobie pre ženy. Mladé či staršie, chudobné alebo bohaté matky, všetky mohli zomrieť nielen pri pôrode, ale aj po následných komplikáciách. Pôrod bol prevažne záležitosťou žien a lekári sa zúčastňovali iba v nevyhnutných prípadoch. Pred pôrodom chodili ženy do kostola alebo požiadali kňaza o požehnanie. Predpokladalo sa, že bolesť spojená s pôrodom bola spôsobená Eviným pádom v rajskej záhrade.⁵⁸ Jej pôvodný hriech znamenal, že všetky ženy mali trpieť veľké bolesti. Mnoho žien sa modlilo k svätej Margaréte, patrónke tehotných žien a pôrodov. Mimoriadne dôležitú úlohu pri pôrode zohrala aj pôrodná asistentka. Musela to byť žena bezúhonného charakteru, ktorej sa dôverovalo. Mala dovolené pokrstiť dieťa v prípade, ak bolo choré alebo blízko smrti. Bol to jediný čas, keď žena mohla udeliť jednu zo sviatostí. Dielo Thomasa Gunthera *Knjižka Potěšytná/ wssechniem Tiehotnym a Rodijcým Manželkám*⁵⁹ môžeme zaradiť k príručkám pre tehotné ženy a budúce matky. Je rozdelená do 29 kapitol, v ktorých rozoberá život ženy od očakávania dieťaťa až po pôrod a jeho výchovu. Dalo by sa povedať, že takmer v každej z týchto kapitol sa nachádzajú aj citáty zo Svätého Písma. Text knihy preložil Jiří Rybák ze Strakonic.

V prvej kapitole knihy sa dočítame, aký ťažký kríž majú ženy v živote, pretože pôrod dieťaťa je nebezpečný a bolestivý.⁶⁰ Tehotné ženy mávajú často mdloby, bolenia hlavy i zubov. Pri pôrode ženy nie je smiech, ale zármutok a bolesť. Holandský mysliteľ a filozof Erasmus hovorí: „Najväčšie umenie a najtvrdšia práca je rodenie detí.“ Žena musí dieťa porodiť v bolestiach a trápení. Treba povedať, ako tvrdí autor, že ženské pokolenie je od Boha viac bité. Žena musí niesť omnoho ťažší kríž a trpieť ako muž, ktorý by radšej išiel na vojnu ako porodil dieťa. Preto by mali muži svoje ženy čítať a milovať, a každý deň myslieť nato, ako v bolestiach rodili ich dieťa. A neskôr naopak, deti sa majú o svojich rodičov postarať, najmä v starobe. Mali by radšej sebe vziať, akoby mali rodičia trpieť núdzou. Stačí si spomenúť na príslovie: „Bohu a rodičom nemôžem sa odplatiť.“ Takýto kríž Boh nadelil nielen chudobným, ale aj bohatým ženám, ako aj ženám cisárov, kráľov a kniežat. Sú to dcéry Evy, preto za jej hriechy budú rodiť v bolestiach.⁶¹ Pán Boh to nariadil tak, že žena vysokého aj nízkeho stavu, bohatá i chudobná, stará aj mladá musia vytrpieť pri pôrode veľkú bolesť. Boh im ale nedal túto bolesť, preto, žeby by k nim cítil nenávisť. Bohu sú milí ako muži, tak aj ženy, pretože sú všetci rovnako Božie stvorenia. Nie je to ani preto, žeby nenávidel

⁵⁸ RENDFELD, Kim. Midwifery: Magic or Medicine in the Dark Ages, viewed 10 July 2015. [online] Dostupné na internete:

<<https://kimrendfeld.wordpress.com/2015/06/30/midwifery-magic-or-medicine-in-the-dark-ages/>>.

⁵⁹ GÜNTHER, Thomas. [*Knjižka Potěšytná/ wssechniem Tiehotnym a Rodijcým Manželkám*] : [jakby se ony před Porodem/ při Porodu/ y po Pôrodu/ w Modlitbách/w Dijkûw činěni/ y w giných věcech/ křestiansky chowati měly/ kteráž nikdá prwe w tom spůsobu tlačena/ a wûbec wydaná nebyla/ od M. Thomásse Gunthera Kazatele Slowa Božijho w Městě Glauchowě/ Nemeckým Jazykem sepsaná/ a nynij w Český přeložená a wydaná.../]. [w Starém Městě Pražském] : [Giříjk Melantrich z Awentýnu], [1567].

⁶⁰ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – 1. Mojžiš 3.kapitola.

⁶¹ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – 1. Mojžiš 3. kapitola.

manželský stav. Bol predsa na svadbe galilejskej. Pán Boh nám dáva príčiny, prečo žena musí trpieť pri pôrode: Prvou príčinou je hriech a neposlušnosť našich rodičov, pretože jedli ovocie zo zakázaného stromu. Takto potrestal Boh ženy, že oni musia s bolesťou a nebezpečenstvom rodiť deti.⁶² Skrze hriech je prekliata aj zem a nedáva veľkú úrodu. Čím viac hneváme Pána Boha, tým mu dávame príčiny, aby nás trestal. Ženy ale majú Pána Boha chváliť a ďakovať mu, že ich uchránil pred večným zatratením. Druhá príčina je tá, že žena je od prírody pyšná a nádherná vec. Naklonená je k pýche, k strojeniu a iným hriechom. Preto na ne Boh dal taký ťažký kríž, aby také pyšné neboli. Nemá hnevať Boha svojím hriešnym životom. Ako tretiu príčinu uvádza autor skutočnosť, že žena porodí dieťa a už zabudne na bolesť.⁶³ Kto chce byť kresťanom a pravým učeníkom Pána, ten má Krista nasledovať a nie svoj kríž. Zármutočnosť a bolesť u ženy netrvajú večne, ale vedú k dobrému koncu. Kristus hovorí: „Váš zármutočnosť obráti sa vám na radosť.“ Keď Boh musel trpieť, prečo my chceme byť od toho oslobodení? Služobník nie je vyššie ako jeho pán. K večnej radosťi bez kríža a zármutočnku nemôžeme prísť.⁶⁴

Štvrtá kapitola knihy nám hovorí, že tehotné ženy majú v prvom rade ďakovať Pánu Bohu, že ich požehnal dieťaťom. Je to dar, pretože vidíme mnohé rodiny, ktoré také šťastie nemajú. Keď žena zistí, že je tehotná, má v prvom rade ďakovať Bohu, pretože to je jeho skutok. Rovnako aj ženy, ktoré ešte deti nemajú, majú prosieť Pána Boha o tento dar.

Istý človek raz povedal: „Lepšie teľa ako dieťa. Teľa môžete zjesť, ale dieťa nie.“ Tehotné ženy si majú uvedomiť, že Božie dieťa je požehnanie. Potom sa ženy majú modliť najskôr za seba, aby im Pán Boh pomohol. Je to veľká potreba, lebo diabol veľmi ľuďom nenávidí a keby mohol, všetkých by zabil ešte v lone matky. A ženy konajú veľmi zle, keď sú bezbožné a nemodlia sa za dieťa. Nemajú Boha svojim životom hnevať a dávať mu príčinu, aby odvrátil od nich ruku. Pri pôrode a veľkej bolesti nemajú byť netrpezlivé, reptáť a hnevať sa na Boha, že je nespravodlivý. Pretože on je milostivý, dobrotivý, ktorý nikdy netrestá viac, ako si zaslúžime. Jeho milosrdenstvo je väčšie ako jeho hnev. Ženy majú v tehotenstve tak konať, aby neuškodili sebe ani dieťaťu.

Nasledujúca kapitola sa venuje mužom, ktorí majú tiež ďakovať Bohu, že majú doma tehotnú ženu a že ich požehnal a obdaril dieťaťom. Taktiež by sa mali so ženou aj modliť o ochranu nielen dieťaťa, ale aj ženy. Aj muži sa majú chrániť od hriechov a hanby. Niektorí muži sú takí bezbožní a rúhajú sa Bohu, a k tomu sú ešte aj opilci. Neberú vážne, že Boh takéto hriechy bude hrozne trestať. A nemusí trestať na nich, ale

⁶² *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Pavol Efezanom 2. kapitola.

⁶³ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Ján 16. kapitola.

⁶⁴ GÜNTHER, Thomas. *[Knížka Potěšitelná/ wssechniem Tiebotnym a Rodijcým Manželkám/]* : [jakby se ony před Porodem/ při Porodu/ y po Pôrodu/ w Modlitbách/w Dijkůw činění/ y w giných věcech/ křestiansky chowati měly/ kteráž nikdá prwe w tom způsobu tlačena/a vůbec wydaná .nebyla/ od M. Thomásse Gunthera Kazatele Slowa Božího w Městě Glauchowě/ Nemeckým Jazykem sepsaná/ a nyní w Český preložena a wydaná.../]. [w Starém Městě Pražském] : [Giříjk Melantrých z Awentýnu], [1567].

na jeho žene alebo det'och. Nemajú preto muži dávať nešťastie pri pôrode za vinu len ženám.

Je aj naša kresťanská a bratská láska modliť sa za tehotné ženy, akoby to bola naša vlastná potreba. Máme sa vyvarovať, aby sme tehotným ženám ani slovom, ani skutkom neublížili. Sú to vtelení diabli, ktorí nad tehotnými ženami nemajú žiadnu ľútosť a v mnohých prípadoch ich bijú. Keby si nevážili tehotné ženy, aspoň nevinný plod by si mali.

Titulná strana knihy

Siedma kapitola obsahuje akoby napomenutie žene, aby sa pri pôrode modlila a prosila Boha o pomoc. Vtedy je to potrebné, pretože ona, ale aj dieťa sú v nemalom nebezpečenstve. V tomto čase je im akákoľvek pomoc od ľudí zbytočná. Zvlášť majú

prosit' Pána Boha, aby sa im dieťa narodilo zdravé, aby mohlo byť pokrstené a aby sa očistilo od hriechu. Ako už bolo spomenuté vyššie, žena má byť pri pôrode trpezlivá. Svojou netrpezlivosťou môže rozhnevať Boha. Ak budú ženy veriť Bohu, on ich neopustí. Majú mať na pamäti aj utrpenie Ježiša Krista, ktorý bol pri svojom utrpení trpezlivý.⁶⁵ Bol ako baránok, ktorý býva vedený k zabitiu alebo ako ovca pred strihaním. Žena má byť trpezlivá pri pôrode aj pre veľkú radosť, ktorá ju po narodení dieťaťa čaká.⁶⁶ Ved' aká je to žena, ktorá svoje dieťa nemiluje ale ho nenávidí. Radšej by na seba toto trápenie vzala, aby dieťa trpieť nemuselo.⁶⁷ Žena má pri pôrode trpieť a nechať konať Pána Boha.

Ako povedal Cicero: „Žiadne meno nie je milšie ako meno matka.“ Deti sú pre matky najväčší poklad. V deťoch sú rodičia živí po ich smrti. Preto by ženy, ktorým Boh požehnal dieťa, mali mu ďakovať za tento dar. Majú byť trpezlivé, pretože žiadna žena nemôže byť matkou bez bolesti. Autor vo svojej knihe spomína úmrtie ženy pri pôrode. Zvyčajne býva radosť, keď sa narodí dieťa. Ale mnohokrát sa stane, že umiera dieťa i matka. Rodenie detí je ťažký a horký kríž, ktorý im je daný od Boha.⁶⁸ Žena bude spasená skrz rodenie detí. Aj keď im nebude umožnené vidieť vyrastať svoje deti, budú povolané k večnému životu. Pán Boh sa chce uistiť v ich viere, preto im dal taký ťažký pôrod. Je to aj v iných prípadoch v našom živote, kde Boh skrze kríž skúša našu vieru. Preto Boh skúša aj dôveru ženy. Chce si potvrdiť ich vieru, aby mu aj v budúcnosti mohli veriť. Taktiež je to aj s kresťanmi, keď sa im stane kríž, Pán Boh to dopustil pre ich dobro. Pretože keď sa im dobre darí, bývajú nedbanliví v modlitbe alebo v práci (povolani). Aj svätý Gregor hovorí: „Kríž a zármutok, ktorý máme na tomto svete, nás vedie k Pánu Bohu.“ A keby deťom rodičia zomreli, nemajú byť smutní, pretože majú ešte Pána Boha. V jedenástej kapitole autor zmieňuje babice, ktoré sa nemajú hanbiť modliť pred inými ženami. Majú zakázané veriť rôznym poverám, pretože tým by zhrešili proti prvému Božiemu prikázaniu. K dispozícii majú byť vo dne v noci, ráno alebo večer. Ďalej majú ženám hovoriť, aby boli trpezlivé, aby nechali konať Pána Boha a jemu samého dôverovali. Babice majú byť akoby kazateľmi pri rodiaciach ženách. Babice majú pracovať pri pôrode tak, aby ostali nažive matka i dieťa. Pretože je to ich práca, aby boli pri bolestiach a trápeniach ženy prítomné a aby im pomáhali. Ak by sa stalo, že dieťa zomrie, malo by ich do smrti hrýzť svedomie. Pretože svedomie nemlčí a pripomína mu všetko dobré i zlé. Ďalej majú pomáhať aj dieťaťu, pretože to dieťa je Božie stvorenie a je Pánu Bohu milá a vzácna vec. O babiciach, ktoré sú pri pôrode pracovité a prívetivé, by sme mali hovoriť v dobrom a chváliť ich. Ľudia by si ich mali vážiť, mať ich vo všetkej poctivosti a ctíť si ich ako svoje matky. Ak by sa zdalo, že dieťa nie je zdravé, malo by sa ihneď pokrstiť vodou a pomodliť sa k Pánu Bohu

⁶⁵ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Izaiáš 53. Kapitola.

⁶⁶ *Svätá biblia* – Ján 16. kapitola.

⁶⁷ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Izaiáš 49. kapitola.

⁶⁸ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Svätý Pavol 1. Timotej 2. kapitola.

Otčenáš. Babice sa majú postarať o matku aj dieťa i po pôrode. Najmä pri mladých ženách, ktoré ešte nevedia a nepoznajú, čo majú robiť.

Čo sa týka mužov, je pravda, že muži nemôžu veľmi pomôcť manželkám pri pôrode, aj keď by im radi pomohli. Keby im mohli pomôcť peniazmi alebo statkom, niektorí dokonca aj životom, neľutovali by to. Radi by, ako hovorí Gunther, tento kríž s nimi niesli. Muži môžu pomôcť svojou modlitbou. Aj keď všeobecne nemajú snahu sa modliť, ale od toho sú tu ich susedia a priatelia, aby im pomohli sa s nimi modliť. Vtedy im Boh s radosťou pomôže. Majú myslieť nato, aby svojim ženám zaobstarali vhodné babice, ktoré sú skúsené a slušné, aby mali ľudský prístup k ženám a vedeli rodiacim ženám poradiť. Muži, ktorí si nevážia svoje ženy a ich láska k manželkám nie je veľká, mali by sa hanbiť. Pán Boh takýchto mužov istotne bude trestať.

Ako už bolo vyššie spomínané, pri pôrode môže žena umrieť. Ale stáva sa, že neprežije ani dieťa. Príčinou je hriech rodičov, ktorí vedome proti Bohu hrešili. Preto táto vec býva upozornením pre manželov, aby sa polepšili, mali pred očami Pána Boha a chránili sa hriechov. Ako hovorí svätý Augustín: *Nullum malum impunitum*. (Žiadne zlo nezostane nepotrestané). Boh zlého bez pomsty nenechá.⁶⁹ Boh trestá hriechy rodičov na ich deťoch. Pretože Pán Boh hriech nenávidí. Je to aj pre výstrahu a pokánie zlých a bezbožných, nášho hriešneho života a našich myšlienok. Aj dobrí kresťania na svete trpia. Keď konajú hriechy, akoby to robili Pánu Bohu a tým ho trápili. Máme konať sväté pokánie, byť dobrí, chrániť sa hriechu, pretože Pán Boh je prísny sudca a hriechy veľmi trestá.

Stáva sa, že manželia nemajú deti. Podľa autora tlačie si to zaslúžili svojimi hriechmi. Pán Boh je dobrý, milostivý a zhovievavý. Manželia sa majú polepšiť a vyvarovať hriechov. Dobrým ľudom dal taký hriech, aby ich udržal na uzde. Lebo keby sa im príliš dobre darilo, mohli by sa cítiť príliš bezpečne. Zlým preto, aby sa polepšili. Ak nemajú deti, netreba reptáť, ale majú to znášať s trpezlivým a tichým srdcom.

Ak sa ale rodičom narodí choré dieťa, mali by vedieť, že je to Božia vôľa. Boh posielal na svet takéto deti, aby zistil a poznal, či mu dôverujú, že on sa vždy o nich stará a drží nad nimi ruku. Pán Boh tak nekoná z hnevu alebo nenávisti, ale pre ich dobro. Autor rozpráva príbeh o starcovi, ktorý celý rok nemal kríž, a tak sa domnieval a bál, že Boh na neho zabudol a hnevá sa na neho. Preto by manželia mali vedieť, že pri takom dieťati ich Boh miluje. Takýto kríž nám pomáha niest' sám Boh a viac nedá na človeka, ako unesie.⁷⁰ Aj svätý Ambróz nám hovorí, že máme ďakovať Bohu za svoje deti. Mali by sme Pána Boha tiež žiadať a prosiť, aby deti neumierali, najmä nie bez krstu. Boh nám hovorí: „Kto verí a je pokrstený, bude spasený. A kto neverí, zatratený bude.“⁷¹ Ale Boh nehovorí o tom, že kto nebude pokrstený, bude zatratený. Rodičia môžu svoje deti prinášať k Bohu skrze modlitbu. Pretože kresťanská viera a modlitba sú veľmi silné

⁶⁹*Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Príslovie 1. kapitola.

⁷⁰*Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Svätý Pavol 1. Korint'anom 15. kapitola.

⁷¹*Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Svätý Marek 16. kapitola.

veci. Úprimná modlitba veriacich kresťanov nebýva nadarmo.⁷² Boh nechce, aby niektoré z detí zahynulo. Aj tie deti, ktoré zomierajú pri pôrode bez krstu, sú Pánu Bohu milé. Pretože ich Kristus skrze svoje utrpenie a smrť tiež vykúpil. Pomazáva ich Duchom Svätým. Boh miluje svoje deti a nepraje si nič zlé na ne dopustiť.

Autor napomína ľudí: „Kto pohŕda krstom, pohŕda Pánom Bohom a hreší. Nie je dobré hovoriť o krste ako o nepotrebnéj veci, na ktorej nezáleží.

Preto, ak sa všetko podarí a matka s dieťaťom sú v poriadku, nemáme zabudnúť poďakovať Pánu Bohu. Je to kresťanská vec, aby sme Pánu Bohu ďakovali, lebo on nikdy neprestáva konať dobre pre nás, na tele i na duši. Najmä zato, že ich pri pôrode neopustil. Nie je to malý dar, keď Boh obdarí rodinu dieťaťom, aby sa ich rod rozmnožoval. Ďakovať sa má ale aj vtedy, keď pôrod neprebehne v poriadku. Pretože my máme ďakovať za všetky veci, a to v šťastí aj v nešťastí.

Prvá starosť rodičov o novonarodené dieťa sa má týkať toho, aby bolo pokrstené. Krst je dôležitý, aby sa vodou zmyl hriech.⁷³ Pretože deti sú po narodení nečisté a vinné večnou smrťou, musia sa skrz krst očistiť, aby mohli byť spasení. Máme si sviatosť krstu ako kresťania vážiť a brať ako veľký poklad nášho spasenia. Krst je prostriedok, skrze ktorého skôr sa dieťa pokrstí, tým lepšie.

Nasledujúce kapitoly sa venujú šestonedeliu. Počas tohto obdobia sa majú ženy modliť k Pánu Bohu, aby im pomohol so zdravím. Pretože zdravie je dar Boží, kto je zdravý, má ďakovať Bohu. A kto je chorý a rád by bol zdravý, mal by predovšetkým prosiť Boha. Ženy by počas tohto obdobia nemali ani z domu vychádzať, nemali by ísť ani medzi ľuďmi, ani do kostola. Takéto ženy sú v zvláštnej Božej milosti. Majú toto obdobie prečkať aj kvôli iným ženám. V šestonedeli sa majú aj muži modliť, aby Pán Boh ich ženy posilnil a dal im zdravie. Muži sa majú zvlášť v tomto období starať o svoje ženy.⁷⁴

Autor sa vo svojej knihe venuje aj téme zabíjania detí. Matky sa dopúšťajú hriechu, keď svoje narodené deti zabíjajú. Svoje vlastné telo a krv tak hanebne usmrcujú. Predsa aj divá zver ochraňuje svoje mláďa. Či to je svojimi krídlami, zubami alebo pazúrmí. Nie je iná príčina takéhoto zabitia ako diabol, ktorý je od prírody vrahom a stvoriteľ všetkých vražd. Takýchto ľudí bude Pán Boh trestať večnou smrťou a zatratením, zvlášť ak nebudú pred smrťou konať pokánie. Rodičia by mali dieťa pred Pánom Bohom obetovať, aby sa mu poďakovali a chválili ho, že majú zdravé dieťa. Majú deti obetovať, aby potom v budúcnosti boli prospešné pre blízkych, obec, ale i cirkev. A rodičia majú vedieť, že dieťa je splodené nie pre diabla, ale pre Pána Boha. Preto majú dieťa viesť do kostola, aby sa modliło, počúvalo slovo Božie a chránilo sa od všetkých hriechov. Sú to zlí rodičia, ktorí svoje deti nevedú do kostola a nechávajú ich žiť v bezbožnosti. Majú radšej umrieť, akoby mali zaprieť svoju vieru v Krista.⁷⁵ Rodičia

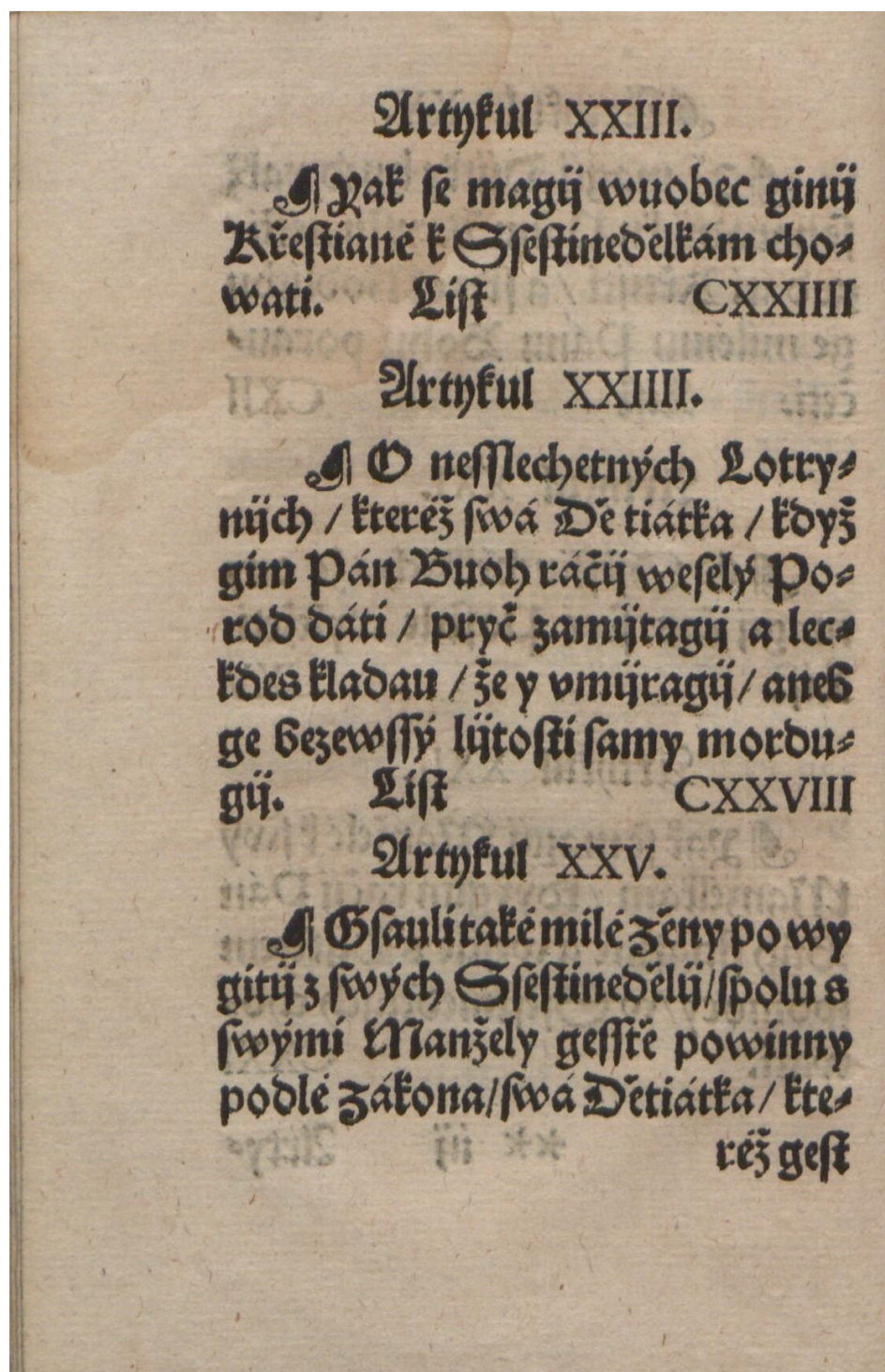
⁷² Príklad sv. Augustína a jeho matky.

⁷³ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Galat'anom 3. kapitola.

⁷⁴ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – Pavol Efezanom 5. kapitola.

⁷⁵ *Svätá biblia*. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Slovenská biblická spoločnosť, 2017 – 2. Machabejcom 7. kapitola.

by mali mysliet' aj nato, že to nie sú ich deti, ale Pána Boha. On ich len rodičom požičal a potom skrz smrť si ich vezme späť.

Ukážka z knihy

Poslednú kapitolu autor venuje výchove dieťaťa. Rodičia majú svoje deti živiť a viesť k dobrému životu. Nemajú ich priveľmi rozmaznávať, pretože im to škodí. Tak-
tiež zle robia rodičia, keď sa hnevajú, že im Boh doprial veľa detí a reptajú proti Bohu.

Niektorí hovoria, že nemajú žiadny statok, ale kopu detí. Mali by sme ale ďakovať zato, že sme zdraví a vážiť si to. Sú nevďační a niektorí dokonca zabíjajú svoje vlastné deti, pretože nedôverujú tomu, že ich budú schopní vychovať.⁷⁶ Ale ako nám Pán Boh dal život, tak sa aj postará o to, aby sme mali všetko, čo potrebujeme.

Jiří Melantrich vydal viac ako 230 titulov. Počet bol pravdepodobne vyšší, pretože malé príležitostné tlače a najmä zábavná literatúra sa neraz nezachovali a neexistujú o nich ani ďalšie svedectvá. Zo známych tlačí bolo 111 českých, 75 latinských, 3 nemecké, jedna talianska a 33 viacjazyčných, prevažne učebnice a slovníky. Melantrich publikoval širokú škálu náboženských a osvetových diel pre katolícke a evanjelické publikum, ako aj humanistickú literatúru a latinskú poéziu. V jeho tlačiarňi sa taktiež vydávali aj príručky a slovníky, právnické diela a zábavná literatúra. Základom jeho podnikania sa stala Biblia v českom jazyku. Medzinárodný význam mala jeho spolupráca s talianskym lekárom a botanikom Pietrom Andreo Mattiolim. Od roku 1576 pracoval so svojím zat'om Danielom Adamom z Veleslavína, ktorý prevzal vydavateľskú činnosť a pokračoval v tlačiarenskej spoločnosti po Melantrichovej smrti. Úspech Melantricha spočíva v tom, že si dokázal získať schopných priateľov, spolupracovníkov a mecenášov.

Tlač si organizoval tak, aby sa práce na rozsiahlych reprezentatívnych projektoch striedali s tlačou menších kníh pre voľný čas. Vydání jeho výtlačkov bolo niekoľko tisíc, na tú dobu veľmi vysoké číslo. Melantrich ju dopĺňal častou dotlačou už vypredaných titulov. Taktiež hral de facto úlohu dvorného a vidieckeho tlačiara v Českom kráľovstve. Texty osobného charakteru, najmä Melantrichov testament alebo predhovor k Biblii, ho predstavujú ako úprimne veriaceho človeka.

Adresa autorky:

Mgr. Mária PITÁKOVÁ, PhD.

Slovenská národná knižnica Martin

Námestie J. C. Hronského 1, 036 01 Martin

e-mail: maria.pitakova@snk.sk

⁷⁶ *Svätá biblia* – Izaiáš 49. kapitola.

Politické a náboženské okolnosti sociálneho myslenia Jána Amosa Komenského

Gabriela Genčúrová

Political and religious circumstances of Ján Amos Komenský's social thinking

Abstract: *The tense political situation of the 17th century stimulated the irenic, pacifist, chiliastic and philosophical efforts of Jan Amos Comenius to ensure peace and tranquillity in society in the world and between religions. This article emphasizes the anthropological-theological background and the development of his ingenious ideas about the correction of man, the world and humanity as a whole. He connects these ideas with the events of his life and characterises them in the context of 17th century history. He points to Comenius's social and political efforts, the meaning and justification of which we can still appreciate today. This article reflects Comenius's political and social activities and their consequences for his life and work. It looks at the various periods of Comenius's life and chronologically describes and evaluates his active efforts during the tragic periods of persecution of the Czech Protestant Intelligentsia. It takes information sources from previous research by leading commentaries and summarises them into chronological units. This is then enriched with the testimonies of Comenius, drawn from his treatises, writings, correspondence or other relevant documents.*

Key words: *pacifism, irenism, Jan Amos Komenský, sociology, modern times, Westphalian peace, persecution.*

Úvod

Život Jána Amosa Komenského sa rozvíjal v čase náboženských vojen a z nich vyplývajúcich bojov o moc a korunu. V mnohých európskych krajinách sa trieštila spoločnosť podľa lojality voči svojim monarchom. Zároveň úzko závisela na náboženskej príslušnosti. Ak boli tieto dve úrovne v rozpore, vznikalo napätie, ktoré vyúsťovalo do brutálnych vojen a ľudskej nenávisti. Dôsledky týchto politicko-náboženských vojen 17. storočia sa veľmi hlboko odrážali v životoch ľudí a spoločností. A nebolo tomu inak ani v živote a diele Jána Amosa Komenského.

Začiatky sociálneho myslenia J. A. Komenského a myšlienka „všenápravy“

Mladý Ján Komenský z Nivnice bol už niekoľko rokov sirota, keď sa dostal na štúdiá finančne podporovaný Jánom Laneckým a Karlom starším zo Žerotonína. Kalvínske vysoké učenie v Herborne (Nassau) začal v roku 1611 v čase, keď silneli nepokoje

v Prahe medzi katolíkmi a protestantmi. Protestantská škola mala výbornú povest' a bola štedro podporovaná vládnucom nizozemským rodom Oranžských.¹ I napriek politickej aj náboženskej nestabilite Komenský ukončil štúdium už v roku 1613 s podporou svojich učiteľov, ako Guberletha, ale predovšetkým, ako ho sám Komenský charakterizoval „*zbožného teológa doktora (Jana) Piscatora a veľkého, ale kresťanského filozofa (Henricha) Alsteda*“.² Vďaka týmto profesorom Komenský začal reflektovať myšlienku zlučiteľnosti filozofie a teológie, ktorú už v tom čase spracoval v dvoch diskusiách (*Problemata Miscellanea*, 1612 a *Sylloge quæstionum controversarum*, 1613), čím si pripravoval filozofické základy vlastnej sociálnej filozofie.³

Ján Amos pokračoval v štúdiu na teologickej fakulte univerzity v Heidelbergu (1613 – 1614), kde získal protestantsko-humanistické vzdelanie od ďalších významných profesorov. Aj po skončení štúdia spolupracoval predovšetkým s bývalým profesorom Althusiom, ktorý bol uznávaný zvlášť v oblasti vtedajšej politiky, sociálnej sféry a v oblasti práva. Jeho myšlienkové inovácie ovplyvnili a tvarovali Komenského filozofické myslenie, zvlášť antropologické, ktoré bolo východiskom všetkých jeho pacifických aj irenických snáh. Komenský sa tu stretol s predstaviteľmi zahraničnej politiky a priblížil sa ešte viac ako v Herborne, irenickým a chiliastickým myšlienkam.⁴

Chiliazmus bol v dobe Komenského veľmi častým javom. Jeho základný cieľ smerovať ľudstvo k náprave spoločnosti s využitím prorockých predpovedí rôznych vizionárov nebolo nič výnimočné. Vychádza z prvokresťanského eschatologického očakávania druhého príchodu Krista. Ním sa má uskutočniť na zemi vláda mieru, zákona spravodlivosti a lásky. Z tohto princípu Komenský vyvodzuje aj svoju filozofiu, sociológiu, pedagogiku a dokonca aj politiku s nasadením všetkých síl pre spoluprácu na náprave všetkých vecí. Komenského chiliazmus bol charakteristický svojou eschatologickou dimenziou, ktorá mala antiutopistické prvky. Je konkrétnym nazeraním do budúcnosti, s vyhliadkami súvisiacimi s reálnymi udalosťami doby, politickou situáciou, sociálnymi statusmi a náboženskými postojmi. Podobne všeobecne rozšírený bol aj irenizmus, zvlášť v krajinách, kde sa rozšíril protestantizmus.

Naopak pacifizmus bol zriedkavým javom a skôr poburoval, než bol podporovaný. Je dosť pravdepodobné, že Komenský kráčal v stopách Erazma Rotterdamského (1467 – 1536) a jeho priateľa Leuvenského, a Oxfordského profesora Juane Luísa Vivesa (1492 – 1540), ktorí začiatkom 16. storočia rozvíjali myšlienku svetového mieru.⁵

Komenského ovplyvnila aj mienka profesora Davida Parea o nezávislosti štátov od náboženstva a myšlienky Johanesa H. Althusiusa (1563 – 1638) nasmerované na

¹ KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*. Praha: SPN, 1970, s. 18.

² KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. Praha: Odeon, 1978, s. 38, 41.

³ NOVÁK, Jan – PATERA, Adolf. Úvod. In: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Theatrum universitatis rerum*. Praha: Česká akademie císaře Františka Jozefa pro vědy, slovesnost a umění, 1897, s. 8 – 10.

⁴ Viac o chiliazme v dobe Komenského napr.: PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. Praha: SPN, 1992, s. 88 – 98; alebo aj v KVAČALA, Ján. *Komenský. Jeho osobnosť a jeho sústava vedy pedagogickej*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2012; REJCHRTOVÁ, Noemi. I./Ďetství a studia „Na začátku záleží všechno“. In: KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. Praha: Odeon, 1978, s. 29.

⁵ KVAČALA, Jan. *Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelských v zemi moravskoslezské, 1930, s. 10.

zmierenie cirkví vtedajšieho európskeho sveta v zmysle eschatologických očakávaní. Stoicko-kresťanský orientovaná politológia značne podnietili Komenského sociálne myslenie. Podľa Althusia ľudom zvolený panovník musí rešpektovať základné práva ľudu, ktorému vládne, zvlášť právo na slobodu a vierovyznanie (*Politica methodice digesta atque exemplis sacris et profanis illustrata*, 1603) Myšlienky federalistu a Althusiusove pacifické snahy, zatiaľ len v konfesijnom vzťahu, formovali Komenského diplomatické aktivity.

Najstaršia podoba Komenského z roku 1642. Jan Amos Komenský je zobrazený vo veku 50 rokov. Autorom rytiny je anglický rytec George Glover.

Zdroj: PÁNKOVÁ, Markéta. Jan Amos Komenský v českém a světovém výtvarném umění (1642 – 2016). Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna Jana Amose Komenského, 2017, s. 34.

Preklad latinského textu:

Pozri, to je vyhnanec! Ktorý v službe svojmu Bohu,
kruto zakúsil metlu pyšného Persura,
Jeho učenosť, zbožnosť a hodnota je známa
celému svetu, svet celý mu je domovom.

V čase svojho pobytu vo Fulneku v roku 1613 sa zúčastnil na svadbe Fridricha Falckého (1596 – 1632) s dcérou anglického a škótskeho kráľa Jakuba I./VI. Alžbetou Stuartovou. V tom čase sa zoznámil s nemeckým protestantským mysliteľom Johannom Valentinom Andreaem (1586 – 1654), ktorý Komenského motivoval k veľkolepým projektom reformujúcim náboženskú prax Jednoty bratskej. Koncept bol postavený na princípe spoločenského života nezávislého od vtedajšieho sveta s vlastným konceptom riadenia spoločnosti.⁶

Po smrti Matyáša Habsburského (1557 – 1617), ktorý podporoval Fridricha Falckého, sa zas dostal k moci Ferdinand II. Habsburský, kráľ uhorský, český a rímsko-nemecký cisár (1578 – 1637). Po bitke pri Bielej hore (1620), kde habsburské vojsko definitívne (za dve hodiny) porazilo české vojsko Fridricha Falckého podporované protestantmi, získal Ferdinand II. neobmedzenú moc nad českým územím. Stranu katolíkov pochopiteľne podporil pápež Pavol V., španielsky kráľ Filip III, talianske neapolské a valonské kráľovstvo, poľský kráľ Žigmund III. a nečakane aj protestantský miestodržiteľ Ján Juraj. Kráľ Fridrich ušiel, šľachtici sa podvolili cisárovi. V dôsledku toho české kráľovstvo stratilo svoju samostatnosť a evanjelické cirkvi slobodu vierovyznania. Cisárski vojvodcovia dobýjali zámky a rabovali.

Tragické dôsledky povstania a začiatok tridsaťročnej vojny znamenali pre Komenského postavenie „mimo zákona“, keďže Komenský bol zásadne na strane protihabsburgovcov (aliancia Švédska, Nórska, Dánska, Nizozemska a Anglicka a severonemeckých kniežactiev). Táto príslušnosť a pravdepodobne aj úzke vzťahy s kniežat'om Karolom starším zo Žerotonína (1564 – 1636), „*zemským hejtmanom moravským*“, ako ho oslovoval Komenský, podporujúci protihabsburgskú koalíciu, mu pôsobila politické prenasledovanie. Ako nekatolícky duchovný bol vystavený konfiškovaniu majetkov a ako člen českej inteligencie aj vyradeniu zo života spoločnosti a kultúrnej činnosti. Pre tých, ktorí sa nedokázali prispôbiť tejto perzekúcii, ostávalo len jediné riešenie, exil. Krátky Komenského fulnecký pobyt končí útekem pred španielskymi vojskami. Komenský v roku 1623 v dôsledku týchto perzekúcií opúšťa manželku a dve deti a posielal ich do Přerova, aby ich ochránil. I napriek snahám zachrániť domov stráca majetok, precízne vybudovanú knižnicu, ktorú verejne spálili jezuiti a na mor mu o rok neskôr zomiera aj manželka s novorodeniatkom a dvojročným synom.⁷ Komenský už druhýkrát v živote zakúsil stratu nielen dedičstva a majetku, ale aj celej rodiny.

⁶ GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského. In: *Naša univerzita. Spravodaj univerzity Komenského*, 1992, roč. 38, č. 7, s. 4; GNOTH, Milan. Prírodné vedy v obsahu vzdelávania u Jana Amosa Komenského. In: *Naša univerzita. Spravodaj univerzity Komenského*, 1992, roč. 38, č. 7, s. 5; STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*. Praha: Filozofický ústav Akademie vied ČR, 2015, s. 1; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský 1592 – 1670*. Martin: Matica Slovenská, 1991, s. 6; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 18 – 20; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka. Komenského pedagogická humanizace jako antropologický problém*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015, s. 27 – 29; KVAČALA, Jan. *Komenský*, s. 14 – 16; REJCHRTOVÁ, Noemi. I./Dětství a studia „Na začátku záleží všechno“, s. 29; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*, s. 15 – 20.

⁷ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 1, 3; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 33–34; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 20 – 21; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670)*, s. 7; KVAČALA, Jan. *Komenský*, s. 18; REJCHRTOVÁ, Noemi. II./Do odchodu z vlasti „Zavolán k pastýřské službě“, s. 51; KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 57 – 59; KOŽÍK, *Světlo v temnotách* s. 37 – 39.

V tomto čase vznikajú traktáty preplnené bolestným smútkom (*Truchlivý I., Truchlivý II., O sirobě, Pres Boží*) a zvlášť dielo *Labyrint světa a ráj srdce*, 1623, v ktorom skrývajúci sa Komenský počas bielohorského prenasledovania píše česky v lesoch žerotonínskeho panstva satirickú alegóriu venovanú Karlovi staršiemu zo Žerotonína.⁸ Tento spis mal utešiť všetkých prenasledovaných a povzbudzovať v oddanosti Bohu v nádeji na lepší život.

Súdobá rytina od neznámeho autora, označujúca odchod exulantov z Čiech po vydaní cisárskeho ediktu v 1627. Zdroj: FUSCH, Jiří. Jan Amos Komenský vo svetle své doby. Praha: Obrazová galerie názorných pomůcek, soubor č. 47, s 35.

Tieto historické okolnosti mali najväčší význam v Komenského živote a udalosti tejto doby ovplyvnili celé jeho nasledujúce intervencie a snahy v politickom, spoločenskom aj náboženskom živote. Boli mu podnetom pre jeho tvorbu a východiskom jeho megadiela o náprave všetkých ľudí *Obecná porada o náprave věcí lidských*.⁹ Možno tušil, že česká strata samostatnosti bude mať ďalekosiahle následky a i napriek tomu, alebo možno práve preto bojoval celý život o ich obnovu, či už perom, alebo svojím diplomatickým vplyvom. Netušil, že český národ bude pod nadvládou cudzích panovníkov až do roku 1918.

⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labirint světa a ráj srdce*. Praha: Odeon, 1970, s. 9 – 10, 201 – 202.

⁹ *Obecná porada o náprave věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*).

Snahy o náboženské zjednotenie a politickú nezávislosť

Komenský sa nakoniec po rokoch skrývania rozhodol s veľkým množstvom bratstva dostať cez hory do Lešna v Poľsku. Plánoval sa pripojiť k potomkom českých exulantov na rozdiel od ostatných Moravských bratov, ktorí smerovali na Slovensko (1628). Vtedy nikto netušil, že raz sa tento čas bude považovať za koniec Jednoty bratskej v Čechách. Komenský zostal aj v exile verný odkazu protihabsburgského odboja, ktorý ovplyvnil jeho ďalšie politické postoje a činnosť. Zostal verný aj svojej Morave, verný českému národu a len veľmi nerád opúšťal svoj rodný kraj. Jeho úmyslom bola túžba obnoviť svoj život v mieste, odkiaľ pochádza, a k tomu účelu smeroval všetku svoju ďalšiu myšlienkovú produkciu zo zahraničia.¹⁰

Spočiatku (1628) bol Komenského exil v Lešne naplnený horúčkovitou prácou a starosťami o hmotné zabezpečenie členov cirkvi, ktorej sa stal rýchlo kľúčovým predstaviteľom. V lete 1629 bol ordinovaný za konseniora a na jeseň 1632 sa stal biskupom (seniorom) moravskej vetvy Jednoty bratskej.¹¹ Bola mu zverená funkcia pisára (sekretár, kancelár) a starostlivosť o výchovu mládeže.¹² Svoje vízie uskutočňoval pomocou vplyvných mecenášov. Podporu našiel vo významnom Lešovskom rode Rafaela Leszczyńskiego,¹³ ktorému venoval traktát *Hlubina bezpečnosti* (1633). V Lešne žili popri sebe evanjelici, luteráni aj členovia Jednoty bratskej s rímskokatolíckmi ako jedno veľké náboženské spoločenstvo, čo Komenského utvrdzovalo v tom, že má zmysel rozvíjať myšlienky mieru medzi náboženstvami.¹⁴ Komenský v liste Rafaelovi, ktorý sprevádza vydanie traktátu *Hlubina bezpečnosti*, spomína na osem rokov prenasledovania. Keď „ako vyhnanec bol spolu s jinými zbožnými štván vlnami pronásledování a ani v jeskyních Abdiášů, ani v hloubi lesů, ani nikde jinde jsem neměl dostatek bezpečí a klidu.“ Tento pocit Komenského viedol k tomu, aby nachádzal útechu v Bohu, v strede všetkých vecí, lebo

¹⁰ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 4; GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; HRONCOVÁ, Jolana. Sociálno–pedagogické aspekty v diele J. A. Komenského. In: *Sociální pedagogika*. 2019, roč. 7, č. 2, s. 135; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 25; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 85 – 86; KVAČALA, Jan. *Komenský*, s. 21 – 23; KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 81; FLOSS, Pavel. *Nástin života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*. Přerov: Vlastivědný ústav, 1970, s. 10 – 11.

¹¹ Jednota bratská (Unitas fratrum) bola založená v roku 1457 z inšpirácie charizmatika Petra Chelčického (cca 1380 – 1460). Bola to umiernená vetva českého reformačného hnutia, ktorá v zmysle pacifistického odmietania násilia vo veciach viery a svedomia a obnovy radikálnych tendencií pôvodného husitského hnutia, neprijala zásadu „*cuius rego, eius religio*“ (koho vládla toho viera). Z toho dôvodu odmietali úradnú moc, účasť vo vojnách, vyhýbali sa svetskému vzdelávaniu a iným činnostiam ako napríklad obchodovaniu. Vďaka tomuto prístupu sa Jednota Bratská stala od začiatku jej existencie obeťou neľudskej perzekúcie. V čase Komenského života Jednota Bratská zmenila svoj charakter. Separatizmus takmer vymizol, posilňovala sa sociálna zodpovednosť a často sa stávalo, že bratia posielali svoje deti na štúdiá aj mimo domova. HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 9 – 16; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka. Komenského pedagogická humanizace jako antropologický problém*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015, s. 19 – 25; KVAČALA, Jan. *Komenský. Jeho osobnost a jeho soustava vědy pedagogické*. Břežany: Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2012, s. 13; KARŠAI, F. *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava: SPN, 1970, s. 19 – 20.

¹² STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 4; GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; KVAČALA, Jan. *Komenský*, s. 32; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách* s. 56–57; FLOSS, Pavel. *Nástin života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 13.

¹³ Vo venovacom liste KOMENSKÝ, Jan Amos. Slovnému urozenému, v pravdě vznesenému pánu, panu Rafaelovi, hraběti v Lešně..., In: KOMENSKÝ, Jan. Amos. *Hlubina bezpečnosti*. Ostrava: Česká biblická společnost, 2017, s. 15 – 17.

¹⁴ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 4; GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 91 – 92.

stred je pokoj všetkých vecí, ktoré sa motajú po jeho obvode, pretože „žádné stvoření nenajde bezpečí a pokoj jinde, než v tom, od nějž mají počátek vlastního bytí a na němž závisejí.“¹⁵

Komenský v tomto diele rozvíja myšlienku večného pokoja a mieru. Ukazuje, ako sa pohybovať medzi nástrahami života, ako nachádzať pokoj a bezpečie v Bohu, ktorý je stred, okolo ktorého sa točí celý svet. Každé vychýlenie znamená útlak, bolesť a smrť.

Toto plodné obdobie (1628 – 1656) sa vyznačovalo nielen okolnosťami návratu do vlasti, ale predovšetkým prácou pre cirkev, reformou školstva, ale aj angažovaním sa v politike, čo vnímal v tom čase ako spôsob, akým mohol prispieť k poriadku vo svete. I napriek pedagogickej pracovnej vytáženosti začal pracovať na pansofických konceptoch svojich „všenápravných plánov“,¹⁶ zahrňujúcich ideu celosvetového zlepšenia ľudskej spoločnosti.

Pansoficko-vzdelávacie plány tohto obdobia Komenského života boli spojené aj s politickými udalosťami doby. V roku 1631 švédske a saské vojsko oslobodili Prahu. Komenský v nádeji na zlepšenie situácie pripravoval plány na obnovu českej spoločnosti (*Navržení krátké o obnovení škol v království českém, 1632*). Avšak v roku 1632 bol zabitý švédsky kráľ Gustáv Adolf v bitke pri Lützene a zomrel aj český „Zimný kráľ“ (Fridrich Faltský), ktorý sa mal ujať reforiem. Protihabsburská koalícia sa rozpadla podobne ako nádeje o znovuzrodenie českej Jednoty bratskej.¹⁷

Táto Komenského pompézná predstava o pansofii upútala Nemca žijúceho v Londýne, Samuela Hartliba. Komenského spoznal cez svojho brata, ktorý s ním študoval v Heidelbergu. A taktiež cez Johna Duryho, ktorý pôsobil v Oxforde a neskôr šiel do Európy prispieť k zmierňovaniu napätia v náboženských sporoch. Hartlib začal s Komenským vrele korešpondovať, z čoho sa potom vyvinulo dlhoročné priateľstvo. Okrem spoločného hájenia záujmov evanjelických cirkví a ich zjednocovania našiel Komenský u Hartliba spoločné záujmy aj v oblasti filozofie a vedy. Pozornosť Samuela Hartliba vzbudili predovšetkým Komenského pansofické plány uvedené v koncepte *Předebrá vševědy (Pansophie praeludium, 1637)*.¹⁸

Londýnsky independizmus a jeho dôsledky

Hartlibove neúnavné naliehanie,¹⁹ aby Komenský navštívil Londýn, bolo vyslyšané, keď aj anglickí podporovatelia v parlamente, zvlášť John Pym („kráľ parlamentu“), zabezpečili z kráľovských zdrojov pre Komenského náklady na pobyt a prácu. Komenskému

¹⁵ KOMENSKÝ, Jan. Amos. KOMENSKÝ, Jan. Amos. Slovnítnému urozenému, v pravdě vznesenému pánu, panu Rafaelovi, hraběti v Lešně..., s. 16 – 17; KOMENSKÝ, Jan. Amos. *Hlubina bezpečnosti*, s. 27.

¹⁶ HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 26.

¹⁷ HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 27; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 88; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách* s. 67; FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 12.

¹⁸ Niektoré zdroje uvádzajú aj názvy *Předchůdce pansofie (Pansophiae prodromus)*, *Předzvěsti snáh Komenského* alebo *Předebrá Komenského snáh (Conatuum Comenianorum praeludium)*. FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 12; KLOSOVÁ, Markéta. O předebré pansofie a jejím Objasnění. In: KLOSOVÁ, Markéta. ed. KOMENSKÝ, J. A. *Předebrá pansofie. Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Akademia, 2010, s. 7 – 27. Předebrá pansofie vyšla v českom preklade Markéty Klosevej v roku 2010 v knihe: KLOSOVÁ, Markéta. ed. KOMENSKÝ, J. A., *Předebrá pansofie. Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Akademia, 2010, 203 s. Ale aj na Slovensku v diele *Předchůdce vševědy* ako súčasť vydania JAK: Vybrané spisy II. Bratislava : SPN, 1956.

¹⁹ KOMENSKÝ, Jan. Amos. *O sobě*, s. 119 – 121.

sa tiež podarilo usporiadať domáce povinnosti a dosiahnuť od Jednoty prepustenie. Tak sa v roku 1641 konečne dostal do Londýna. I napriek tomu, že Komenského mecenáši mali v hojnom počte zastúpenie aj v anglickom parlamente, vplyvom hektickej štátnej situácie v Anglicku (občianska vojna 1642) sa rozdelili do rôznych politických frakcií. Biskup John Wiliams, „*velký příznivce pansofických snab*“, ako ho označil Komenský v liste Hartlibovi, ho dokonca chcel osobne podporovať, aj keby to parlament odmietol.²⁰ Ale tento umiernený odporca rekatolizačných snáh v anglikánskej cirkvi sa dostal ešte v ten rok do väzenia v Londýnskom Toweri, keď po stavovskom povstaní vláda prešla do rúk šľachty. Do boja sa dostalo aj ľudové hnutie puritánov (lat. *purus*, čistý) a ich frakcia tzv. nezávislých (independenti), ktorí tiež odmietali anglikánsku aristokratickú cirkev a feudálne zriadenie. Na čele s Oliverom Cromwelom dovedli revolúciu k víťazstvu. Karola I. spravili a Cromwel zriadil republiku (1649).²¹

Táto zložitá situácia znemožnila spoluprácu a skomplikovala podporu Komenského aktivít v Anglicku i napriek tomu, že Komenský sa pohyboval v kruhoch, v ktorých vzdialenou protektorkou (z Haagu) bola manželka Fridricha Falckého Alžbeta Stuartova (1596 – 1662), sestra kráľa Karola I. Kontakt s independentmi a ich osobné ambície, a spôsob politizovania sa Komenskému nepáčil, vyhradil sa proti nim. Zvlášť presahovanie tohto vplyvu mimo Anglicka mu robilo starosti, lebo predpokladal ďalšie nepokoje. V svojich irenických plánoch tak pokračoval s ešte väčším nasadením.

Elblagské intervencie za mier medzi náboženstvami a vo svete

V Anglicku zrodila sa v Komenskom myšlienka pokračovať v snahách Andrea a založiť voľné združenie zjednotených kresťanov zvlášť podnietené skúsenosťami s rýchlymi zmenami politickej situácie. Komenský bol politicky zdržanlivý a netešilo ho, ak bol zatiahnutý do čiastkových politických bojov, nechcel byť zneužitý pre krátkodobé ciele politických nominantov. Svoju činnosť chápal ako dlhodobé pôsobenie už nie len) pre dobro českého národa, ale pre univerzálny mier vo svete. Prioritne sa usiloval celý život o spoluprácu všetkých cirkví (predovšetkým protestantských), neskôr aj všetkých národov. Nešlo mu o zjednocovanie a vytváranie jedného univerzálneho národa, nechcel ani prázdnu toleranciu, ale chcel vzájomnú aktívnu spoluprácu potrebnú pre dosiahnutie spoločného cieľa, ktorým mu bol svetový, náboženský, národný a spoločenský mier. Vo svojej *Všenáprave* dokonca neskôr rozvíja myšlienku o vytvorení nadcirkevných a nadnárodných „konzistorií“ cirkví i napriek tomu, že voči jeho aktivitám sa vážne ohradili stúpenci Jednoty.²² A tak, aj keď Anglický parlament mal i naďalej vážny záujem o reformovanie škôl v duchu pansofických projektov, v konečnom dôsledku k reformám nakoniec nedošlo a Komenský sa presťahoval aj s rodinou do Švédska.²³

²⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 122.

²¹ MOLNÁR, Amedeo. IV./Londýn. „Dal jsem se vyvléci před hlediště“. In: KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. Praha: Odeon, 1978, s. 114; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*, s. 75, 77; KARŠAI, František. *Ján Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava: SPN, 1970, s. 66 – 67; FLOSS, *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 13.

²² GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 25 – 26.

²³ MOLNÁR, Amedeo. IV./Londýn. „Dal jsem se vyvléci před hlediště“, s. 114 – 115.

Holandská kalvínska cirkev v Londýne mu bola zdrojom veľkých nádejí, pretože bola veľmi štedrá. V roku 1632 nemali londýnski kalvíni mnoho možností, ale požiadala Komenského, aby napísal dielo o svedectvách mučeníkov, zvlášť českých exulantov. Podklady sa mu zbierali z rôznych zdrojov (z Haagu, Toruni, Lešna...). Nakoniec ich systematizoval v knihe *Historie o těžkých protivenstvích Církve České*, 1647 – 1648). V knihe opisuje mnohé svedectvá prenasledovaných kresťanov.²⁴

Na jeseň sa Komenský usadil s rodinou v Elblagu (Elbling), kde ho prijala nástupkyňa kráľa Gustáva Adolfa, mladá kráľovná Kristína (1526 – 1689), a švédsky kancelár, miestodržiteľ Pruska, menovaný švédskym kráľom Gustávom Adolfom, Axel Oxenstjern. Elbląg patril v tom čase Švédsku a tvoril hranicu, ktorá mala brániť preniknúť španielskej katolíckej moci pomocou habsburgovcov z Poľska do Severného mora. Bol mestom zároveň dostatočne blízko Lešna, strediska českobratskej cirkvi, v ktorej sa Komenský angažoval (1642). Na požiadanie kráľovnej Kristíny, ktorá chcela reformovať školy najskôr podľa francúzskej univerzity kardinála Richelieuho, ale nakoniec v duchu svojej nekonvenčnej povahy trvala na reforme podľa Komenského metód, prijíma Komenský s morálnou podporou Kristíninho učiteľa Jana Mathého) a finančnou podporou priateľa Ludvika de Gera) pozvanie kráľovnej. De Geer získal grófsky titul „Salvator patriæ“ za záchranu Švédska vo vojne s Dánskom (1644). Vďaka výnimočne priateľskému prijatiu a uznaniu ostával Komenský vo Švédsku i napriek tomu, že filozofia mu bola vždy prioritnejšia než školské reformy, na ktorých zavádzanie bol neustále pozývaný. Komenský však pracoval súčasne na reforme švédskych škôl aj na pansofii pre anglických priateľov.²⁵

V roku 1645 došlo k významnej udalosti na poli vzťahov medzi kresťanskými cirkvami. V Toruni zorganizovali kontroverzné náboženské kolokvium (*Colloquium Charitativum*), ktoré malo prispieť k zmiereniu katolíkov a protestantov. Stretnutie zvolal poľský kráľ Vladislav IV. (1595 – 1648). Komenský ako člen delegácie reformovaných bol prítomný na prípravách kolokvia aj vďaka švédskemu kazateľovi Johnovi Durymu, s ktorým bol v kontakte od návštevy Londýna. I napriek veľkej zaneprázdnenosti sa Komenský zúčastnil niekoľkých synod a napísal niekoľko programových spisov (napr. *Christianismus reconciliabilis*), v ktorých navrhoval metodické postupy pri spoločných jednaniach. Ale v Toruni sa veľmi neuplatnil. Okrem toho napísal dva polemické spisy veľmi oceňované v teologických kruhoch, zvlášť *Iudicio de Iudicio*. Polemiku viedol s kapucínom Valeriánom Magni z Prahy, ktorý bol podporovateľom rímskokatolíckej strany. V tomto zmysle Komenský radil aj kráľovi Vladislavovi IV.²⁶

Nádej v náboženské zmierenie však v Komenskom rýchlo *padla*, keď Bartolomej Nigrin, ktorý sa predtým zasadil za hájenie práv reformovaných cirkví, zrazu konvertoval

²⁴ BARTOŠ, F. M. Předmluva k předchozímu prvorepublikovému vydání z. r. 1922. In: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Historie o těžkých protivenstvích Církve České*. Ostrava: Česká biblická společnost, 2018, s. 7.

²⁵ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 5; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670)*, s. 8; s. 49; MOLNÁR, V./Elbląg. „Chci psát díla, která přetrvávají“, s. 150 – 151; KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 160, 171; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách* s. 96; FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 14; VONKA, R. J. *Ženy ze života a díla Jana Amose Komenského*. Praha: Unitaria 1926, s. 55 – 57.

²⁶ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 5; GABRIS, Karol. Teologické důkazy v díle J. A. Komenského, s. 4; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 30; MOLNÁR, Amedeo. V./Elbląg. „Chci psát díla, která přetrvávají“, s. 153; FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 14.

na katolicizmus. Dialógu medzi konfesiami nepriala navyše ani švédsko-luteránska.²⁷ Prekážalo im, že Komenský zastupuje kalvínsku stranu a angažuje sa v politike aj v irénických snahách o náboženské zmierenie v Poľsku, a tak narušili Komenského vzťahy s Oxenstjernom, ale nie s Kristínou. I napriek tomu Komenský vkladal nádeje do švédskej diplomacie, ktorá mala hájiť návrat českých evanjelikov do vlasti, navštívil Oxenstjerna a vysvetlil mu situáciu, ale ten od Komenského chcel len to, aby dokončil prácu na reforme. Nebral vážne Komenského politickú požiadavku, aby Česi neboli vyňatí z jednania o náboženskom mieri. Podobne kráľovná Kristína. Komenský ju požiadal o intervenciu v Münsteri a o príhovor za návrat českých exulantov do Čiech.²⁸

Komenský sa snažil ovplyvniť aj švédskych politikov a presvedčiť ich o oprávnenosti záujmov českej emigrácie. Dokončil učebnice a i napriek nedostatku času a drine splnil podmienky Švédska o príprave školskej reformy a očakával zaslúžené opatrenia pre svoj národ a náboženstvo. Avšak švédska diplomacia nepostupovala vo vyjednávaní Vestfálskeho mieru podľa Komenského predstáv a nehájila záujmy českých exulantov. Dôvodov sa predpokladá niekoľko. Z nich napríklad, že evanjelici Švédska sa nechceli stotožňovať s českobratskou cirkvou. Evanjelická strana sa bála rastúceho vplyvu J. A. Komenského na kráľovnú a kancelára. Politicky založení Švédi vyčítali Čechom ich postoj na pražskom moste v 1648, nemeckí teológovia osočili Komenského pred švédskymi, že sa chce zmieriť s rímskokatolíkmami za každú cenu a i.²⁹

Podpísanie podmienok Vestfálskeho mieru v Münsteri a Osnabrüku (24. október 1648) v prospech Habsburgovcov znamenalo definitívny koniec českých nádejí. Švédske vojsko sa muselo stiahnuť a cisár vyhlásil, že náboženské úľavy sa nebudú vzťahovať na českých evanjelikov. Svojou vyčítavou reakciou Komenský rozhorčil kancelára Oxenstjerna. Hneval sa, že švédski evanjelici hájili len vlastné záujmy a nemysleli na českých. Prerušil spoluprácu na reforme švédskeho školstva a sklamaný a vyčerpaný sa roku 1648 vrátil do Lešna. Krátko na to mu po chorobe zomrela jeho druhá manželka Dorota Cyrillová. Stráca aj dlhodobého priateľa a kolegu biskupa Pavla Fabricia, čím sa Komenský stal posledným žijúcim biskupom Jednoty bratskej.³⁰

Skončením tridsaťročnej vojny sa prestali jej útrapy, ale nezlepšila sa situácia postavenia českej emigrácie. Smútok Komenský prekonáva zvýšenou pracovnou aktivitou opäť v Lešne. Zdrvený a sklamaný napísal české dielo *Kčaft umírající matky, Jednoty*

²⁷ GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4.

²⁸ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 6; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670)*, s. 8; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 90; KVAČALA, Jozef. *Komenský*, s. 52 – 54; MOLNÁR, Amedeo. V./Elbląg. „Chci psát díla, která přetrvávají“, s. 153; KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 175 – 185, 196 – 200; KOŽÍK, *Světlo v temnotách*, s. 97 – 98; VONKA, R. J. *Ženy ze života a díla Jana Amose Komenského*, s. 58.

²⁹ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 6; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský a Slovensko*. In: *Naša univerzita, Spravodaj univerzity Komenského*. 1992, roč. 38, č. 7, s. 1; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*, s. 100 – 101; VONKA, R. J. *Ženy ze života a díla Jana Amose Komenského*, s. 68, 72.

³⁰ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 6; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 30; KVAČALA, Jozef. *Komenský*, s. 59; KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 172, 187, 229; MOLNÁR, Amedeo. VI./Mezi Polskem a Uhrami. „Zjinut jinam přecházeti“. In: KOMENSKÝ, Jan. Amos. *O sobě*. Praha: Odeon, 1978, s. 223, 248 – 249; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*, s. 102 – 103, 108; KARŠAI, František. *Ján Amos Komenský a Slovensko*, s. 70; FLOSS, Pavel. *Nástin života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 14 – 15; VONKA, R. J. *Ženy ze života a díla Jana Amose Komenského*, s. 69.

bratské, v ktorom podáva pôsobivo spracovaný odkaz cirkvi a jej roztrúseným bratom, aby si zachovávali i napriek nepriazni osudu náboženské a národné hodnoty.³¹

Jeho sociálne cítenie a spoluúčasť s členmi jednoty bratskej sa prejavilo aj počas jeho osobnej krízy. Po diplomatickom neúspechu sa v Lešne angažuje pre exulantov v sociálnej sfére. Starostlivosť zvlášť o vdovy a siroty bola základným poslaním Jednoty Bratskej. Pre ich podporu dostal príspevok od Ľudovíta de Gera. Všetky financie rozdelil ženám s deťmi a vdovám.³²

Purizmus v Sárospataku a jeho chiliastické dôsledky

V tom čase aj slovenskí bratia potrebovali útechu svojho biskupa, povzbudenie a pomoc po neúspešných rokovaniach švédskej diplomacie. Preto, keď prišlo pozvanie Komenského do Uhier, bratská synoda na Slovensku ho v tom podporila.³³ Komenského cesta v roku 1650 však pochopiteľne nemala len školské poslanie, ale aj cirkevno-správne a politicko-spoločenské.

V období rokov 1650 – 1654 si vytvoril Komenský priateľský vzťah s vládncim kniežat'om Pensylvánie, Jurajom II., bratom Žigmunda Rákócziho, aj vďaka jeho priateľovi Andreaeovi, ktorý pôsobil v pensylvánskej Albe Julii. Okrem aktívneho a vzdelaného veľmoža v ňom videl aj evanjelika, ktorý mal moc podporovať záujmy českých exulantov. V tomto poslaní ho podporoval aj jeho bývalý spolužiak z kolégia v Přerove vizionár Mikuláš Drabík, ktorý mu predpovedal, že jeho príchod do Sárospataku bude podstatným pri záchrane Jednoty bratskej. Navyše predpovedal pád Habsburskej ríše a Žigmunda Rákócziho označil ako budúceho kráľa.³⁴

Významnú úlohu v tomto poslaní zohrala svadba Žigmunda Rákócziho s dcérou zosnulého Fridricha Falckého Máriou Henrietou (Jinříškou), dcérou Márie Stuartovej, ktorá bola sľubným začiatkom politickej aj náboženskej zmeny. Svadobný obrad v roku 1651 viedol sám Komenský v Sárospataku, avšak k aktívnejšiemu angažovaniu sa Žigmunda vo veciach politiky nakoniec nedošlo. Ešte v tom istom roku zomrela Henrieta Falcká a onedlho po nej aj sám knieža Žigmund. Komenského sa dotklo, že ho nepozvali do Alby Julie na pohreb. A ani druhý syn vdovy Juraja I. Rákócziho Zuzany Lorántfly, Juraj II. Rákóci, nereagoval ani pod vplyvom Komenského na Drabíkove proroctvá a do protihabsburských akcií sa nezapájal. Sklamanie a nedostatok politickej

³¹ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 6; HRONCOVÁ, Jolana. Sociálno-pedagogické aspekty v diele J. A. Komenského, s. 155; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670)*, s. 9; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 91; MOLNÁR. VI./Mezi Polskem a Uhrami. „Zjinut jinam přecházeti“, s. 224; KOŽÍK, *Světlo v temnotách* s. 108 – 110.

³² VONKA, R. J. *Ženy ze života a díla Jana Amose Komenského*, s. 64 – 68.

³³ PŠENÁK, Jozef. *Ján Amos Komenský a Slovensko*, s. 1; KOMENSKÝ, Jan. *Amos O sobě*, s. 230 – 231; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*, s. 111; KARŠAI, František. *Ján Amos Komenský a Slovensko*, s. 73 – 75.

³⁴ GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s.31; HÁBL, *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 91; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách* s. 113; KUMPERA, Ján. Komenského uherský pobyt a jeho politické aspekty. In: PŠENÁK, Jozef. a kol. eds. *J. A. Komenský a slovenská kultura. Zborník materiálov z medzinárodnej komeniologickej konferencie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1993, s. 119; PŠENÁK, Jozef. *Potocké období Jána Amosa Komenského*. In: PŠENÁK, Jozef. ed. *Výber z potockých spisov a rečí Jána Amosa Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského 1992, s. 8 – 9.

perspektívy ho demotivovalo k práci v Sárospataku, ale i napriek tomu chcel dokončiť svoje poslanie.³⁵

Komenský v Sárospataku nepretržite pracoval na učebniciach, ktoré začal písať už vo švédskom Elblagu a ktoré prispôbil uhorským potrebám. Taktiež pracoval na slávnom *Svete v obrazoch* (*Orbis sensualium pictus*, 1653), v ktorom uplatňuje svoje didaktické zásady. V tomto období sa odzrkadľuje aj obraz Komenského sociálno-politických a predovšetkým pedagogicko-didaktických snáh. Ich filozofickým dôsledkom bola *Schola pansofica* ako hlavné filozofické dielo tohto obdobia, prezentujúce cieľ a význam života ako školy poznania sveta.³⁶

V tom čase pôsobil na Sárospatackom gymnáziu ako rektor János Tolnay-Dáli (1606 – 1660), ktorý sa dostal do Sárospataku po neprijemnom konflikte s kniežat'om Rákócim I. (manželom Zuzany Lórántfly). Tolnay inšpirovaný purizmom už dávno podporoval independentské snahy v Uhorsku, ale Juraj I. Rákóci chápal tieto demokratické prvky purizmu ako veľmi nebezpečné (poprava kráľa v Anglicku). Preto rázne proti Tolnayovi zakročil, zbavil ho učiteľstva aj kňazského úradu (1646). Rákóci pochopil, že stabilita jeho vlády stojí na základoch tradičného kalvinizmu, a preto podporil kalvínskeho kazateľa Pála Medgešihu, náboženského fanatika.

Už inak k tomu pristupoval po otcovej smrti syn Juraj II. Rákóci, ktorý bojoval proti purizmu aj puritánstvu Medgešihu a zo Sedmohradska ho vyhnal (1649). Spolu s bratom Žigmundom a Zuzanou Lórántfly sa presťahoval do Sárospataku. Juraj I. závetom Jurajovi II. však prenechal len Sedmohradsko. Ostatné dŕžavy odkázal manželke, čo spôsobilo neskôr medzi nimi spor. Juraj II. odišiel do Sedmohradska a Žigmund so Zuzanou opäť presadili Tolnaja za rektora gymnázia. S podporou purizmu chceli reformovať spoločenské zriadenie a zrovnoprávňovať ľudí. Napätie medzi sedmohradskou Albou Juliou a zemplínskym Sárospatakcom rástlo. Vystupňoval ho nechtiac aj Komenský svojím protiindependistickým spisom *Independentia aeternarum confusionum origo* (*Nezávislosť – pôvod večných svárov*, 1648), ktorý sa dostal do Sárospataku tesne pred jeho príchodom v roku 1650.³⁷ Komenský v ňom napadol snahy independentistov, že pri reformovaní cirkví majú snahy izolovať cirkev od cirkevných úradov. Tolnay ako silný stúpenec independentizmu podporeného ešte aj puritanistickými sklonmi považoval Komenského za neoprávneného vyjadrovať sa na adresu cirkevných záležitostí uhorských kalvínov.³⁸

³⁵ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 6 – 7; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 31 – 32; KVAČALA, Ján. *Komenský*, s. 65–66; MOLNÁR, Amedeo. VI./Mezi Polskem a Uhrami. „Zjinut jinam přecházeti“, s. 224 – 225; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách* s. 119; KARŠAI, František. *Ján Amos Komenský a Slovensko*, s. 79 – 92; KUMPERA, Ján. Komenského uherský pobyt a jeho politické aspekty, s. 120 – 121; FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 15.

³⁶ GNOTH, Milan. Přírodní vědy v obsahu vzdělávání u Jana Amosa Komenského, s. 5 – 6; HRONCOVÁ, Jolana. Sociálno-pedagogické aspekty v diele J. A. Komenského, s. 155; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský (1592–1670)*, s. 9; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 31; KVAČALA, Ján. *Komenský*, 63 – 65; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách* s. 121 – 124.

³⁷ KARŠAI, František. *Ján Amos Komenský a Slovensko*, s. 68 – 70; 82 – 86; FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 15.

³⁸ PŠENÁK, Jozef. Potocké obdobie Jána Amosa Komenského. In. *Výber z potockých spisov a reči Jana Amosa Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1992, s. 9.

S týmto statusom sa Komenský objavil v Tolnayovej škole. I napriek nevraživosti voči jeho osobe Komenský v Sárospataku napísal pre študentov gymnázia a divadelne spracoval dielo *Škola hrou* (*Schola ludus*), tiež spracoval dve vzdelávacie divadelné hry *Abrahám patriarcha* (*Abrahamus Patriarcha*) a *Diogenes kynik znovu živý* (*Diogenes Cynicus redivivus*).

Komenský bol rozčarovaný z neochoty uskutočniť plánovaným spôsobom reformu školy. Toto sklamanie umocnil aj spor s niektorými miestnymi kalvínmi, ktorí zastávali postoje stúpcov anglikánskeho puritanizmu. Komenský nakoniec spoluprácu ukončil. Komenský nakoniec spoluprácu ukončil, no i napriek tomu zachoval svoju priazeň k Uhorsku, sledoval úspechy svojich študentov a udržiaval vrelý vzťah aj s kniežat'om Jurajom II. Rákócim, pre ktorého ostal naďalej Komenský významným ochrancom evanjelikov a členom protihabsburgského tábora.³⁹ Venoval mu mnohé príhovory, ale najvýznamnejšie bolo dielo *Šťastie národa* (*Gentis Felicitas*, 1654), ktorým si chcel Juraja II. Rákóciho získať tým, že vymedzil pojem pokrokového národa, ktorému na celom území vládne múdry vládca a prosperuje vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti. Komenský je konkrétny. Popisuje Uhorsko ako úrodnú a perspektívnu krajinu, ale ho aj kritizuje, lebo vidí, ako ju ľudia zanedbávajú. Zvlášť kritizuje hospodárstvo, remeselníctvo a školstvo.⁴⁰

Tragédia v Lešne a Komenského irenické snahy

V roku 1654 sa Komenský vrátil zo Sárospataku do Lešna, kde ho už netrpezlivo očakávali krajanovia a príbuzní. O rok na to vypukla švédsko-poľská vojna, ktorá mala pre Lešno a aj Komenského katastrofálne následky.⁴¹

Komenský choval v sebe nádeje, že menovanie Olivera Cromwela lordom protektorom Anglicka umožní poľským exulantom návrat do vlasti, ale Cromwel bol v tom mierny.⁴² Ďalšie nádeje vkladal do nového švédskeho kráľa Karola X. Gustáva, keďže sa mu podarilo úspešne začať ťaženie proti katolíckemu Poľsku. Poľskí protestantskí poprední predstavitelia mesta, vrátane lešanského pána Bohuslaw Leszczyńského, ho už vyhlasovali za kráľa, čo poburovalo katolícku väčšinu. Komenský sa nechcel vysadiť len na jednu náboženskú stranu, rešpektoval katolíkov, usiloval sa iba o vytvorenie protihabsburgskej koalície, lebo okupovali Čechy a Moravu. No i napriek tomu to katolíci považovali za zradu a v roku 1656 poľské vojská s pomocou Dánska vypálili Lešno ako sídlo evanjelikov sympatizujúcich so Švédmi. Kráľ Karol utrpel porážku a z Poľska sa stiahol. Silný požiar zničil celé mesto, väčšinu Komenského knižnice a vzácné ešte nevydané rukopisy.

³⁹ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 7; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 32; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 92; KVAČALA, Ján. *Komenský*, s. 69 – 70; MOLNÁR, Amedeo. VI./Mezi Polskem a Uhrami. „Zjinut jinam přecházeti“, s. 225 – 226; KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 236 – 237; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách* s. 126; PŠENÁK, Jozef. Potocké obdobie Jána Amosa Komenského, s. 22 – 23.

⁴⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Šťastie národa*. In. *Vybrané spisy III*. Bratislava SPN, 1957, s. 213, 238 – 239.

⁴¹ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 7,9; GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; HRONCOVÁ, Jolana. Sociálno-pedagogické aspekty v diele J. A. Komenského, s. 155; KVAČALA, František. *Komenský*, s. 71 – 72.

⁴² KOMENSKÝ, Jan. Amos. *O sobě*, s. 248, 266 – 268.

Skúsenosti s vojnovými udalosťami popisuje v krátkom spise Vyhladenie Lešna (*Lesnae excidium*). Dáva si za vinu, že je to Boží trest, pretože neposlúchol Drábikove proroctvo.⁴³

V roku 1657 umrel Ferdinand II. a Juraj II. Rákóczi sa spojil s Gustávom Karolom. Opäť v Komenskom vzrástli nové nádeje. Ale Gustáv umrel a Juraj padol v boji.⁴⁴

I napriek všetkému Komenský s rodinou šťastne unikli týmto pohromám. Komenský chvíľu zotrval pri svojich stúpenoch v Lešne, potom sa krátko skrýval v Sliezsku u pána Václava Teodora z Budova. Ten mu pomohol, z úkrytu v Lešne vziať fragmenty jeho diela. Chvíľu sa zdržal aj v Hamburgu, ale nakoniec prijal pozvanie Vavrinca de Geera, syna zosnulého priateľa Ludwiga de Gera v Nizozemsku v Amsterdame, kde ostal žiť a pôsobiť až do svojej smrti v roku 1670.⁴⁵

Amsterdamské revelácie a Komenského viera v lepší svet

Amsterdamské obdobie patrí medzi najproduktívnejšie obdobie Komenského života. Do poslednej chvíle povzbudzuje svojich bratov k odvahe a zmieru. Pre svoju cirkev napísal *Kancionál* (1659) a *Katechizmus* (1661). Usporiadal a vydal tu svoje *Veškeré spisy didaktické* (*Opera didactica omnia*), *Labyrint světa a ráj srdce* a v roku 1658 vychádza prvýkrát aj *Svet v Obrazoch* (*Orbis sensualium pictus*).⁴⁶

Okrem toho pripravil k vydaniu súbor dobových spisov proroctiev, tzv. revelácií, ktoré boli akýmsi mystickým vyjadrením zmeniť politickú situáciu v krajinách pod habsburskou nadvládou v prospech evanjelikov. Taktiež spísal vizionárske prejavy Kristíny Poniatowskej, Krištofa Kottera, Štefana Meliša a Mikuláša Drabíka. Všetky Komenský prekladal do latinčiny a dopĺňoval ich predhovormi a poznámkami. Narazil však na nepochopenie predovšetkým zo strany protestantských teológov a viedol s nimi obsiahle polemiky. Nielen preto, že šlo o revelácie, ale preto, že na ich podklade Komenský chcel bojovať za zmenu spoločnosti a zničenie starých poriadkov, čo opomínalo logiku. Konflikt mal predovšetkým so Samuelom des Martes, francúzskym kalvínskym teológom, Komenského bývalým študentom, ktorý kritizoval Komenského teológiu a chiliazmus, ale aj Nicolasom Arnoldom, taktiež jeho bývalým študentom a chrámencom, alebo socialistom Danielom Zwikerom, ktorý chybné interpretoval jeho irenizmus a zatiahol ho do nepríjemného teologického sporu o Božskej trojici a taktiež bol

⁴³ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 7, 9; GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670)*, s. 10; MOLNÁR, Amedeo. VI./Mezi Polskem a Uhrami. „Zjinut jinam přecházeti“, s. 226 – 227; KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 270 – 271; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*, s. 131 – 135.

⁴⁴ KVAČALA, Ján. *Komenský*, s. 75; KARŠAI, František. *Ján Amos Komenský a Slovensko*, s. 102 – 106.

⁴⁵ GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 9; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670)*, s. 10; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 34; MOLNÁR, Amedeo. VI./Mezi Polskem a Uhrami. „Zjinut jinam přecházeti“, s. 226 – 227; KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*, s. 238; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*, s. 121, 139; FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 15 – 16.

⁴⁶ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 9; HRONCOVÁ, Jolana. Sociálně-pedagogické aspekty v diele J. A. Komenského, s. 155; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 130; MOLNÁR, Amedeo. II./Amsterdam. „Co mně, starci, bilo dáno vidět.“, s. 278 – 279; KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*, s. 140 – 143.

významný aj spor o Kristovom Božstve s Danielom Zwickerom.⁴⁷ Komenský však i naďalej pracuje na svojich pansofických dielach, a koncipuje ich tak, aby vysvetlil čo možno najviac z jeho myšlienok.

V tom čase postupne Komenský stráca podporu popredných osobností a ut'ahuje sa do ústrania. Jeho zvedavá povaha však nestagnuje a v tom čase ho zaujímajú extrémny a novinky, netradiční teológovia a reformní myslitelia.

Komenský až do posledných síl pracoval na svojej *Obecnej porade o náprave vecí ľudských*, do ktorej vyúsťuje jeho celoživotné encyklopedické, didaktické, pansofické, sociálne, vedecké aj teologické snaženie.

Mierové usporiadanie spoločnosti zas prezentuje v časti *Panothosia* (všeobecná náprava).⁴⁸ Celý proces vývoja pansofických plánov Komenského uzatvára filozofický závet Komenského, za ktorý sa považuje spis *Jedno nezbytné*.⁴⁹ V ňom Komenský hovorí o tom, ako sa svet topí v zbytočnostiach a pritom stačí len málo, vedieť rozoznať „nezbytné od ne nezbytného“, ⁵⁰ čiže predpoklad, bez ktorého by všetko ostatné bolo zbytočné. Komenský vysvetľuje, že nie je dôležité to, čo je potrebné a užitočné, ale hlavne to, bez čoho by vec nemohla byť, mohla by len nebyť (nec – esse).⁵¹ Komenský charakterizuje „jedno nezbytné“ slovami: „Co je jedno nezbytné pro člověka jakožto člověka? Být moudrý, tj. vědet jak se stýkat s věcmi, s lidmi, s Bohem. To první nazýváme filozofie, druhé politika, třetí náboženství...“⁵² Túžbu po mieri a harmonickej jednote sveta Komenský viaže na múdrosť v zmysle Starého a Nového zákona (napr. múdrosť Šalamúnovu, Jóbovu, a predovšetkým múdrosť Ježiša Krista ako Kristovo pravidlo), v zmysle ktorej človek má poznať sám seba, spoločnosť, v ktorej žije a Boha, ktorý mu ukazuje cieľ všetkého jeho konania v jasnom svetle poznania Božieho Kráľovstva. Z politického, teologického aj antropologického hľadiska prejavuje Komenský v posledných kapitolách, v ktorých predkladá odporúčania, ako sa majú teológovia starať o blaho Cirkvi, politici o blaho ľudu a národa a ako sa celý svet môže zmeniť k lepšiemu a aby bol pokoj medzi „rodinami, štátmi, vládami.“⁵³ V tomto duchu aj venuje dielo Ruprechtovi Falckému, anglickému admirálovi (1619 – 1682), synovi Fridricha Falckého, s prosbou, aby v duchu tohto diela zachovával mier vo svete a predovšetkým „učinil začátek pokojného kresťanského sveta“. Brož v poznámke k listu poznamenáva, že Komenský tak urobil z dôvodu, aby od anglického dvora získal podporu pre jednotu bratskú.⁵⁴

⁴⁷ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 9; GABRIS, Karol. Teologické dôkazy v diele J. A. Komenského, s. 4; PŠENÁK, Jozef. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670)*, s. 10 – 11; HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, s. 34; HÁBL, Jan. *Aby člověk neupadal v nečlověka*, s. 131; MOLNÁR, VII./Amsterdam. „Co mně, starci, bilo dáno vidět“, s. 279; KOŽÍK, *Světlo v temnotách* s. 145 – 147.

⁴⁸ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 13; ČAPKOVÁ, Dagmar. *Učitel učitelův*. Bratislava: SPN, 1992, s. 29.

⁴⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*. Praha: Kalich, 2020. HRONCOVÁ, Jolana. Sociálně-pedagogické aspekty v diele J. A. Komenského, s. 155.

⁵⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*, s. 49.

⁵¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*, s. 74; BROŽ, Luděk. Předmluva překladatele. In: KOMENSKÝ, J. A. *Jedno nezbytné*. Praha: Kalich, 2020, s.10.

⁵² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*, s. 115.

⁵³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*, s. 137 – 206.

⁵⁴ List napísal v Amsterdame 1968 a venoval: KOMENSKÝ, Jan Amos. Nejvzácnějšímu knížeti a panu Ruprechtovi rýnskému falckhrabí. In: In: KOMENSKÝ, J. A. *Jedno nezbytné*. Praha: Kalich, 2020, s. 25 – 29.

Jana Amosa celý život veľmi ovplyvňovali vojnové konflikty medzi národmi, napätie medzi náboženstvami aj nezhody v evanjelických cirkvách. Preto aj na sklonku života v Amsterdame chce posilniť jednotu evanjelickej časti Európy a bojovať za svetový mier a píše spis *Posol Mieru* (*Angelus Pacis*, 1667). V ňom využíva svoju autoritu a vplyv a odsúdením konfliktu medzi Anglickom a Nizozemskom odsudzuje vojnu vôbec. Spis neváhal prezentovať na mierovej konferencii v Bredy a apelovať na vieru a svedomie ľudí, ktorí svetu vládnu.⁵⁵

Záver

Neustály boj o moc Habsburgovcov s okolitými národmi, strata českej samostatnosti a náboženská intolerancia a neznášanlivosť nielen medzi politickými predstaviteľmi rôznych krajín, ale aj medzi ľuďmi rôznych národov na začiatku 17. storočia podstatne ovplyvnili sociálne myslenie Jana Amosa Komenského. Taktiež tragické okolnosti straty najbližších z rodiny neovplyvnili Komenského konanie negatívnym smerom. Nikdy nikomu neublížoval, jeho prostriedky konania a diplomacie boli mierne. Bol vždy tolerantný ako voči národom, tak aj voči náboženstvám. Aj v čase najväčších životných tragédií vždy povzbudzoval iných k činnosti a k nádeji na lepší život. Snažil sa z mála vyprodukovať veľké veci, aby dal zmysel ľudskej existencii. V mysli Jana Amosa Komenského nebola zloba ani pomsta a aj keď sa vždy utiekal k chiliastickým koncom, miloval život a chcel ho žiť. Jeho vlastným zmyslom života bolo robiť ho príjemným aj iným ľuďom, iným národom a iným náboženstvám a týmto smerom viedol všetky svoje irenické snahy. I napriek láske k univerzalizmu a úcte k všetkým národom najviac miloval český národ, českú kultúru, jazyk, spoločnosť. Pre neho sa obetoval, jemu venoval svoju prácu aj povolanie biskupa a jemu pripisoval všetky svoje úspechy aj neúspechy, všetky svoje tvorivé aktivity a diplomatické boje. Pretože pre tento národ, v láske k Bohu, žil.

Adresa autorky:

ThLic. PaedDr. PhDr. Gabriela GENČÚROVÁ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

email: gabriela.gencurova@ku.sk

⁵⁵ STEINER, Martin. *Jan Amos Komenský*, s. 15; FLOSS, Pavel. *Nástín života, díla a myšlení Jana Amose Komenského*, s. 17.

Katolická moderna a její vliv na dílo Karla Rebana

Pavína Moučková

Catholic Modernism and Its Influence on The Works of Karel Reban

Abstract: The literary work of Karel Reban was shaped by multiple reformist movements whose roots can be traced back to the turn of the 20th century. First, there was the Liturgical Movement, within which he was a recognized figure. The second major influence was the so-called *Katolická moderna* (Catholic modernism), a Czech Catholic literary movement that eventually transformed into a Church revival initiative. This movement followed the example of European Catholic modernism. *Katolická moderna* was established in 1895 by a group of young priests, Catholic poets, theologians and university professors looking for a way to use their modernised work to reform the religious life of society as a whole. *Katolická moderna* reacted to a marked decrease in religiousness, lack of piety and the subsequent crisis in society. Since his youth, Karel Reban had been an avid reader of the magazines published by *Katolická moderna*, to which he later contributed with academic articles and commentaries.

Key words: Church reform, literary movement, Catholic modernism, Karel Reban, society, 20th century.

Úvodem

Katolická moderna bylo české katolické literární hnutí, které se postupně transformovalo v obrozenecké církevní hnutí, a které navazovalo na evropský katolický modernismus. Roku 1895 vznikla katolická moderna při společenství mladých kněží a katolických básníků, teologů a vysokoškolských pedagogů, kteří hledali svou zmodernizovanou tvorbou cestu, jak zreformovat náboženský život. Katolická moderna reagovala na odklon od náboženství, na úpadek zbožnosti a krizi společnosti.¹ Katolická moderna však nikdy nebyla jednotným proudem,² co však jednotlivé autory spojovalo, byla snaha reagovat na změnu, která dělila historické křesťanství od člověka konce 19. století, tedy snaha smířit katolickou církev s novou dobou. V tomto příspěvku si představíme základní myšlenky a představitele Katolické moderny a pokusíme se vystihnout, jak

¹ ŠMÍD, Marek. *Masaryk a česká Katolická moderna*. Brno: L. Marek, 2007. Pontes pragenses (L. Marek).

² MAREK, Pavel. *Apologetové nebo kacíři?: studie a materiály k dějinám české Katolické moderny*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 1999. 197 s.

ovlivnila Karla Reba, na základě jeho tvorby a zejména poznámek v jeho osobním deníku.

Katolická moderna

Uvedeného roku, tedy roku 1895, skupina autorů zastávající podobné názory,³ publikovala manifest katolických spisovatelů v časopise *Niva*, zde však šlo spíše o projevy jednotlivců. Ještě v témže roce z iniciativy tří katolických kněží, (Karel Dostál-Lutinov, Sigismund Bouška a Xaver Dvořák) byl vydán almanach *Pod jedním praporem*, v němž se katolická moderna představila a do něhož přispělo několik desítek autorů. Celý tento projekt byl dlouho připravován, ale nepřinesl očekávané výsledky. A tak se již na konci srpna kněží Jindřich Šimon Baar, S. Bouška a K. Dostál-Lutinov rozhodli vydávat vlastní časopis – *Nový život*,⁴ který vycházel každý měsíc mezi roky 1896 – 1907.⁵ Redaktorem a vydavatelem byl Karel Dostál-Lutinov. Byl to velmi významný časopis

Katolické moderny s polemickým charakterem. Byly v něm uveřejňovány i překlady západoevropských děl. Častými autory byli například Jindřich Šimon Baar, Vilém Bitnar, Xaver Dvořák, Julius Zeyer, Otokar Březina, Josef Merhaut a další známí spisovatelé a také kněží. Byly v něm otiskovány jak polemické články, tak překlady zahraničních autorů, dále práce ze sociologie, literární teorie, historie kultury a literatury, teologie. Výtvarná stránka všech ročníků tohoto časopisu byla na velmi vysoké úrovni. Dostál-Lutinov svou ohlasovou poezií vědomě navazoval na program *Sušilovy družiny* (víra, vlastenectví, cyrilometodějská idea) a chtěl jej dále rozvíjet. Po zániku tohoto časopisu v roce 1907 převzala jeho roli revue *Meditace* vydávaná Vilémem Bitnarem⁶ a kolem níž se

³ MAREK, Pavel. *Apologetové nebo kacíři?: studie a materiály k dějinám české Katolické moderny*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 1999. 197 s.; LAUČEK, Anton. *Katolická moderna*. 1. vyd. Ružomberok: Katolická univerzita, 2003. 144 s.

⁴ MUSIL, Roman a Aleš FILIP. *Zajatci hvězd a snů: katolická moderna a její časopis Nový život (1896–1907)*. Praha: Argo, 2000.

⁵ Papež Pius X. usilovně bojoval s modernismem uvnitř katolické církve. Proti jeho představitelům a celému modernistickému hnutí vydal již 3. července 1907 dekret *Lamentabili Sane Exitu*. V němž odsoudil 65 modernistických tezí, pocházejících zejména z myšlenek francouzského teologa a filosofa Alfreda Firmina Loisyho (1857 – 1940). Modernistické hnutí jako celek papež Pius X. odsoudil v encyklice *Pascendi Dominici Gregis* z 8. září 1907. Na základě motu proprio *Sacrorum Antistitum* ze dne 1. září 1910, byli všichni katoličtí kněží, kandidáti kněžství, kazatelé, duchovní vůdci a profesori filosofických a teologických seminářů složili antimodernistickou přísahu. Za účelem vyhledávání skrytých modernistů uvnitř katolické církve byla vytvořena tajná síť *Sodalitium Pianum* (Mariánské bratrstvo – Sodálové), známá také pod krycím názvem *La Sapinière*. Kdo nechtěl antimodernistickou přísahu složit, nebo byl odhalen jako modernista, byl exkomunikován a byla mu odebrána kanonická mise.

⁶ Vilém Bitnar, Ing. (11. dubna 1874, Zbečnick u Hronova – 12. října 1948, Praha) byl český literární a kulturní historik, spisovatel a publicista katolické orientace, jeden z hlavních představitelů katolické moderny. Byl rovněž organizátorem katolického kulturního života, psal do revue *Akord*, novin *Našinec*, encyklopedie *Český slovník bohovědný*, založil týdeník katolické inteligence *Nový věk* a literárně-filozofický časopis *Meditace*. Patří k jednomu z největších českých znalců barokní literatury. FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. A–G. Praha: Academia, 1985, 900 s.; PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha: Torst, 1998, 801 s.

soustředila převážná část českých katolických literátů, publikující původní i překladovou tvorbu. Celkem byly čtyři ročníky (do roku 1911) katolické revue *Meditace*, jejímiž zakladateli byli filosof Josef Kratochvíl, publicista a literární historik Vilém Bitnar a malíř a teoretik Emil Pacovský⁷ (používal pseudonym E. Firle), jenž se stal výtvarným redaktorem revue, která vycházela čtvrtletně.⁸ Poté se časopisem *Katolické moderny* stala *Archa*, revue pro umění, kulturu a život, která vycházela v letech 1912 – 1941 a 1945 – 1948. Zakladatelem byl Dostál-Lutinov a od roku 1918 ji vydávala *Družina literární a umělecká v Olomouci* (jejíž členy byli moravští katoličtí spisovatelé). *Archa* vycházela jako dvouměsíčník. Otiskovaly se zde především básnické a kratší prozaické texty, literární kritika a esejistika, spojené s křesťanskou praxí a filozofií. Překlady se před druhou válkou soustřeďovaly spíše na francouzskou literaturu a na ukázky z ruské literatury. Vycházeli zde básně, povídky a kratší prozaické texty, literárněkritické a literárněhistorické statě. Rozsáhlejší cyklus byl „*Listy z archivu*“ a jedinou pravidelnou rubrikou *Archy* byla *Okna*, přinášející recenze a anotace vycházejících knih, poznámky a zprávy. Také zde vycházely filosofické studie a studie o výtvarném umění.⁹

Hlavní představitelé Katolické moderny

Hlavním představitelem *Katolické moderny* byl již zmíněný **Karel Dostál-Lutinov**, který se narodil 1871. Byl rodák z Prostějova, ale již roku 1882 jako jedenáctiletý odešel do Kroměříže, kde vstoupil do chlapeckého kněžského semináře. Již jako mladý student si psal básně dokonce do sešitů s přednáškami. Roku 1890 složil maturitu na německém gymnáziu v Kroměříži. V Olomouci studoval teologii a byl zde vysvěcen na kněze roku 1894. Jeho prvním působištěm byla malá obec na Šumpersku, kde byl kaplanem. Poté působil jako farář ve svém rodišti, v Prostějově, kde se aktivně zúčastňoval společenského, politického a kulturního života.¹⁰ Vydal několik básnických sbírek a 12 let redigoval časopis *Nový život* a po ukončení jeho vydávání založil roku 1912 revue *Archa*, kterou vydával až do roku 1948. Byl jedním z hlavních aktérů nově vznikajícího křesťanského tělovýchovného

⁷ Emil Pacovský, křtěný Emil Karel, používal též pseudonym Emil Firle (25. května 1878 Uhlířské Janovice – 6. května 1948 Praha), byl český malíř, grafik, spisovatel, kritik, estetik, historik a teoretik umění. Od roku 1908 spolupracoval s redakcí čtvrtletníku „*Meditace*“ a v letech 1910 – 1912 se aktivně podílel spolu s F. Koblíhou, J. Konůpkem, J. Váchalem, J. Zrzavým a dalšími na činnosti sdružení Sursum. SLAVÍČEK, Lubomír, Polana BREGANTOVÁ, Anděla HOROVÁ a Marie PLATOVSKÁ. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800 – 2008)*. Praha: Academia, 2016.

⁸ MAREK, Pavel. *Apologetové nebo kacíři?: studie a materiály k dějinám české Katolické moderny*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 1999. 197 s.; LAUČEK, Anton. *Katolická moderna*. 1. vyd. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2003, 144 s.

⁹ MAREK, Pavel. *Česká katolická moderna: sborník z konference konané 10. listopadu 1998 v Prostějově*. V Prostějově: Muzeum Prostějovska, 2000.

¹⁰ HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Dějiny a kultura.

spolku Orel, pro nějž napsal i hymnu. Pseudonym *Lutinov* si zvolil na památku svého otce, který pocházel z obce Lutín.¹¹ V letech 1919 – 1923 byl vedoucím družiny literární a umělecké při Katolické moderně. Jako básník dával přednost lidové poezii a katolickým námětům, jeho verše byly srozumitelné a měly smysl pro všechny aktuální otázky života, politické, kulturní a společenské. Překládal díla z italštiny, z latiny, z němčiny a dalších jazyků.¹² Je třeba zmínit, že Dostál-Lutinov se podřídil církevní autoritě a až na otázku bohoslužeb v českém jazyce, se distancoval od směru, který vyústil v založení československé církve.¹³ Zásadní událostí v jeho životě bylo setkání se S. Bouškou, se kterým již od doby Dostálových studií plánovali obrodu českého katolického písemnictví a chtěli jej nasměrovat tak, aby se vyrovnalo evropské tvorbě. Plánovali založit literární skupinu a také uměleckou revui, což se jim v pozdějších letech splnilo. 29. listopadu 1923 zemřel na srdeční záchvat.¹⁴

Dalším představitelem Katolické moderny byl **Sigismund Ludvík Bouška**, který se narodil 25. srpna 1867 v Příbrami v rodině naddělního v příbramských dolech. V rodném městě vystudoval gymnázium a po maturitě studoval na Akademii výtvarných umění v Praze, ale již roku 1887 vstoupil do benediktinského kláštera v Břevnově a získal řádové jméno Sigismund. Na pražské univerzitě vystudoval teologii. Roku 1892 byl vysvěcen na kněze.

Působil ve venkovských farnostech, které patřily do správy Broumovských benediktinů, k nimž přesídlil. Byl kaplanem a později farářem na několika farnostech v Čechách a ve Slezsku, například působil v Bezděkově u Police a v Dolním Počaplech. Byl představitelem „estétského“ křídla Katolické moderny. Měl velký zájem o výtvarné umění, psal studie o knižní výzdobě, japonském umění dřevorytu a rovněž o katolických malířích.¹⁵ Svou původní, velmi umělecky hodnotnou básnickou tvorbou pozvedl katolickou českou literaturu z dosavadní mravoučnosti a tendenčnosti.¹⁶ Stýkal se s J. Zeyerem, O. Březinou a dalšími spisovateli. Redigoval mnoho časopisů, například *Niva* a *Nový život*. Do dalších mnohých psal své příspěvky, básně a kritiky, například do *Archy*, *Hlídky literární* a dalších. Věnoval se překladům provenšálských

¹¹ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha: Torst, 1998. KULDA, Beneš Metod, Štěpán KOHOUT, Pavel MAREK a Oldřich SVOZIL. *Korespondence Katolické moderny: dopisy Beneše Metoda Kuldě, Julia Zeyera, Josefa Floriana a Karla Dostála–Lutinova z let 1894 – 1907*. Olomouc: Gloria, 2009.

¹² KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918 – 1945*. I. vydání. Praha: Orbis, 1945.

¹³ MAREK, Pavel. *Apologetové nebo kacíři?: studie a materiály k dějinám české Katolické moderny*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 1999, 197 s.

¹⁴ MAREK, Pavel a Ladislav SOLDÁN. *Karel Dostál-Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí: nástin života a díla vůdčí osobnosti českého katolického modernismu*. Třebíč: Arca JiMfa, 1998.

¹⁵ OPELÍK, Jiří a Rudolf HAVEL. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, 1964.

¹⁶ KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918 – 1945*. I. vydání. Praha: Orbis, 1945.

a katalánských básní, aby přiblížil českou katolickou literaturu soudobým evropským literárním proudům.¹⁷ Zemřel 29. srpna 1942 v Náchodě.

Dalším představitelem Katolické moderny byl pražský rodák **Xaver Dvořák**, který se narodil 29. listopadu 1858. Absolvoval teologická studia a roku 1882 byl vysvěcen na kněze. Byl profesorem na Vyšší dívčí škole v Praze a je považován za nejnadanějšího básníka katolické moderny.¹⁸

Jako první se pokusil vyjádřit soukromý náboženský život moderního člověka, který žije v sekularizované době. Patřil mezi zakladatele *Nového života*. Spolu s J.Š. Baarem založil reformní *Jednotu katolického duchovenstva*. Reformní hnutí, jehož snahy byly utlumeny v roce 1907, se opět zaktivizovalo v roce 1918. Po neúspěchu, které přineslo odmítnutí požadavků *Jednoty* římskou kurií a jmenování Františka Kordače pražským arcibiskupem, rezignoval J. Š. Baar na místo předsedy *Jednoty* a Xaver Dvořák jako jeho nástupce nadále bojoval s římskou kurií, českým episkopátem a novým pražským arcibiskupem. Byl exkomunikován veřejně publikovanou exkomunikací v roce 1922.¹⁹ Xaver Dvořák, ač přesvědčen o nutnosti reformy, se podrobil a byl přijat zpět do církve. Věřil však stejně jako ostatní členové reformního hnutí, jak dosvědčuje jejich korespondence, zápisky a dílo, ve vítězství reformních snah, které bude i rehabilitací *Jednoty* a jejích požadavků. Kvůli těmto událostem se uchýlil do ústraní. Z jeho prací vzniklo několik knih o věrouce a mravouce, psal kázání a pojednání z církevních dějin. Zemřel 22. listopadu 1939 v Praze.

¹⁷ HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Dějiny a kultura.

¹⁸ ŠMÍD, Marek. *Masaryk a česká Katolická moderna*. Brno: L. Marek, 2007. Pontes pragenses (L. Marek).; HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Dějiny a kultura.

¹⁹ FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury : osobnosti, díla, instituce. 1. A – G*. Praha: Academia, 1985. 900 s.

Z Katolické moderny se stal slavným spisovatelem pro svou známou venkovskou prózu **Jindřich Šimon Baar**.²⁰ Byl rodák z Klenčí pod Čerchovem, kde se narodil 7. února 1869 do selské rodiny. Studoval na Gymnáziu v Domažlicích a spolu se

Sigismundem Bouškou studovali na pražské bohoslovecké fakultě. V roce 1892 byl J. Š. Baar vysvěcen na kněze a působil jako kaplan na mnoha místech (například v Přimdě, Spáleném Poříčí u Plzně a dalších) a jako farář působil od roku 1909 v Klouboukách u Slaného a poté do roku 1919 v Ořechu. Na všech místech měl snahu o církevní reformu. Měl i politické ambice, od roku 1918 byl předsedou *Jednoty katolického duchovenstva*.²¹ Od konce devadesátých let 19. století byl velmi aktivní v reformním hnutí kněžstva, které usilovalo o demokratizaci katolické církve a jeho aktivní činnost v tomto směru mu však přinesla nepřízeň církevních úřadů a J. Š. Baar tak musel odejít roku 1919 na předčasný odpočinek, který trávil v rodném Klenčí.

Velmi známé je jeho rozsáhlé literární dílo, kdy hlavně v prvním období jeho tvorby byl inspirován snahou o církevní reformy, kde se věnoval převážně životu venkovských kněží (jak je znal z vlastní zkušenost) a hlavně jejich dilematům v lidském a národním cítění vůči povinnosti respektovat církevními předpisy. Vytvořil postavy představitelů vlastenecky orientovaného kněžstva a obrozenecké inteligence spjaté s prostým lidem. V jeho prozaickém díle je dobře zdokumentován chodský kraj, a to historicky i národopisně zvyky a tradice obyvatelstva, specifické nářečí a tak dále. I v jeho prozaickém díle je znát snaha o reformu církve. Zemřel v rodném Klenčí 24. října 1925.²²

Karel Reban a katolická moderna

Karel Reban (1892 – 1957), byl českobudějovický rodák, vystudoval v místě svého bydliště gymnázium a kněžský seminář. Po dlouhá léta působil v semináři jako spirituál a později jako rektor. V roce 1948 byl jmenován kanovníkem katedrální kapituly u sv. Mikuláše v Českých Budějovicích. Jeho obsáhlé dílo čítá téměř na pět set příspěvků, ať již odborného charakteru, nebo přednášek, různých překladů a recenzí. Je také

²⁰ BAAR, Jindřich Šimon, Štěpán KOHOUT, Pavel MAREK a Oldřich SVOZIL. *Korespondence Katolické moderny: dopisy Jindřicha Šimona Baara a Karla Dostála-Lutinova z let 1896–1917*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. Odborná publikace.

²¹ ŠMÍD, Marek. *Masaryk a česká Katolická moderna*. Brno: L. Marek, 2007. Pontes pragenses (L. Marek).

²² HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Dějiny a kultura.; FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1. A–G*. Praha: Academia, 1985, 900 s.

průkopníkem liturgického hnutí v Čechách a autorem do mnoha dobových vědecky zaměřených časopisů.²³

Karel Reban byl jako mladý student velmi ovlivněn *Katolickou modernou* a sympatizoval s ní i v pozdějších letech své tvorby. Četl a obdivoval její autory, J. Zeyera a J. Š. Baara. Četl básně a prózu od autorů, kteří s modernou sympatizovali. Jako mladý student si předplácel *Meditace* a velmi na něj působily. V jeho deníku můžeme nalézt mnoho poznámek k tomuto tématu: „*Včera byl můj svátek. Zvláště dva dary mne překvapily: od maminky knoflíky z pravých pyropů a od tetičky 10 Kč, jichž použiji k předplacení „Meditací“, na něž se těším tak, jak rád medituji.*“²⁴

V dalším zápisku můžeme vidět ještě větší sympatie k tomuto periodiku: „*Z „Meditací“, kterážto revue po stránce umělecké i vědecké mne nejvíce upoutává a z níž jakožto nejlepšího českého pramene čistých vod nejvíce čerpám.....*“²⁵

Do *Archy* Karel Reban v pozdějších letech přispíval, jak je vidět ve výčtu jeho literární činnosti.²⁶ Ve výčtu jeho připravených přednášek jsou například dvě, které se zabývají přímo dílem modernistů. A to *Jindřich Šimon Baar a jeho dílo* (leden 1919) a *Z historie moderní katolické krásné literatury české* (únor 1919).²⁷

Reformní úvahy a myšlenky Karla Rebana jsou roztržštěné do mnoha jeho článků, tendenci tíhnout k modernismu můžeme sledovat zejména v jeho úvahách o kněžství, kde se věnoval často tomu, proč je nedostatek mladých kněží, proč je nedostatek vzdělaných a mravně vyzrálých kněží a sám jako spirituál v semináři, se snažil tuto situaci ovlivnit. Tomuto tématu se věnoval zejména ve svých úvahách v revui *Na blubinu* a ve *Sv. Eucharistii*. Zde je možné sledovat jeho literární vývoj, protože ve těchto zmíněných periodikách lze některé jeho příspěvky možné označit jako související s liturgickým hnutím.

Karel Reban, se k modernismu ve svých zápisech hlásí například takto: „*Modernisté? – Takový jest můj modernismus: Jest jisto, že kněz katolické Církve*

1) *Musí být i bezvýjimečně mravně veliký a to nejvíce svou pokornou, horlivou a nezištnou pracovitostí na roli spásy duší sobě svěřených.*

2) *Má býti co nejlépe vzdělán, pokud možno všestranně a hlavně pln křesťanské životní moudrosti.*

²³ Srov. viz články autorky: MOUČKOVÁ, Pavlína. Odras doby v díle Karla Rebana. *Notitiae Historiae Ecclesiasticae*. roč. 7, č. 1, s. 58 – 67.; a MOUČKOVÁ, Pavlína. Českobudějovický kanovník Karel Reban jako učitel a spisovatel. *Theologická revue*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Husitská teologická fakulta. roč. 87, č. 4. s. 500 – 510.

²⁴ *Deník Karla Rebana*. Zápis ze dne 5. listopadu. 1909.

²⁵ *Deník Karla Rebana*. Zápis ze dne 6. července 1909.

²⁶ Archiv Biskupství českobudějovického. České Budějovice. *Složka Monsignore Reban*. Seznam díla Karla Rebana.

²⁷ Archiv Biskupství českobudějovického. České Budějovice. *Složka Monsignore Reban*. Seznam díla Karla Rebana.

3) *Mustí býti sociálně zabezpečený a jako takový respektovaný neboli hmotně nezávislý, nikdy však nemá býti boháčem.*

*Tím jest s lidské strany umožněn úspěch duchovní činnosti kněžské – a dosíci těch tří bodů je programem prospěšného modernismu, jemuž dojísta i Církev vroucně přeje a Bůh žehná.*²⁸

Ovšem o modernistech se Karel Reban nevyjadřuje vždy jen jako o inspirativní cestě, dokonce její představitele v jednom místě soudí velice přísně slovy: „*Co mne v nedávné době disgustovalo neobyčejně silně – byla tzv. literární Moderna katolická. Baar, Dvořák, Lutinov, Kašpar, Novotný a jj. – šílení reformisté, bez lásky a úcty k té Církvi, která jim skýtla velkých mravních a kulturních idejí a tak založila jejich slávu. Čím to – že se tak zřídka kdy v jedné a téže hruďi vyskytuje genialita a oddanost k autoritě Církve?*“²⁹

Avšak o měsíc předtím chválí v jiném zápisku Lutinova jako výborného autora básní.³⁰ Z čehož lze usuzovat, že spíše nesouhlasil s politickou angažovaností výše zmíněných autorů, než s jejich literárním dílem. Protože spolu s Karlem Kašparem je považován za jednoho z prvních představitelů liturgického hnutí v českých zemích.

Závěrem

V tomto příspěvku jsme představili českou *Katolickou modernu* a její představitele, katolické autory, kteří významně ovlivnili dílo Karla Rebana. Na základě působení tohoto reformního hnutí, Karel Reban již jako mladý student formoval své myšlenky, které postupem času a jeho neúnavné spisovatelské činnosti patřili také liturgickému hnutí a jiným obrodním myšlenkám a rovněž dalším aktivitám, jako vzdělávání kněžstva, učitelů a učitelek a vzdělávání katolické mládeže.

Adresa autorky:

Mgr. Pavlína MOUČKOVÁ

Teologická fakulta

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Kněžská 8, 370 01, České Budějovice

e-mail: mouckovap@tf.jcu.cz

²⁸ Archiv Biskupství českobudějovického. České Budějovice. *Složka Monsignore Reban*. Osobní deník Karla Rebana. Zápis ze dne 3. srpna 1911.

²⁹ Archiv Biskupství českobudějovického. České Budějovice. *Složka Monsignore Reban*. Osobní deník Karla Rebana. Zápis ze dne 13. srpna 1919

³⁰ Archiv Biskupství českobudějovického. České Budějovice. *Složka Monsignore Reban*. Osobní deník Karla Rebana. Zápis ze dne 11. července 1919.

Koblyna and Rokovyna and the clergy of the MGK in Czechoslovakia in the 1920s.¹

Viktor Kichera²

Koblyna and Rokovyna and the Clergy of the MGKE in Czechoslovakia in the 1920 s.

Abstract: Based on new archival sources, this article examines the situation of the clergy of the Mukachevo Greek Catholic Eparchy, whose parishes were left without support from the faithful and state support. The social tensions between the Greek Catholic believers and the clergy, caused by decisions of the Czechoslovak authorities to cancel church donations “koblyna” and “rokovyna”, unfortunately were used by all stakeholders (the authorities, Orthodox and Communist agitators) for weakening the Greek Catholics in general. The field for the activities of communist agitators, including the activity against the Church, was ideal because of the poverty and even famine in some regions of that time. During the Austro-Hungarian Empire, peasants began to perceive church work or donations for parishes as a duty. This often led to conflicts with priests. On the other hand, the abolition of this maintenance, as well as the lack of congrua, led to a complete lack of provision for the clergy in some cases. The reintroduction of koblyna and rokovyna began only after the changing of Bishop Anthony Papp. The slogans «priests-landlords» were widespread, but this was not true. Archival documents show that more than 78% of parishes and priests in 1922 did not have full maintenance and needed financial compensation.

Key words: Clergy, Czechoslovak Republic, koblyna, Mukachevo Greek Catholic Eparchy, rokovyna.

In the early 1920s, the implementation of the Social Doctrine of the Catholic Church intensified through the establishment of various societies and activity at the level of parish structures³. In addition to the fact that the Christian Church had long been an institution that really and without populism cared for the poor, the clergy of the Byzantine Churches, in addition to their main pastoral work, had their own families⁴.

¹ This article was written as part of the scholarship of the Slovak National Program (SNP SAIA) at the Greek Catholic Theological Faculty in Prešov.

² Viktor Kichera, PhD, Associate Professor of Department Modern History of Ukraine and Foreign Countries, Faculty of History and International Relations Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine.

³ ГЬОФНЕР, Йозеф. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашенний, Львів: Свічадо, 2002, 304 с.; ŠTOFANIK, Jakub. Medzi krížom a kladivom. Recepčia sociálneho myslenia v katolíckej cirkvi v prvej polovici 20. storočia, Praha: Vydala Univerzita Karlova, 2017, 250 s.; ŠTOFANIK, Jakub. Sociálne hnutie katolíckej cirkvi v prvej polovici 20. storočia. In *Církevní dějiny*, 11, 2013, ss. 4 – 23.

⁴ GERKA, Milan. *Sociálna služba v Cirkvi. Sol' zeme*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2007, 107 s.

This fact entailed additional social burdens. This was and remains the main feature of Greek Catholic clergy. However, this investigation will try to take a new look at the situation of the clergy and parishes they headed, using for the first time a wide range of archival documents from Berehove, Prague and Prešov.

Diana Sterr's dissertation was devoted to the social aspects of the activity of the clergy and Greek Catholic believers⁵. Slovak and Czech authors, including Peter Borza⁶, Jan Rychlík and Magdalena Rychlík⁷, Jaroslav Coranič⁸, and others, in their research provide information on different aspects of the Greek Catholic clergy situation. A great deal of information of a terminological nature and about the social position of the Greek Catholic clergy of Mukachevo Eparchy in general is contained in the research of Atanasij Pekar⁹.

The social activities of the eparchial government in general can be divided into two components: internal – resolving issues with the clergy and their families, and external – the social work of the clergy among the faithful. It should be emphasized that the majority of the population of Subcarpathian Rus (Ruthenia) were believers of Mukachevo Greek Catholic Eparchy (MGCE). According to the schematism of 1924, there were 307 parishes in the Mukachevo Eparchy, and another 194 in the Presov Eparchy¹⁰. At the same time, the situation with the clergy in the Czechoslovak Republic was changing.

On April 14, 1920, a law about the abolition of the koblyna and the rokovyna¹¹ was adopted. The population paid koblyna and rokovyna to their own parish: partial payments (grain, corn, etc.), one-day work for the benefit of the church and the delivery of firewood. In this case, they had to pay the cash equivalent if they entered into a contract. In case the sides did not agree about the details, the regional administration determined the amount of compensation for the parish¹². This fact complicated relations within the Church even more. The state acted as a trial *court*, administering the poor region, because the population could provide real monetary compensation that was even less than in the form of in-kind benefits or working. In 1922, the orders were adopted to

⁵ ШТЕРР, Діана. *Релігійно-соціальні відносини між кліром і мирянами в Мукачівській греко-католицькій єпархії (1771 – 1949 рр.)*, на правах рукопису, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2015, с. 150.

⁶ BORZA, Peter. *Blagoslavený Vasil' Hopko prešovský pomocný biskup (1904 – 1976): vydané pri príležitosti 100. výročia narodenia blagoslaveného biskupa a mučenika Vasil'a Hopka*, Prešov : Petra, 2003, 95 s.

⁷ RYCHLÍK, Jan, RYCHLÍK, Magdalena. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. 234 s.

⁸ CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*, Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 415 s.; CORANIČ, J. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice 2014, 526 s.

⁹ ПЕКАР, А., ЧСБВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, т. 1, Рим – Львів : Місіонер, 1997, 232 с.; ПЕКАР, А., ЧСБВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, т. 2. Рим – Львів : Місіонер, 1997, 492 с.

¹⁰ Шематизм гр. като. духовенства Еп. Мукачевскої, Пряшевскої, и Америцької. З дод. Крижевацької и Мадяр. Ужгород: «Викторія», 1924, 90 с.

¹¹ Koblyna is an annual measure (60 liters – one kobel) of grain from one family for a parish priest. Rokovna is to work once a year for the benefit of your own parish. See.: ПЕКАР, А., ЧСБВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, т. 1. Рим – Львів : Місіонер, 1997, с. 124.

¹² ВИСІЦЬКА, Таміла. Християнство на Закарпатті: документальне дослідження становлення та розвитку (XIV–XVI ст.) / Таміла Висіцька [Текст]. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012, с. 190 – 192.

replace the produce donations for the clergy with temporary compensation. The final decision was to be made by the Parliament (Soim) of Subcarpathian Rus¹³. Bishop Antoniý Papp wrote a letter to the governor about the injustice of abolishing koblyna without the state establishing appropriate compensation for the clergy¹⁴. In the explanation from the Ministry of Internal Affairs of the Czechoslovak Republic to the Presov Eparchy Government on October 6, 1920 regarding the law on the abolition of koblyna and rokovyna, it was noted that the law could not be cancelled. Until the issue of Subcarpathian Rus was resolved, produce donations could be obtained in monetary form and – if peasants agreed – in-kind form¹⁵. That is, koblyna and rokovyna were taken as optional and "voluntary" by the Czechoslovak authorities' single decision. This led sometimes to the cessation of the maintenance of a parish and, hence, a priest and his family.

As a result, from 1920-22, the payment of koblyna and rokovyna for parishes was almost equal to zero. Thus, according to the information signed by Drahovo's parish priest Eugene Ortutai and Greek Catholic dean Feodosiy Zlotskyi, confirmed by the notary government in 1920, 1921 and 1922, there was no koblyna of corn and firewood, and no work was done as rokovyna by believers in Chumalevo, which was supported by the signatures of local officials and Fr. Victor Krichfalushi and the village of Khyzha, signed also by Fr. Mykolai Rusinkov¹⁶. At the same time, parish priest Georgy Mateicha from Shalanky, according to official information, received a bigger part of the working and partial payments from the community¹⁷. For example, according to the information concerning the parish of Kobyletska Poliana, Fr. Mykolai Petrovych received almost all the produce in the form of rye but received only partially the work normally received¹⁸. In the cities the situation was not better. Archdean Yevmeniy Sabov from Velykyi Sevlush received almost no firewood, and about only 40% of working and natural food taxes. In fact, everything depended on the situation of the community and its attitude towards its priests and the activity of agitators among Greek Catholics. But the government's order looked like direct interference in the affairs of the Church and its traditional functioning. According to the order, the faithful decided themselves whether to pay for the maintenance of their own parish. At the same time, it was emphasized that the payments should go directly to the priest, which was additionally used to criticize the entire Greek Catholic Church in the region by the Czechoslovak authorities, communists and certain some Orthodox groups. All these archival documents contradict the information provided by Diana Sterr, who, based on the example of Fr.

¹³ Коблина. Ін *Благовѣстник*, №9, рочник II, септемберъ 1922, с. 1 – 3.

¹⁴ ВИСЦІЬКА, Таміла. Cited work, с. 192 – 193.

¹⁵ Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov (AGAP). Prezidiálne spisy, i. č. 436, sign. 1414/1920. Žiadosť Gr. Kat. Biskupstva o zrušenie zákona č. 290/1920 (o rokovine).

¹⁶ Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО), ф. 63. Цивільна управа Підкарпатської Русі в Ужгороді, п. 2. спр. 604. Відомості греко-католицьких священиків про збір церковного налогу (коблини і роковини) з населення Підкарпатської Русі, т. 1, арк. 25, 30, 32, 44.

¹⁷ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 604, арк. 57.

¹⁸ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 604, арк. 73, 92, 109.

Elek Dulishkovych¹⁹, states that the Greek Catholic clergy were large landowners. It is an obvious exaggeration of the Communist press and may be almost completely invalidated by archival documents: the majority of clergy in the 1920s did not receive working and produce donations, which, on the initiative of the Czechoslovak authorities, were paid / worked 'voluntarily'. In fact, there were parishes with zero rates of working and produce donations, which were recorded by the local authorities of Subcarpathian Rus for further compensation. In this case, it is unreasonable to transfer some micro-historical episodes upon the entire clergy, as the Communist press of that time tried to do. Every local church within the MGCE had long been maintained by parishioners. In 'modern' times, the authorities of the Czechoslovak Republic tried to shift the emphasis to criticize the Church and pointed out that the land did not belong to the church community but to the 'priest-landowner'. This is an absolute manipulation and distortion of facts and even a template for communist historiography.

The issue of cancelling koblyna and rokovyna as well as the provision of the clergy, who had no income according to these laws belonged to the list of intra-church (clergy – believers) and inter-confessional disputes (Greek Catholics – Orthodox). Instead, the state tried to use these financial levers to influence the Church. For example, there was even a memorandum from the clergy concerning the abolition of koblyna and rokovyna, provision of compensation to the clergy by the government²⁰. There is information that in 1922 that working and produce donations were converted into cash equivalent for compensation to parishes. The largest amount for reimbursement belonged to the parish of Ploske – 27,150 Czech (krones) crowns (k.ch.), and the smallest one to Vyshkovo – 376 k.ch. The total amount was estimated at around 2,000,000 k.ch. for 241 parishes mentioned in the document, with the average amount for each parish being 8,200 k.ch.²¹ Probably, all depended on the number of parishioners and the situation with payments for 1920-22. But the fact that 241 of the 307 parishes needed compensation under Czechoslovak law is impressive. The situation of the clergy and their families in the days of Czechoslovak 'free thought' got worse, and in some cases, conflicts within the parish communities came up. This was one of the reasons why believers of poor regions moved to Orthodoxy, as well as the criticism of Greek Catholics in general. Apparently, for political reasons, the Czechoslovak government did not start paying compensation to the parishes, abolished them or rather turned them to voluntary implementation, which was the same at that time. In this way, the authorities not only introduced confrontation between the believers and the clergy, but also acted in favour of the Orthodox Church and other agitators who were against Greek Catholics in general.

One of the catalysts for the spread of Orthodoxy was the issue of koblyna and rokovyna, because they said that Orthodox did not take koblyna and rokovyna. But

¹⁹ ШТЕРР, Діана. *Релігійно-соціальні відносини між кліром і мирянами в Мукачівській греко-католицькій єпархії (1771 – 1949 рр.)* / На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України, ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2015, с. 150.

²⁰ Národní archiv v Praze (NA v Praze). F. 371. Presidium Ministerstva školství a národní osvěty, k. 796. A Rozluka, 47 I, inv. č. 4995–pres/1920.

²¹ ДАЗО, ф. 151. Правление Мукачевской греко-католической епархии, г. Ужгород, оп. 25, спр. 2731. Ведомость проверки получаемых доходов в форме коблыны и роковины от населения, арк. 1 – 17.

there is evidence that in Horonda in 1922, an Orthodox priest asked for a monthly salary of 3,000 k.ch. and firewood. After the believers of Horonda refused, he then went to Ruskyi where the local people also refused to pay²². Similar manipulations of various agitators, at the level of rumours, spread especially among the Greek Catholic believers, as a result – the believers did not want to pay in favour of their own parish and converted to Orthodoxy. Actually, it did not change the financial situation of the faithful with the maintenance of the parish. The situation was paradoxical. In fact, the authorities abolished koblyna and rokovyna, as well as replaced it with monetary compensation, but Greek Catholic priests and teachers in the early 1920s received nothing. A similar campaign slogan about Greek Catholic priests was used most successfully in the poor region. In the years of Austria-Hungary, these traditional offerings of all parishioners (poor and rich) in favour of the parish greatly harmed the Greek Catholic confession. At the same time, the criticism was unfounded in the days of the Czechoslovak Republic; such mandatory taxes were abolished and functioned as voluntary. Due to the difficult financial situation of the clergy, the eparchial board did set a fee for 'shtola' (epitrachelism)²³, which was taken for 'religious ceremonies'²⁴. This was one of the ways to improve the financial situation of the clergy, but in fact returned the obligatory fee to the clergy, which was burdensome in a poor region. On September 7, 1921, the consistory made a decision to appoint a fee for the services of the priest if there was no monetary compensation in favour of the parish or voluntary surrender of offering²⁵. For example, the fee for a wedding by a priest in the case of a wealthy man – a landlord, merchant, and artisan was 50 k.ch. (cantor – 10 k.ch.); funeral – 70 k.ch. (cantor – 22 k.ch.). In the case of a wealthy peasant, the fees were 50 k.ch. (cantor – 20 k.ch.), a poor peasant or a servant – 40 k.ch. (cantor – 17 k.ch.). Thus, the social status of the needy was taken into account. There were such payments that only a cantor received – for reading Psalter – 25 k.ch., for singing – 40 k.ch. There were payments that the clergyman also received, for example, for the Divine Liturgy, the priest received 12 k.ch., the singer – 2.60 k.ch., the clergyman – 0.60 k.ch. A similar social gradation existed also for fees on weddings²⁶. Of course, this was a temporary decision of the Consistory and applied only to those who refused to keep their own parish and priest. On the other hand, such a decision deepened the criticism of the Greek Catholic clergy by the agitators, who were facilitated first by the Czechoslovak authorities and later by the eparchy itself. It was hardly possible to accept another way out for the maintenance of the clergy because of the voluntary status of working and produce donations. Payments

²² Батюшка и роковина. In *Благовѣстник*, №10, рочник II, октябрь 1922, с. 15.

²³ Stola (from the Latin stola – epitrachil) i.e. epitrachil. See: ПЕКАР, А. ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, т. 2, Рим – Львів : Місіонер, 1997, с. 155.

²⁴ Trebs – church spiritual services – weddings, baptisms, funerals, memorial services, water consecrations, etc. Див.: ПЕКАР, Атанасій. ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, т. 2. Рим – Львів : Місіонер, 1997, с. 155.

²⁵ It was also noted here that it is allowed to take only half of these amounts, with the prior implementation of in-kind payments by believers.

²⁶ ДАЗО, ф. 21. Земський уряд Підкарпатської Русі в Ужгороді, оп. 9, спр. 205. Особова справа гр. кат священика Пуза Костянтина. Арк. 6. See: ДАЗО, ф. 151, оп. 25, спр. 2838. Квитанции, расписки и другие расчетные документы о получении жалования, пенсии, денежной помощи из фондуционной кассы в Ужгороде, арк. 25.

for necessities did not contradict the law on monetary compensation of in-kind service, but it remained a way of criticizing Greek Catholic priests. However, the cash equivalent itself was difficult to reimburse in poor regions. In the Uzh district, parish priest Volodymyr Fedelesh from Sukhyi received minimal 'voluntary' naturals and work at the level of 10-20%. For example, Fr. Feodor Bachynskyi from Luta of the same district received only 38% of firewood from the entire koblyna and rokovyna in 1920-1922. At the same time, Fr. Mykola Takach from the parishes of Uzhok and Husnyi for these years did not receive any koblyna and rokovyna. According to the data for 1925, Teodor Kohutych, the parish priest of Domanyntsi, received 80 square meters of firewood from the parishioners, which should have been provided to him, but no other payments were received. The same situation occurred during the period of 1923-1925 with Pavlo Yatskovych, the priest of Dravtsi²⁷. That is, even wealthier believers in relation to their own parish did not always pay with their work and produce donations. However, it is difficult to establish who gave from their surplus and who really could not pay for the benefit of their community.

A similar situation occurred in other areas. Fr. Oleksiy Gorzo from Ternove received about 10% of the entire produce donations and working services during 1920-22. Fr. Edmund Uiheli in 1923-25 received only 28-30% of koblyna and rokovyna from the faithful of Onok. The parish priest of Dubove, Teodor Kossei, received 5.5% koblyna and rokovyna during the same period. Because of the great activity of various agitators in the vicinities of Dubove against Greek Catholics, this situation with koblyna and rokovyna at the level of 5.5% was not accidental. For example, the priest of Nyzhnia Kolochava, Nestor Romzha, did not receive anything²⁸. Due to the lack of produce donations and working services, as well as the absence of state compensation, priests and their families became poor. At the same time, at various levels the active agitation against the Greek Catholic clergy spread. The conversion of Greek Catholics to Orthodoxy with the assistance of the Czechoslovak authorities gained momentum. According to archival documents, 'voluntary' produce donations and working services were not in favour of the clergy and the Greek Catholic Church. Fr. Yuliy Mykulanynets from Midianitsa did not receive koblyna and rokovyna in 1920-1922, and was recorded by the local government as well. The same situation was observed with parish priests Oleksiy Holovach from Lalovo, Irynai Bachynskyi from Hankovytsia, and Vasyl Lar from Nyzhniy Veretskyi in 1923-25. However, Stefan Beresh, the parish priest of Velykokopanskyi, received one tenth of the corn and the firewood in 1921-1922, Viktor Khoma from Bilky received 5% of the entire koblyna and rokovyna in 1923-1925²⁹. In the absence of monetary payments for necessities, in some cases, the clergy was almost completely without material support from their own believers and from the state, which began such interference in the internal affairs of the Greek Catholic Church.

²⁷ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 605. Відомості греко-католицьких священиків про збір церковного налогу (коблини і роковини) з населення Підкарпатської Русі, т. 2, арк. 8, 34, 52, 61, 64.

²⁸ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, пр. 606. Відомості греко-католицьких священиків про збір церковного налогу (коблини і роковини) з населення Підкарпатської Русі, т. 3, арк. 13, 78, 86, 126.

²⁹ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 607. Відомості греко-католицьких священиків про збір церковного налогу (коблини і роковини) з населення Підкарпатської Русі, с. 4, арк. 18, 22, 52, 55, 86, 114.

A particularly difficult situation for the believers and their priests was in Verkhovyna (mountainous region).

Thus, on February 3, 1924, the village headman of Nove Davykovo, Ferko Medvid, convened a meeting because Fr. Jozef Papp complained that during the war the faithful owed him 240,000 k.ch. People pledged to give the koblyna and rokovyna of this time only until October 28, 1918. After that, they all agreed that for a large funeral they will pay 80 k.ch., for a small one – 40 k.ch., for the funeral of a small child – 20 k.ch., i.e. paid only the needs in cash equivalent. In addition, the priest had to repair the parish house by himself, but he did not agree. Thus, a conflict situation arose. There were more conflicts like this because of the real poverty of the faithful and the clergy³⁰. This was usually used not only by the authorities, but also by numerous agitators, communists, emigrants, and very often by their own villagers who returned with ideas from Soviet Russia. The situation with providing the population with normal food and the danger of famine in Verkhovyna existed in 1924. Thus, the Economic Government ordered the Economic Reserve Society on June 25, 1924 to deliver to Subcarpathian Ruthenia 10,000 kg of corn to the settlements of Dubove, Ilnytsia, Osiy, Iza, Lipcha, and an additional 10,000 kg to Kelechyn³¹. It is no accident that the metric of Lipcha recorded the saddest times in the history of the village and the Greek Catholic community. The agitators returned from Russia with Bolshevik ideas and directly campaigned against the Greek Catholics and the priest: “... *Out of ignorance, they wanted to take revenge on their spiritual father and therefore they shot at him. The poor older father because of the fear of the crowd left the parish house*”³². The majority of the population converted to Orthodoxy. A few Greek Catholics were in a complicated situation and were persecuted by the majority of the village. According to documents on religious issues in the ‘democratic’ Czechoslovak Republic, the right of the crowd existed. In fact, it did not look in favour of the authorities, at least in ensuring law and order. Of course, the poverty of the region, as in case with the village of Lipcha, was an ‘acceptable’ environment for the spread of communist ideas, and thus caused the activity against religious communities (including Orthodox), half of which in the region belonged to the MGKE. The writers speak about the spiritual poverty of the crowd, which was often manifested in assassination, arson, intimidation. This was the essence of Bolshevism at that time. It should be noted that these episodes from Lipcha was widespread in other parishes with similar situations occurring, and the activities of agitators and the poverty of the region only contributed to this.

Step by step, the government began reimbursing produce donations and working services. On March 10, the central financial government in Prague informed the financial office in Uzhhorod that the government had allocated 3,000,000 k.ch. to reimburse koblyna and rokovyna for the period up to 1924. On March 17, 1926, the

³⁰ More see: ВИСІЦЬКА, Таміла. *Християнство на Закарпатті: документальне дослідження становлення та розвитку (XIV–XVI ст.)* / Таміла Висіцька [Текст]. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012, с. 198 – 202.

³¹ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 439. Переписка з міністерством забезпечення про життєвий рівень населення Верховини, арк. 9.

³² ДАЗО, ф. 1606, оп. 13, спр. 109. Церковна книга греко-католицька с. Липча 1903–1944, арк. 179 – 180.

central financial department of Subcarpathian Ruthenia requested the political office of Subcarpathian Rus to speed-up the compensation payments of koblyna and rokovyna for 1924 and 1925. Parishes headed by priests began to receive state compensation, and local authorities even insisted on paying all reimbursements quickly and submitting appropriate information³³. It is worth noting the political advantage for the Czechoslovak government regarding the financial support of parishes.

In general, from the letter of Bishop Petro Gebej to the Civil administration of Subcarpathian Rus dated of December 18, 1925, it is known that in December, most priests received state compensation for koblyna and rokovyna. But in the letter, there was talk of only one priest from Veliki Komyati, Ivan Hrabar, who did not receive this compensation³⁴. Thus, it was only from 1924-1925 that the state began to pay compensation, which it had abolished 5 years before. The consequences of Czechoslovak 'liberalism' for Greek Catholic traditions were catastrophic. Greek Catholic priests' accusations of tax collection were blatant lies of Bolshevik agitators. It is worth noting the misinformation of the believers about their priests in some poor regions. However, only the payment for the shtola was obligatory according to the eparchial decrees (if the faithful wanted to get married, order a liturgy, etc.). This increased tension between the Greek Catholic clergy and the faithful. Different sides, starting with the Czechoslovak government, used it.

The view of the state press on the authorities' decision to start reimbursing koblyna and rokovyna can be seen during the interview of ex-bishop Antoniyy Papp on April 26, 1925. The journalist emphasized that Antoniyy Papp was still in Uzhhorod at the residence, while at that time, Petro Gebej had been officially appointed bishop. Antoniyy Papp told a newspaper reporter about the extremely good news about government compensation. He was convinced that koblyna and rokovyna harmed the clergy, because the rich and the poor paid equally, and the ex-bishop tried to assist the Hungarian and later the Czechoslovak authorities in making this decision. According to his point of view, the decision to pay monetary compensation was good news, as the families of Greek Catholic priests were large and in some places they could not even send their children to school³⁵. This confirms once again the manipulation of the Czechoslovak authorities in the question of financing the eparchy, as the traditional support of priests was abolished and new support was not instituted until the changing of bishop. This was more like interfering in the affairs of the eparchy to obtain political dividends by Czechoslovak officials, while the swear in favour of the current government was the norm in previous epochs. In general, researchers conclude that

³³ ДАЗО, ф. 63, оп. 1, спр. 628. Переписка з міністерством закордонних справ і землеробства, поліційними і жупанськими урядами про економічне положення на Підкарпатській Русі (поземельна реформа, поміщицькі і церковні податки (коблина і роковина), допомога громадянам, потерпілим від повені і інші.), арк. 99 – 100.

³⁴ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 607. Відомості греко-католицьких священників про збір церковного налогу (коблини і роковини) з населення Підкарпатської Русі, т. 4, арк. 117.

³⁵ Rokovina a koblina před zrušením. In *Podkarpatské Hlasy*, roč I, 28 dubna 1925, č. 29, s. 2.

koblyna and rokovyna damaged the relationship between the poor and the clergy because both the poor and the rich paid equally, with which it is difficult to disagree³⁶.

The topic of koblyna and rokovyna was used also at the level of political confrontation. Some press, even after several years of abolishing koblyna and rokovyna, used this slogan against the party of Avgustyn Voloshyn in 1928 and thus, obviously against the Greek Catholic Church, labelling priests as landlords³⁷. At the same time, the facts confirm the opposite – the parish priests received almost no ‘voluntary’ in-kind and monetary compensation from their own believers, some of whom converted to Orthodoxy, and state compensation actually began to be paid only after the change of Bishop Anthony Papp. This was a kind of financial leverage of the Czechoslovak authorities in relation to the internal life of the parishes. There was a criticism of the Greek Catholic clergy regarding the collection of koblyna and rokovyna. But the collection had not actually been done (except for voluntary donations) since 1920. That is, the phrase ‘priests-landlords’ was repeatedly found in the press of the time. In fact, this did not correspond to the realities and facts and is confirmed by archival data.

In some cases, the Greek Catholic priests intensified or tried to lessen the difficult relationship with their parishes themselves. For example, according to an extract from the protocol of the Consistory meetings on January 4, 1930, we find out that on behalf of the Slovak clergy, priest Mykolai Chudakiy asked the episcopal government to allow believers, who did not pay koblyna and rokovyna, to introduce a voluntary shtola of Slovak believers. But the eparchy commission rejected this possibility because of fear that the parishes would stop paying in-kind produce and work even in regions where they did it. At the same time, realizing the poverty of the region, priests were allowed to install the shtola themselves, but immediately the decision to use the maximum shtola taxes (approved in 1922) and to talk with priests who tried to charge more fees than allowed, was adopted: «...понеже поедны духовники и безъ того переступлять дозволены границы...»³⁸. Oleksandr Hira, the spiritual father of Uzhhorod Theological Seminary, had to provide those talks at clergy retreats. From this case, it is clear that there were the situations when the priests set themselves higher taxes due to non-payments of koblyna and rokovyna. In this document, on the contrary, it was allowed, depending on the poverty of priest, to ask for less payment for the priestly services and, not more than half, in the case of in-kind payments. That is, the eparchy administration in the form of a consistory decision met its own poor believers halfway, curbing the unpleasant incidents with the individual priests, which really harmed the whole Church. The eparchy administration reacted to that arbitrariness of priests, about which there are archival documents. However, such individual episodes tried to be used against the clergy and the Church in general, which did not correspond to reality.

³⁶ CINEK, František. *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 – 1925*. Olomouc: Nákladem Lýdových závodů tiskařských a nakladatelských, 1926, s. 276.

³⁷ Партія коблинарей и помѣщиковъ. In *Свободное слово*, годъ изданія IVб 29 ноября, 1928б ном. 48, с. 2.

³⁸ ДАЗО, ф. 21, оп. 9, спр. 205. Особова справа гр. кат. священника Пуза Костянтина, 93 арк., арк. 6. Див.: ДАЗО, ф. 151, оп. 25, спр. 2838. Квитанции, расписки и другие расчетные документы о получении жалования, пенсии, денежной помощи из фондуационной кассы в Ужгородѣ, арк. 26.

Thus, it should be emphasized that the social tensions between Greek Catholics and the clergy, caused by the decisions of the Czechoslovak authorities, were unfortunately used by all stakeholders (the authorities, Orthodox and communist agitators) to weaken Greek Catholics in general. The field for the activities of Communist agitators, including against the Church, was ideal given the poverty and even famine in some regions of that time. On the one hand, this was true, because in the days of Austro-Hungary the peasants began to perceive the working or in-kind payments to the parish as a material coercive duty, which often led to conflicts; on the other hand – the abolition of maintenance and the absence of congrua led in some cases to the complete lack of support for clergy and their families. Moreover, the reimbursement of the *koblyna* and *rokovyna* (which really harmed the MGCE) began only after the change of Bishop Antoniý Papp, and therefore it is difficult not to notice the general anti-Catholic orientation of the Czechoslovak authorities, including Greek Catholics in the East. It is also necessary to perceive critically the position of the press of the time, with such slogans as ‘priests-landlords’ that were used by agitators of the Czechoslovak period. In fact, archival documents show the opposite – more than 78% of parishes, and therefore priests, in 1922 did not have a full maintenance, and sometimes did not receive even partial payments and needed financial compensation. As a result, fees were introduced to improve the maintenance of clergy families and their ability to perform pastoral duties properly.

Adresa autora:

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.

Uzhhorod National University

Faculty of History

Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,

Zakarpats'ka oblast, Ukraïna, 88000

email: vkichera@ukr.net

Od posvätnej služby pre liturgiu po zbierkový predmet. Muzealizácia posvätného

Alena Piatrová

The Path of a Sacramental Object from Liturgic Service to Collection Item in a Museum. Musealisation of the Sacred

Abstract: Turbulent historical events have marked the church and monastery treasures around the territory of today's Slovakia. A vast set of valuable art pieces, including goldsmith products, have gotten into the collections of Hungarian museums in the 19th and the beginning of the 20th centuries. Up until the half of the 13th century, the treasures were devastated by the incursions of the Tartars, later the Turks, in the 16th century radical protestant supporters, or the treasures ended up as confiscates or they were melted during various war conflicts and Josephine reforms. The last drop was the Communist state order, especially in 1950 there were the so-called Actions 'K' and 'L'. The goldsmith liturgic objects, precious historical paraments, and visual art pieces that had survived the previous destruction have been transferred to the collection points of the Slovak Christian fund. The fund gradually distributed the confiscated cultural heritage owned by the Church into renowned Slovak museums and galleries to become their collection items.

How do Slovak museums deal or have dealt with this confiscates in case the religious societies claim restitution? Are fraternities interested in resolving the ownership relations with museums? Where do the restituted objects end up when the issue is resolved positively? Is the museum community prepared to see the injustice committed upon the Church in the past? And where is the ethical line between the right of the beneficial owner (custodian), who has in many cases invested in saving the object, and the lawful right of the failed owner? Does the Slovak Catholic Church, especially religious societies, have expert capacities and finances to preserve their cultural heritage? ¹

Keywords: Action K, confiscates, presenting, restitutions, sacral art.

¹ Príspevok odznel na medzinárodnej vedeckej konferencii *Monasteria abolita. Osudy klášterních statků od 2. poloviny 18. do 2. poloviny 20. století*, ktorá sa konala v Želive v dňoch 5. – 7. 10. 2021. Konferencia sa konala v rámci projektu Interreg Rakúsko – Česká republika. Usporiadatelia: Kláštor Želiv, Diözesanarchiv St. Pölten, Benediktinerstift Göttweig.

The paper was presented at the international academic conference *Monasteria abolita. Osudy klášterních statků od 2. poloviny 18. do 2. poloviny 20. století* [Abolished Monasteries. The Faith of Monastery Estates from the Second Half of the 18th Century until the Second Half of the 20th Century] that took place in Želiva on October, 5 – 7, 2021. The conference was part of the project Interreg Austria – Czech Republic. Organisers: Monastery Želiva, Diözesanarchiv St. Pölten, Benediktinerstift Göttweig.

Monasteria abolita

Katolícke kostoly a kláštorné budovy s ich majetkami boli v priebehu dejín opakovane centrom plienenia, konfiškovania majetkov, vyvlastňovania či dokonca rušenia kláštorov a rehoľných komunít v rámci náboženských reforiem. V tomto kontexte osobitý fenomén predstavujú predmety kultúrnej hodnoty, resp. mobilita a transfery umeleckých diel, chrámových klenotníc, knižníc a archívnych fondov. Tomuto historickému javu sa venovala skupina bádateľov z Českej republiky, Rakúska, Nemecka, Rumunska a Slovenska na medzinárodnej vedeckej konferencii *Monasteria abolita. Osudy klášterních statků od 2. poloviny 18. do 2. poloviny 20. století*, ktorá sa konala na pôde starobylého Premonštrátskeho opátstva v Želive v dňoch 5. – 7. októbra 2021. Počas troch konferenčných dní odznelo 39 príspevkov, ktoré boli inšpiratívnym podnetom k diskusi, porovnávajúcej rôzne pohľady, smery riešenia, stav bádania, ale najmä hľadajúcej spoločné interpretačné cesty. Historický kontext krajín habsburskej monarchie bol v otázke rušenia kláštorov a likvidácie (rozpredávania) ich majetkov, ako i následnej sekularizácie kláštorov spoločným menovateľom.

Príspevky boli rozdelené do šiestich tematických okruhov: *Jezuiti a Trinitári; Kláštorné knižnice a ich fondy; Život po živote; Vyvlastníme, skonfiškujeme; Roztriedime, evidujeme; Prezentujeme, vrátíme*. Slovensko reprezentovali štyria účastníci, ktorých príspevky obohatili tému konferencie o slovenské reálie. Monika Bizoňová (TF UPJŠ v Prešove) predstavila Pôsobenie Spoločnosti Ježišovej v Levoči v 18. storočí a osud jej majetkov po zrušení rehole; Ivana Kvetánová (Katarínka, o. z.) hovorila o Zániku františkánskeho kláštora na Katarínke; Igor Zmeták (Opavská univerzita) priblížil Osudy historickej knižnice jezuitskeho kláštora a kolégia v Trenčíne a Alena Piatrová (SNM-Historické múzeum) sa zamýšľala nad problémom muzealizácie posvätného a cestou od posvätnej služby pre liturgiu po zbierkový predmet. Príspevok, ktorý ponúka krátku úvahu nad prezentáciou sakrálneho umenia v múzejných inštitúciách v širších kultúrno-spoločenských súvislostiach na Slovensku prinášame ako podnet na otvorenie diskusie aj v slovenskom prostredí.

Osudy kláštorných a chrámových zbierok na Slovensku

Súčasný stav kláštorných a chrámových umeleckých zbierok na Slovensku nie je ani len reprezentatívnou vzorkou svojej minulosti, a to z dôvodu ich opakujúceho sa plienenia a rabovania počas stáročí. Takmer všetky pamiatky zničili v polovici 13. storočia nájazdy Tatarov, v neskorších storočiach to boli Turci, alebo boli zhabané či roztavené v čase početných vojnových nepokojov. Pod likvidáciu kláštorov na našom území sa tvrdou rukou podpísal Jozef II. s jeho náboženskými reformami, v dôsledku čoho mnohé predmety kultúrnej hodnoty skončili rozdelené na viacerých miestach či roztratené, v lepšom prípade boli odvezené do Budapešti. Aj prítomnosť napoleonských vojsk na našom území zanechala v našich kláštoroch neblahé stopy, pretože rehole museli ako vojenskú kontribúciu za uzavretie prímerie medzi Francúzskom a rakúsko-uhorskou monarchiou² v roku 1811 odovzdať veľkú časť svojich pokladov na výzvu panovníka po napoleonskom ťažení krajinami monarchie. Napr. bratislavskí františkáni odovzdali krá-

² Prímerie bolo podpísané 14. októbra 1809 na zámku Schönbrunn.

Ľovským komisárom viac ako štyri kilogramy liturgických predmetov z drahých kovov a tiež vzácné bohoslužobné rúcha z luxusných textílií.³ Osobitne v centre záujmu (rabovačov i záchrancov) boli liturgické predmety z drahých kovov. To sú hlavné dôvody, prečo sa v inventároch našich chrámov a kláštorov dnes nachádza len reprezentačná vzorka ich slávnej minulosti.

Druhá vlna vyprázdňovania kláštorných klenotníc a chrámov na území Slovenska prišla v 19. a prvej polovici 20. storočia, keď veľká kolekcia starších cenných predmetov zlatníckej produkcie, ale aj diel výtvarného umenia, najmä z obdobia stredoveku, boli *premiestnené* do dnes zahraničných múzeí a tak ich môžeme obdivovať napr. v Kresťanskom múzeu (Keresztény múzeum) v Ostrihome, Maďarskom národnom múzeu (Magyar nemzeti muzeum) a Múzeu užitočného umenia (Iparművészeti Múzeum) v Budapešti. V mnohých prípadoch sa nevrátili z veľkých milénárnych výstav usporiadaných v Budapešti alebo tam boli prestáňované vo veľkej miere zásluhou cirkevných predstaviteľov, z ktorých v tomto období našich národných dejín väčšina bola maďarskej národnosti, keďže územie Slovenska bolo až do roku 1977 súčasťou Ostrihomskej alebo Jágerskej arcidiecézy. Spomenieme len príklad banskobystrického biskupa Arnolda Ipolda Ipolyi-Stummera (1823 – 1886), ktorý daroval Kresťanskému múzeu v Ostrihome a budapeštianskemu Múzeu krásnych umení 64 diel výtvarného umenia vrátane gotických tabuľových malieb.⁴ Na druhej strane tu bol košický biskup Žigmund Bubics (1821 – 1907), milovník a zberateľ umenia, ktorý v roku 1896 daroval časť svojej súkromnej zbierky umenia v počte 2 757 výtvarných diel košickému múzeu (dnes Východoslovenské múzeum v Košiciach).⁵ Po Bubicsovej smrti v roku 1907 daroval múzeu druhú časť zbierky v počte 3 543 diel jeho nástupca Augustín Fischer-Colbrie (1907 – 1925).⁶

Posledný úder, plienenie kláštorov a kultúrneho dedičstva cirkvi priniesli tragické 50. roky 20. storočia, keď v rámci Akcie K a Akcie R,⁷ zameraných na likvidáciu reholí, sa ako „vedľajší produkt“ likvidovalo sakrálné a náboženské umenie, vrátane kláštorných knižníc. Cieľom bolo vykoreniť náboženstvo, a teda odstrániť aj tento, dnes by sme povedali „vizuálny smog“.

Známe sú aj prípady, keď rehoľníci v predtuche blížiacej sa pohromy v podobe Barbarskej noci (z 13. na 14. apríla 1950) zamurovali zlatnícke predmety, vzácné knihy a ďalšie cennosti do rôznych výklenkov a suterénov, ako napr. vo františkánskych kláštoroch v Malackách a v Bratislave. Kým v Malackách bol zamurovaný priestor prezradený, našli ho cirkevný tajomník s hospodárskym správcom,⁸ úkryt v bratislavskom

³ HUDEC, Rudolf. *Františkáni v Bratislave v rokoch 1238 – 1950*. Bratislava: Serafín, 2009, s. 84 – 85.

⁴ Bibliografia niektorých knázov, napr. Ipolyi Stummer, Arnold. Dostupné na internete: https://knihydominikani.sk/hlavna_bibl_b4?autor_id=562

⁵ HAVLICE, Ivan – FARSÁNYIOVÁ SZESUKA, Katalin. *Žigmund Bubics, biskup, umelec, donátor*. Košice: Východoslovenské múzeum, 2021, 108 s. Katalóg k rovnomennej výstavy usporiadanej vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach (20. 5. 2021 – 27. 2. 2022).

⁶ HAVLICE, Ivan – FARSÁNYIOVÁ SZESUKA, Katalin. *Žigmund Bubics, biskup, umelec, donátor*, s. 40.

⁷ VNUK, František. *Akcie K a R : zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950 – 1956*. Bratislava: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1995, 130 s.

⁸ Gvardián malackého kláštora páter Osvald Bednár nechal v pivnici zamurovať dva priestory – v jednom bolo v troch sudoch vyše 3 000 litrov vína a v druhom časť knižnice, busty politikov, filmová premietacia. Po prezradení úkrytu sa časť predmetov rozkradla a časť je v SNM (podľa súpisu z roku 1952). V kláštore sa

kláštore, kde uschovali predmety aj z iných kláštorov v meste (jezuiti, uršulínky), zostal neporušený až do návratu františkánov v roku 1990.⁹ Predmety z uschovaného pokladu boli navrátené do pôvodných kláštorov a hlavného chrámu mesta – Dómu svätého Martina.

Po zrušení kláštora, resp. odvezení rehoľníkov do internačných kláštorov, sa stali „pánmi“ objektu kláštora tzv. zmocnenec – cirkevný tajomník príslušného Okresného národného výboru a hospodársky správca. Ich úlohou bolo podieľať sa inventarizácii kláštorného majetku, vyhotovení súpisu majetku a inventára kláštora a kostola, a jeho následné „upratanie“. Súpis zahŕňal aj zvieratá a všetok majetok patriaci k hospodárstvu kláštora.

Správu majetku rádov a kongregácií dostal do agendy Slovenský náboženský fond (ďalej SNF), ktorý zriadil Štátny úrad pre veci cirkevné dňa 31. mája 1950. Vyhláška č. 351/1950 Ú. l., kde sa v § 1 uvádza, že „*správu majetku rádov a kongregácií, ktoré neslúžia rehoľným účelom, preberá náboženský fond*“.¹⁰

Čo nebolo zničené, prípadne na mieste zachránené miestnymi veriacimi, ktorí predmety schovávali po celé desaťročia doma, prípadne odvážnymi múzejníkmi, putovalo do zberných miest Slovenského náboženského fondu, ktoré boli vytvorené vo viacerých zrušených kláštoroch po Slovensku: na západnom Slovensku to bol bývalý kláštor františkánov v Malackách a na východnom Slovensku to bol kláštor premonštrátov v Jasove. Do oboch kláštorov sa zväžali nielen diela výtvarného umenia, ale aj nábytok, liturgické predmety a tiež knižničné fondy.

V priebehu likvidácie kláštorov a transportov majetku prišlo k veľkým a nezvratným škodám, mnohé umelecké diela poverení „kultúrni komisári“ vedome ničili. Odborní pracovníci – múzejníci či reštaurátori, ktorí boli svedkami nedôstojného a necitlivého zaobchádzania s predmetmi, neraz upozorňovali na nešetrné až barbarské zaobchádzanie s kultúrnymi pamiatkami.¹¹ Ľudmila Hromadová spomína, ako „*v istom úrade používali zlaté liturgické misky namiesto popolníkov*“.¹²

Úlohou Slovenského náboženského fondu bolo skonfiškované hmotné kultúrne dedičstvo z majetku cirkví oficiálne poštátniť, rozpredať alebo umiestniť do múzeí a galérií.¹³ Rozdeľovanie nazhromaždeného cirkevného kultúrneho dedičstva sa realizovalo

nachádzala aj knižnica obsahujúca päťtisíc zväzkov, z toho bolo 22 prvotlačí. Kláštornú knižnicu prevzal Slovenský úrad pre veci cirkevné v Bratislave, rovnako cennosti (vkladné knihy, hotovosť), kláštorné zariadenie a i. Podľa pamätníkov bola knižnica likvidovaná, knihy boli údajne nahádzané na korbu nákladného auta a prehadzované vidlami. Predpokladá sa, že barbarský prístup ku knihám nasledoval až po vytriedení vzácnejších kusov. Podľa: MACEJKA, Martin – VRABLEC, Pavol et al. *Františkánsky kláštor v Malackách*. Rukopis, 2019, s. 185.

⁹ Podobne boli zamurované liturgické predmety a ďalšie cenné kultúrne pamiatky na Gréckokatolíckom biskupskom úrade v Prešove, kde prežili obdobie zákazu činnosti gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku až do jej rehabilitácie v roku 1968. Podľa ústneho podania Mons. Jozefa Krištofa.

¹⁰ TRETERA, Jiří Rajmund. Zákony o cirkvích ze 14. října 1949 a navazující vládní nařízení jako nástroj likvidace autonomie církví. Dostupné na: <http://spcp.prf.cuni.cz/C%3%ADrkye-v-roce-1949.pdf>; ČECHOVÁ, Františka. Slovenský náboženský fond. In KVASNICOVÁ, Magdaléna – ŠEREGI, Marek (Eds.). *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku*. Bratislava : Spektrum STU, 2018, s. 495 – 520.

¹¹ NÁDASKÁ, Katarína. Kultúrne dedičstvo premonštrátov v Jasove z pohľadu likvidácie rádu v roku 1950. In *Umením a slovom. Kultúrne dedičstvo rádu premonštrátov v Jasove*. Košice: Východoslovenská galéria, 2021, s. 83 – 96.

¹² VÁROŠ, Milan. *Stratené slovenské poklady, II*. Martin: Matica slovenská, 2007, s. 369.

¹³ Ďalším cieľom bolo vytvoriť Múzeum vývoja spoločenského vedomia, čo sa však nepodarilo, myšlienka bola zrealizovaná až v roku 1973, keď bolo založené ako súčasť Slovenského národného múzea. Múzeum

podľa nasledovného kľúča: diela výtvarného umenia smerovali najmä do novozriadenej Slovenskej národnej galérie (1949) a umelecko-remeselné predmety do Slovenského národného múzea. Klenoty, šperky a vzácne mince putovali do Puncového úradu, Tatrabanky alebo Štátnej banky československej. Týmto prístupom boli súbory z jednotlivých kláštorov rozdelené, dnes sa nachádzajú v rôznych inštitúciách, čo je skutočnosť sťažujúca výskumné pokusy odborníkov o rekonštrukciu tej-ktorej zbierky.

Administratívny postup pri distribuovaní predmetov nazhromaždených Slovenským náboženským fondom bol nasledovný: do inštitúcií sa odovzdávali ako depozity, na základe Zmluvy o úschove, následne o pár rokov boli predmety darované na základe darovacej zmluvy. Múzeum sa ku konfiškátom správalo ako k zbierkovým predmetom: boli zapísané do prírastkovej knihy, následne im bolo pridelené evidenčné číslo. Niektoré konfiškáty – zbierkové predmety boli koncom 90. rokov zapísané aj do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu SR. Ide o neštandardný postup, pretože tieto konfiškáty nadobudli dvojité status zbierkového predmetu aj kultúrnej pamiatky, pričom pre každú skupinu sa vzťahuje iný legislatívny rámec: Zákon o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty pre zbierkové predmety a Zákon o ochrane pamiatkového fondu pre kultúrne pamiatky.

Túto skutočnosť konštatovali odborní zamestnanci pri príprave výstavy *Umením a slovom. Kultúrne dedičstvo rádu premonštrátov v Jasove vo Východoslovenskej galérii v Košiciach* (17. 12. 2020 – 27. 6. 2021).¹⁴ Problematická je skutočnosť, že na evidenčnom liste zbierkového predmetu/kultúrnej pamiatky sa ako vlastník pamiatky uvádza rehoľná spoločnosť, ktorá predmet vlastnila pred jeho skonfiškovaním. Múzeum, v ktorom je kultúrna pamiatka (konfiškát) a zbierkový predmet uložený, sa uvádza ako správca pamiatky, pričom Múzeum o zmene vlastníckych vzťahov nemá žiadne úradné oficiálne rozhodnutie – súdne rozhodnutie alebo rozhodnutie Ministerstva kultúry SR. Domnievame sa, že k zápisom zbierkových predmetov – konfiškátov do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu prišlo v období riešenia reštitučných nárokov zo strany cirkví a v presvedčení, že tieto predmety budú predmetom reštitúcií.

Do Slovenského národného múzea bola veľká kolekcia konfiškátov „darovaná“ v priebehu rokov 1953 až 1956, predmety pochádzajú najmä z františkánskych kláštorov z celého Slovenska,¹⁵ Premonštrátskeho opátstva v Jasove a Kláštora uršulínok v Bratislave. Išlo najmä o diela výtvarného umenia a liturgické predmety z drahých kovov. Vznikol tak základ zbierky zlatníckych liturgických predmetov v SNM-Historickom múzeu, ktorý sa ďalej rozrastal najmä kúpou predmetov zo starožitností, ojedinele od súkromných osôb. Doložená je však aj kúpna zmluva na predaj strieborného kalicha zo začiatku 20. storočia, ktorý do múzea predal známy „mierový“ kňaz,¹⁶ aktívne pôsobiaci v jednej z bratislavských farností.¹⁷

prezývané „ateistické“ bolo zriadené v priestoroch zrušeného františkánskeho kláštora, jeho zbierkový fond tvorili nazhromaždené konfiškáty. Múzeum zaniklo v roku 1990, dnes po ňom ostal len pútač, ktorý bratia františkáni po návrate do kláštora neodstránili, nechali si ho ako doklad historickej pamäte.

¹⁴ Výstava sa konala pri príležitosti 900. výročia založenia Rádu premonštrátov a pripomenutia si 70. výročia Barbarskej noci, keď sa uskutočnila likvidácia kláštorov, vrátane Premonštrátskeho opátstva v Jasove.

¹⁵ V roku 1950 bolo na Slovensku 21 fungujúcich františkánskych kláštorov.

¹⁶ Označenie kňazov, členov združenia Pacem in terris, ktoré vzniklo na podnet vládnej moci na Slovensku a ktorou komunistický režim chcel získať kontrolu nad Rímskokatolíckou cirkvou. Organizácia vznikla v roku

Konfiškáty a najnovšie príklady vysporiadania vlastníckych vzťahov medzi štátnymi múzejnými a cirkevnými inštitúciami

V rámci reštitúcií¹⁸ si nároky na vrátenie hnutelných pamiatok umiestnených v múzeách a galériách uplatnili rehole len výnimočne, zvyčajne išlo najmä o nehnuteľnosti z dôvodu zabezpečenia základnej prevádzky obnovujúcich sa rehoľných spoločností. V archíve SNM-Historického múzea sa nachádza list Arcibiskupského úradu v Trnave s výzvou „o vydanie vlastníctva všetkých pôvodne cirkevných kníh, umeleckých diel a pamiatok, ktoré nám boli odňaté“.¹⁹ Z formulácie listu sa môžeme domnievať, že cirkev bola pripravená diskutovať aj o nevrátení všetkých konfiškátov (obr. 1). Odpoveď vedenia SNM nevieme doložiť, nie je archivovaná v žiadnom archíve dotknutých inštitúcií, avšak jeho postoj je zrejmý, keďže k žiadnym reštitúciám sa nepristúpilo.

Jednou z mála reholí, ktoré požiadali aj o reštituovanie hnutelných kultúrnych pamiatok, bolo Premonštrátske opátstvo v Jasove: prvý ponovembrový jasovský opát Tomáš Karol Oto Bartal (1990 – 2009) po oživení rehole požiadal listom vedenie Slovenského národného múzea v Bratislave v roku 1994 o vydanie skonfiškovaných predmetov z majetku opátstva.²⁰ Aj jeho žiadosť ostala bez odpovede. Ani ďalšie pokusy opátstva o vrátenie predmetov adresované SNM-Historickému múzeu v roku 1997 neboli úspešné. Nasledovala súdna žaloba, ktorú však opátstvo napokon stiahlo.²¹ Výsledkom žiadostí opátstva o vrátenie konfiškátov zo SNM je už spomínané zapísanie predmetných konfiškátov – zbierkových predmetov do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu s uvedením Premonštrátskeho opátstva ako vlastníka. Úspešnejšie bolo opátstvo pri žiadosti o vrátenie konfiškátov z Východoslovenskej galérie v Košiciach. Na základe súdneho rozhodnutia bol v roku 2007 Rádu premonštrátov vrátený súbor viac ako 60 diel, ktoré boli začlenené do umeleckej zbierky kláštora v Jasove.²²

V roku 2020 v súvislosti s prípravou výstavy pri príležitosti 900. výročia založenia premonštrátov sa postupnými krokmi začal búrať pomyselný múr medzi SNM a Rádcom premonštrátov. Úlohu prostredníka v tejto nezahojenej jazve z minulosti vzala na seba Východoslovenská galéria v Košiciach, hlavný organizátor spomínanej výstavy. SNM-Historické múzeum ponúklo na výstavu zapožičať všetky konfiškáty z jasovského opátstva, kurátorka výstavy si vybrala tri: neogotickú monštranciu a dva opátske prstene mimoriadnej hodnoty z prvej polovice 19. storočia. Na pôde košickej Východoslovenskej galérie sa tak po 70 rokoch stretli predmety kultúrnej hodnoty, ktoré boli násilným spôsobom odstránené z liturgického priestoru a kláštorného komplexu a rozdelené.

1950 pod názvom Mierové výbory katolíckych duchovných.; VNUK, František. *Príručný slovník kresťanstva*. Bratislava: SMARAGD, 2003 s. 310.

¹⁷ Kalich UH 8944 zakúpený do SNM-Historického múzea v roku 1977 za 350,- ČSK. Archív a Dokumentácia SNM-Historického múzea.

¹⁸ Zákon č. 282/1993 Z. z. Národnej rady Slovenskej republiky o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam.

¹⁹ List Arcibiskupského úradu v Trnave č. 4911/94 zo dňa 18. 11. 1994. Archív SNM-HM.

²⁰ List zo dňa 28. 12. 1994. Archív SNM-Historické múzeum.

²¹ Podľa ústneho svedectva služobne starších kolegov zo SNM.

²² NÁDASKÁ, Katarína. *Kultúrne dedičstvo premonštrátov v Jasove z pohľadu likvidácie rádu v roku 1950*, s. 93.

Súčasný jasovský opát Ambróz Martin Štrbák verejne vyjadril zámer požiadať Slovenské národné múzeum o vrátenie skonfiškovaných predmetov, čo tlmočil aj vedeniu SNM-Historického múzea. Nová mladšia generácia riadiacich pracovníkov na čele SNM, nezatážaná ideologickými klišé komunistickej epochy, si uvedomuje krivdy minulosti spáchané totalitným režimom voči cirkvám a potrebu usporiadať vlastnícke vzťahy. Riaditeľ SNM-Historického múzea, kde sa predmetné konfiškáty nachádzajú, prejavil ústretovosť voči vznesenej požiadavke, zároveň obe strany deklarovali, že chcú problém riešiť mimosúdne, dohodou. Túto dobrú vôľu spísali formou Memoranda o spolupráci, ktoré je v tomto čase v štádiu pripomienkového konania. Súčasťou Memoranda je spolupráca odborných pracovníkov SNM-Historického múzea na zriadení „klenotnice“ v priestoroch jasovského kláštora, výstavný projekt je v procese prípravy. Konfiškáty z jasovského opátstva budú opátstvu poskytnuté v súlade s právnymi normami až do konečného legislatívneho doriešenia vlastníctva.²³ Znakom, že SNM-Historické múzeum chce túto spoluprácu naplniť, bol súhlas s použitím monštrancie, ešte stále zbierkového predmetu, na liturgické účely na mieste, odkiaľ bola pred 71 rokmi vzatá – v Kostole sv. Jána Krstiteľa v Premonštrátskom opátstve v Jasove. Stalo sa tak 28. augusta 2021 pri príležitosti slávnostnej posviacky zrenovovaného organu a pre všetkých prítomných to bola emočne silná udalosť. Bola to nová skúsenosť aj pre Slovenské národné múzeum.²⁴

Jasovský opát p. Ambróz Martin Štrbák udeľuje eucharistické požehnanie s monštranciou (27. augusta 2021), ktorá sa ako konfiškát nachádza v zbierkovom fonde SNM-Historického múzea v Bratislave. Foto: TK KBS

²³ Reštitučné nároky v zmysle Zákona 282/1993 sú už uzavreté.

²⁴ Za SNM-Historické múzeum sa udalosti zúčastnila kurátorka liturgického zlatníctva Alena Piatrová, ktorá odborne dozerala na manipuláciu a prevoz monštrancie z výstavnej siene Východoslovenskej galérie v Košiciach do jasovského opátstva.

Ako ďalší príklad riešenia skonfiškovaného kultúrneho dedičstva z vlastníctva cirkevnej inštitúcie uvádzame dlhodobý spor medzi Spolkom sv. Vojtecha v Trnave a Západoslvenským múzeom v Trnave.²⁵ Predmetom sporu bolo priznanie vlastníckych práv takmer 4 000 zbierkových predmetov, ktoré boli do Západoslvenského múzea (vtedy Krajské múzeum) v Trnave delimitované v rokoch 1954 až 1956 z násilne zrušeného Múzea Fr. R. Osvalda (tzv. Osvaldovo múzeum), ktoré bolo súčasťou Spolku sv. Vojtecha.²⁶ Múzeum bolo zrušené rozhodnutím Povereníctva školstva a kultúry v roku 1954 a za podpory členov Miestnej správnej komisie.²⁷ Do novozriadeného krajského múzea v Trnave tak prešla z Osvaldovho múzea archeologická zbierka, numizmatické a výtvarno-umelecké pamiatky, pamiatky slovenského ľudového umenia z okolia Trnavy, najmä keramika, maľby na skle, drevorezby a výšivky, a tiež zbierka keramiky, porcelánu, nábytkov a ďalších predmetov z krajín ďalekého Východu, pochádzajúce z voderadského kaštieľa rodu Zičiovcov. Múzeum v minulosti všetky deponáty zapísalo do svojho zbierkového fondu, väčší počet predmetov bol v roku 2004 odcudzený pri krádeži v múzeu.²⁸ Vedenie Západoslvenského múzea nebolo voči požiadavke Spolku sv. Vojtecha ústretové, poukazovalo na to, že Spolok sv. Vojtecha sa o predmety nedokáže adekvátne postarať. Spolok sv. Vojtecha deklaroval, že predmety nechce vrátiť fyzicky, ide mu len o morálne vysporiadanie vlastníckych vzťahov a korektné priznanie pôvodu predmetov. Spor, ktorý trval takmer desať rokov, sa podarilo vyriešiť až s príchodom novej riaditeľky Západoslvenského múzea v roku 2020, a to mimosúdnou cestou. Vlastníctvo všetkých zbierkových predmetov – konfiškátov pôvodne z Osvaldovho múzea Spolku sv. Vojtecha bolo priznané Spolku sv. Vojtecha, ktorý ich následne dal múzeu do dlhodobej výpožičky. Predpokladom korektnej spolupráce je dobre nastavený právny rámec, ktorý bol cestou ku korektnej spolupráci. Ide o novú situáciu pre obe strany, v ktorej sa učia postupne fungovať.

Vyššie menované prípady vyriešenia vlastníckych vzťahov skonfiškovaného kultúrneho dedičstva z vlastníctva cirkvi a cirkevných inštitúcií z 50. rokov 20. storočia nám ukazujú možné cesty riešenia v situácii, keď sú reštitučné nároky už uzavreté. Prax ukazuje, že okrem súdnej cesty stoja riešenia na dobrej vôli a ochote múzejníkov pozrieť sa na skrivodlivosť minulosti bez ideologickej zaťaženia. Na strane cirkevných inštitúcií je potrebné reálne zvážiť svoje možnosti, či budú vedieť znovunadobudnuté umelecké zbierky adekvátne spravovať. Vlastnícke práva si treba ctiť, preto druhej strane síce nenáleží hodnotiť formy a spôsoby správy súkromného majetku, no dobré je pripomenúť si, že cirkevné pamiatky nepredstavujú len hodnotu kultovú, ale aj hodnotu

²⁵ Spolok sv. Vojtecha v Trnave sa obrátil na súd so žalobou o vydanie zbierkových predmetov z trnavského Západoslvenského múzea 24. mája 2011. Spor bol ukončený dohodou v roku 2020.

²⁶ Múzeum Spolku sv. Vojtecha vzniklo v roku 1935 ako iniciatíva Muzeálnej spoločnosti Františka Richarda Osvalda. Cieľom bolo združovať jednotlivcov zaujatých muzeálnou problematikou, spravovať zbierky, ktoré spolku odovzdá Mestské múzeum v Trnave, zbierať, zachovať a sprístupniť verejnosti historické, literárne, umelecké, archeologické, národopisné a prírodopisné pamiatky. ČORDAŠOVÁ, Silvia. *Múzeum Františka Richarda Osvalda pri SSV v Trnave*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1995, s. 25 – 35.

²⁷ Archív Slovenského národného múzea, č. 475/58.8.VI.; <http://nzm.trnava.sk/?q=node/1237>.

²⁸ Spolok sv. Vojtecha žiada vrátiť 3900 predmetov z múzea. [online] Dostupné na internete: <https://mytrnava.sme.sk/c/22125904/spolok-sv-vojtecha-ziada-vratit-3900-predmetov-z-muzea-f-r-osvalda.html>.

kultúrnu, a preto ich treba chrániť a opatrovať ako vzácne doklady minulosti pre budúcnosť.

Muzealizácia posvätného – *sacrum* verzus *profanum*

Muzealizácia sakrálneho umenia a posvätných predmetov prináša dekontextualizáciu diel, ochudobňuje ich, vyprázdňuje od významu a pôvodného kontextu. Často sa v našich múzejných a galerijných inštitúciách stáva, že posvätná funkcia – *sacrum* – je potlačená a predmety sú prezentované s dôrazom na ich funkciu estetickú, umelecko-remeselnú alebo sú postavené do funkcie svedka histórie, alebo všetko dokopy, čím vzniká akési simulakrum. Neraz sa ocitajú v nechcenej spoločnosti a zvláštnej interpretácii. Tak ako iným predmetom neupierame ich pôvodné určenie, nemali by sme sa toho obávať ani v prípade religióznych diel, najmä sakrálneho a liturgického umenia. Vystavovanie diela vytvoreného z náboženskej úcty (ako výraz osobnej viery a vo väzbe na liturgiu) iba v nejakom chronologickom radení a analýze podľa kritérií historika umenia zbavuje dielo svojho najhlbšieho významu.

Ako kurátorka zbierky liturgického umenia si pred vystavovaním liturgických predmetov kladiem zásadnú otázku: ako vystavovať tieto posvätné predmety, ktoré sa v múzeu ocitli násilne, vytrhnuté zo svojho pôvodného prostredia, odstavené od svojej liturgickej funkcie, pre ktorú boli určené? Ako argumentovať tým, ktorí *sacrum* v týchto dielach nerozpoznávajú, vidia iba výtvarnú či umeleckoremeselnú hodnotu a domnievajú sa, že takéto diela možno vystavovať aj spôsobom kontroverzným? Na druhej strane, aké argumenty predostierať tým, ktorí považujú vystavovanie posvätných predmetov za znesvätenie a ich vystavovanie za neprípustné?

V kontexte muzealizácie sakrálneho umenia by bolo vhodné otvoriť a rozvíjať diskusiu, do ktorej by sa zapojili historici umenia spolu s teológmi, nad otázkami, ktoré sa v múzejnom svete, najmä v našich spoločensko-kultúrnych súradniciach zdajú byť stále aktuálne, ako napríklad: Stráca sakrálne a liturgické umenie v múzeu svoje *sacrum*? Je možné *sacrum* muzealizovať? Ako *sacrum* prezentovať?

Sakrálne umenie, a osobitne to platí pre liturgické predmety, nadobúda status posvätného predmetu úkonom požehnania, pomazania posvätným olejom, svätenou vodou.²⁹ V niektorých cirkevných oblastiach sa v súčasnosti upúšťa od obradného posväcovania liturgických predmetov v duchu teórie, že ich posväcuje už prvotné použitie na posvätné/kultové účely. Aktom požehnania sa toto posvätné umenie vyčleňuje z bežného, profánneho prostredia, a ich použitie na iné ako bohoslužobné účely sa považuje za ich profanizáciu, desakralizáciu.³⁰ V našich múzeách v zbierkových predmetoch sakrálneho a liturgického umenia sa akoby mieša *sacrum* ako entita a *profanum* v zmysle formy: máme pred sebou posvätné predmety s určitou liturgickou funkciou, ktoré sú z umelecko-remeselného hľadiska dokladom istého vývoja slohov, štýlov, techník, umeleckej školy atď. (t. j. *profanum*). *Sacrum* je transcendentné, nikdy sa ne-

²⁹ *Rímsky misál*. Vatikán: Typis Polyglottis Vaticanis, 1981, hlava VI, III., 296, s. 65. Predkoncilové pravidlá boli v tomto smere prísnejšie, napr. dotýkať sa takýchto predmetov nesmela laická osoba, s výnimkou poverenej osoby – kostolník.

³⁰ Napr. ak bol liturgický predmet predaný, použitý na praktické a nevhodné účely (pitie z kalicha a i.), bol vedome znehodnotený.

stráca, je mimo priestor a čas. V múzeu môžeme na sakrálné a liturgické umenie, ktoré bolo do múzea v minulosti presunuté z rozličných dôvodov, nazerať ako na predmety, ktoré majú kvalitu v rovine *sacro-profano*.³¹ Popierať jednu z nich pri interpretácii či prezentácii diela vedie k interpretačnej nekompletnosti.

Muzealizácia a prezentácia *sacrum* spolu úzko súvisia. Pri každej návšteve múzea, keď sa nachádzame pred dielami s náboženskou témou, môžeme zabúdať, že často ide o diela, ktoré mali svoju funkciu v liturgickom kontexte a do múzea sa dostali neplánovane a za rôznych okolností. Náboženské kultúrne dedičstvo, ktorého výtvarné a umelecké hodnoty sú evidentné, je potrebné vystavovať v komplexnosti jeho významu: ponajprv predstaviť jeho funkciu v rámci kultu, tiež jeho fungovanie v historických, geografických a politických súvislostiach, tiež jeho postavenie v dejinách umenia. Ďalšou požiadavkou je komunikácia s verejnosťou, ktorá môže mať rozličné formáty.³² Pri pohľade na dlhé rady turistov pred vstupom do múzeí, ktorí chcú vidieť diela slávnych umelcov s náboženskou témou (spomeňme len nedávne výstavy Caravaggia v Miláne a Turíne, Mantegna v parížskom Louvri či Sixtínsku kaplnku vo Vatikánskych múzeách, alebo Poslednú večeru Leonarda da Vinci v refektári kláštora Santa Maria delle Grazie v Miláne), sa nám natíska otázka, či je prítlačivosť týchto diel iba v ich výtvarnej kvalite, alebo pôsobí aj ono *sacrum*, ktoré si dielo udržiava. Čo sa zmení na funkčnosti a význame sakrálného umenia, keď sa dostane do múzea? Profesor Adriano Dell'Asta³³ hovorí, že – paradoxne – nič, ale zmení sa múzeum, stane sa z neho múzeum – chrám. Dnes múzeá otvorené aj takémuto religióznemu rozmeru navštevuje špecifická skupina kultúrnych turistov, a nie je ich málo, ktorí hľadajú v umení akési duchovné povznesenie. Múzeá by sa nemali obávať im ho ponúknuť, ako príklad nám môže poslúžiť londýnska National Gallery, kde s týmto cieľom zriadili jednu sálu s tromi dielami Piera della Francesca (1415 – 1492), ktoré evokujú oltárny triptych s ústredným obrazom *Krst Krista*.³⁴ Ide o scénické vyjadrenie myšlienky „múzeum – chrám“. V rámci odborne fundovaného lektorského výkladu má návštevník príležitosť oboznámiť sa nielen s výtvarno-ikonografickou stránkou diel, ale aj s ich liturgickou funkciou a teologickým významom. Kto má potrebu zotrvať pred vystavenými dielami v tichu, obdivovať či meditovať, má príležitosť tak urobiť aj v múzeu. O tom, že návštevníci našich múzeí v prezentovaných dielach sakrálného umenia rozpoznávajú *sacrum*, svedčia napríklad aj výstavy ikon, kde sa pred nimi návštevníci neraz prežehnávajú a ukláňajú. Tento jav pozorujeme aj na výstavách budhistického umenia: návštevníci so zopätými rukami ukláňajúci sa pred sochami Budhu. Alebo spomeňme výstavu Poklad Inkov v SNM-Historickom múzeu na Bratislavskom hrade (20. 6. 2020 – 30. 7. 2021), kde s predmetmi z dôvodu ich posvätnéj a rituálnej funkcie mohla fyzicky manipulovať

³¹ PODOLINSKÁ, Tatiana. Poľovačka na sacrum. In *Anthropos*, 2006, roč. 3, č. 3, s. 65 – 72.

³² Podľa prieskumov, ale i odbornej literatúry sú azda najobľúbenejšou a najúčinnnejšou formou prezentácie výstav tzv. kurátorské sprievody výstavou.

³³ Adriano dell'Asta – slavista, znalec ruskej literatúry, pôsobí ako riadny profesor na Katolíckej univerzite Sacro cuore v Miláne. [online] Dostupné na internete: <https://docenti.unicatt.it/ppd2/it/docenti/02075/adriano-dellasta/profilo>.

³⁴ Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=zR24Coi1ZGA>.

iba jediná poverená osoba a celý proces inštalácie on-line sledovala pracovníčka Ministerstva kultúry Peru.³⁵

V súvislosti s vystavovaním ikon, ale aj liturgických predmetov sú kurátori v múzeách neraz konfrontovaní s názormi skupiny teológov považujúcich vystavovanie sakrálnych predmetov v múzeu za ich desakralizáciu. Známý je spor, ktorý v roku 2008 riešili v Rusku, keď patriarcha Ruskej pravoslávnej cirkvi Alexej II. žiadal od Tretiakovskej galérie v Moskve dať k dispozícii najslávnejšie dielo Andreja Rubleva, ikonu Najsvätejšej Trojice.³⁶ Ikona mala byť prenesená do laury (monastiera) Sergeja Posada, centra ortodoxie, pri príležitosti slávania pravoslávneho sviatku Päťdesiatnice (7. júna 2009). Slávnostné bohoslužby sa mali konať tri dni. Vedenie Tretiakovskej galérie ikonu odmietlo vydať s odôvodnením, že pri prevoze a manipulácii s dielom by mohlo prísť k jeho vážnemu poškodeniu. Komisia reštaurátorov vydala stanovisko upozorňujúce na krehký stav ikony a nevhodné klimatické podmienky v lavre, kde by mala stráviť tri dni. Galéria vyslovila aj svoje obavy, že ak by aj s prenesením ikony súhlasila, bol by to precedens, ktorý by mohol viesť k otvoreniu reštitúcií. Došlo k búrlivej výmene názorov medzi patriarchátom a vedením múzea, patriarcha Alexej II. požiadal ministra kultúry Alexandra Avdejeva, aby sa postavil na stranu pravoslavia, galéria zorganizovala petíciu proti preneseniu ikony. Patriarchát vyhlásil, že vedenie Tretiakovskej galérie sa považuje za monopolného vlastníka ikon, pričom zabúda, že v prvom rade nejde o umelecký predmet, ale o pravoslávny posvätný predmet (sväteninu) určený na modlitbu. V stanovisku sa ďalej uvádza, že „galéria si musí uvedomiť, že sa dostala do pozície správcov ukradnutých vecí a bude sa musieť zodpovedať podľa platnej legislatívy za uchovávanie ukradnutých vecí“.³⁷ Galéria sa bránila poukazujúc na už dosiahnutý kompromis s Pravoslávnu cirkvou o používaní ikon zo zbierky galérie na liturgické účely, keď v roku 1999 bol pri múzeu otvorený kostol s nainštalovanými ikonami. Kňaz (Nikolaj Sokolov) aj členovia chrámového zboru sa stali zamestnancami múzea. Kostol je vybavený bezpečnostným systémom a požadované klimatické podmienky (optimálna vlhkosť a teplota) je kontrolovaná pracovníkmi múzea. Mimo času, keď sa v ňom konajú bohoslužby, slúži kaplnka ako výstavná sieň. Patriarchát však žiadal plošné navrátenie ikon cirkvi. Napätie medzi Tretiakovskou galériou a patriarchátom sa podarilo utlmiť až po smrti patriarchu Alexeja II. (5. 12. 2008).

Prečo nevyužiť túto potrebu kultúrnych návštevníkov našich múzeí a neponúknuť im kvalitné sakrálné umenie s vysvetlením jeho pôvodnej funkcie a umelecko-historických súvislostí? Múzeum by sa nemalo obávať vnieť do svojich výstavných siení tému *posvätná a religiozita*, najmä v našom historickom kontexte, a napomáhať tak poznávaniu náboženskej kultúry, ktorá bude odtrhnutá od ideologických teórií a otvo-

³⁵ Unikátnu výstavu v Bratislave sprevádzajú prísne bezpečnostné opatrenia [online] Dostupné na internete: <https://www.cas.sk/clanok/992616/unikatnu-vystavu-v-bratislave-sprevadzaju-prisne-bezpecnostne-opatrenia-pokladu-inkov-sa-smie-dotknut-jediny-clovek/2/>.

³⁶ Таратута, Юлия – Орлова, Милена et al. Церковь отделяет иконы от государства Третьяковская галерея отказалась одолжить "Троицу" Рублева. Газета Коммерсантъ, č. 212, 21.11.2008, s. 21. Dostupné na internete: <https://www.kommersant.ru/doc/1076076>.

³⁷ Таратута, Юлия – Орлова, Милена et al. Церковь отделяет иконы от государства Третьяковская галерея отказалась одолжить "Троицу" Рублева, s. 21.

rená poznávaníu. Divácku úspešnosť takýchto výstavných projektov sme si overili v praxi v rámci Slovenského národného múzea.³⁸

V súvislosti s nedávnym zapožičaním monštrancie – konfiškátu zo zbierky SNM-Historického múzea na liturgické použitie v chráme, odkiaľ bola vzatá, sa natíska otázka, ktorú si kladú najmä múzejníci – aký osud by mali vrátené diela, ak by boli umiestnené späť do liturgického priestoru? Je to stále ten istý kostol, z ktorého boli skonfiškované? Sú veriaci našej doby schopní do hĺbky pochopiť teologický a liturgický význam diel sakrálneho umenia v chráme v kontexte dnešného slávania liturgie?

V roku 2008 upútala pozornosť odbornej obce i médií polemika kardinála Murphy-O'Connora, prímasa Rímskokatolíckej cirkvi v Anglicku s londýnskou National Gallery.³⁹ Hlava Katolíckej cirkvi v Anglicku žiadala vrátiť jedno z najslávnejších diel Piera della Francesca *Krst Krista* (vyššie spomínané dielo), predstavoval si ho umiestniť do niektorého veľkého chrámu, najlepšie do Westminsterskej katedrály. Kardinál svoje želanie podoprel tvrdením, že „*toto dielo je viac dielom viery než umeleckým dielom a v chráme má slúžiť nato, aby sa pred ním ľudia modlili*“.⁴⁰ Jeden z najznámejších obrazov talianskej renesančnej maľby je súčasťou zbierky National Gallery v Londýne od roku 1861. Dielo je na manipuláciu veľmi krehké, potrebuje byť vystavené v priestore s konštantnou teplotou a vlhkosťou, ktoré sa pravidelne kontrolujú. Obraz opustil múzeum iba jediný raz, a to v roku 1940 pred bombardovaním Londýna nemeckým letectvom. Vtedy bol spolu s ostatnými vzácnymi zbierkovými predmetmi prevezený do úkrytu jednej z uhoľných baní v Galles. Luke Syson, kurátor talianskej renesančnej maľby v National Gallery, kardinálovi odpovedal, že „*priestor ich galérie je miestom kontemplácie veľkého umenia a toho, čo zobrazuje*“,⁴¹ akoby chcel povedať, že ak sa niekto chce modliť pred Ježišom a Jánom Krstiteľom, môže sa modliť aj v múzeu.

Do polemiky prispela aj kritička umenia Rachel Campbell-Johnston, ktorá poznamenala, že Anglická rímskokatolícka cirkev nie je taká bohatá, ako boli pápeži z medicejského rodu, aby dokázala pre toto dielo, ale aj prípadne ďalšie vrátené, zaobstarat' adekvátny bezpečnostný systém, mechanizmus pravidelnej kontroly teploty a vlhkosti, ktoré sú potrebné pre ochranu umeleckých skvostov. A pravdepodobne má cirkev oveľa dôležitejšie priority, ako riešiť tieto praktické záležitosti s prezentovaním diel vysokej umeleckej hodnoty v kostoloch.

Pri vrátení konfiškovaných diel si treba položiť aj otázku, či sa dielo naozaj vracia do svojho pôvodného prostredia a či sa opäť začlení do liturgie. Vo väčšine prípadov sa dielo vracia do úplne iného chrámu, ten pôvodný už nejestvuje, pretože bol prinajmenšom zmenený v rámci pokoncilovej liturgickej reformy, a teda aj jeho väzba na liturgiu sa zmenila. Ak ide o oltárny obraz, ako napríklad v prípade spomínaného obrazu *Krst Krista* od Piera della Francesca, kňaz pri bohoslužbe smerom k nemu pozdvihoval

³⁸ V rámci SNM-Historického múzea to boli viaceré divácky veľmi úspešné výstavy, ako napr.: *Ars liturgica. Zlatníctvo v službách liturgie* (15. 5. 2010 – 30. 4. 2011); *Paramenty, liturgické textilie* (23. 6. 2015 – 17. 1. 2016); *Majster Pavol z Levoče. Ruky a zlato v službe ducha* (6. 12. 2017 – 18. 3. 2018).

³⁹ SANTAVECCHI, Guido. *Il cardinale al museo: sta in Chiesa il dipinto di Piero della Francesca*. [online] Dostupné na internete: https://www.corriere.it/cronache/08_novembre_28/cardinale_museo_8019df90-bd1d-11dd-b7d7-00144f02aabc.shtml

⁴⁰ SANTAVECCHI, Guido. *Il cardinale al museo: sta in Chiesa il dipinto di Piero della Francesca*.

⁴¹ SANTAVECCHI, Guido. *Il cardinale al museo: sta in Chiesa il dipinto di Piero della Francesca*.

Telo a Krv Krista. Aj veriaci tak fixovali svoj pohľad nielen na Kristove Telo a Krv reálne prítomné v kalichu, ale aj na Kristovo zobrazenie na obraze. Kto by dnes dokázal takto komplexne vnímať úlohu výtvarného umenia pri liturgii? Nie je múzeum naozaj dôstojným miestom aj pre muzealizáciu posvätného, najmä predmetov, ktoré sú už vyradené z liturgickej funkcie?

O tom, že múzeum tento pozitívny potenciál naozaj má, nás presvedčilo aj v slovenskom múzejnom prostredí niekoľko úspešne zrealizovaných výstav sakrálného a náboženského umenia, okrem vyššie menovaných spomeniem len nedávno sprístupnený obnovený bývalý Kláštor minoritov v Levoči, ktorý je určený na muzeálne účely SNM-Spišského múzea v Levoči, pripravuje sa tam expozícia sakrálného umenia.⁴² Atmosféru stredovekej spirituality prinesie aj jediná na Slovensku zachovaná pôvodná krížová chodba a unikátny rajský dvor, kapitulská sieň či dormitórium. Projekt sa podarilo zrealizovať v spolupráci so Spišským biskupstvom, ktoré je súčasným vlastníkom kláštorného komplexu.⁴³

Záver

Je teda múzeum vhodným prostredím pre záchranu a prezentáciu sakrálného umenia a predmetov religiózneho charakteru, ktoré z rozličných príčin už viac neplnia svoju posvätnú službu?

Jednoznačné „áno“ platí iba pre cirkevné múzeá, v duchu odporúčaní Pápežskej rady pre záchranu kultúrneho dedičstva, čo podrobne rozoberá *Obežník o pastoračnom fungovaní cirkevných múzeí z roku 2001*.⁴⁴

Na ostatné múzeá – štátne či regionálne, v ktorých zbierkach sa sakrálné pamiatky cirkví ocitli v minulosti ako konfiškáty, môžeme nazerať ako na „dobrú alternatívu“. Cirkevné múzeá, na rozdiel od štátnych, ako sme už vyššie naznačili, prostredníctvom umelecko-historického dedičstva dokumentujú históriu, život, kult i kultúru cirkví, sú miestom, kde sa dokumentuje kultúrny a náboženský život, ale aj diela ľudského ducha a jeho tvorivosť.

⁴² NOVOTNÁ, Mária. *Stredoveký kláštor minoritov*. [online] Dostupné na internete: <http://www.spisskemuzeum.com/stredoveky-klastor-minoritov-v-levoci/>.

⁴³ Starobylý kláštor minoritov v Levoči v roku 1691 dostali jezuiti, ktorí tu vybudovali známe gymnázium i šľachtický konvikt. V roku 1913 v nadväznosti na kláštorne budovy bola postavená budova pre štátne gymnázium. Obdobie rokov 1913 – 1935 prinieslo kláštoru viaceré nešťastné pokusy od adaptácie na bytové jednotky nízkeho štandardu až po snahu o zriadenie múzea. V roku 1935 kláštor od štátu odkúpilo Spišské biskupstvo a zriadilo tu tzv. malý seminár (opäť v ňom boli jako predstavení jezuiti). Po zrušení malého seminára v roku 1949 bol kláštor poštátnený. Následne tu boli zriadené ubytovacie kapacity pre internát Strednej pedagogickej školy v Levoči. Po roku 1989 a po reštitúcii budov späť do rúk Spišského biskupstva tu bolo umiestnené cirkevné Gymnázium sv. Františka Assiského a neskôr na isté obdobie aj detašované pracovisko Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Viac pozri: <https://www.snm.sk/?expozicie=5&clanok=stredoveky-klastor-minoritov-v-levocialebo-nieco-z-nejakej-knihy>.

⁴⁴ *Lettera circolare sulla funzione pastorale dei musei ecclesiastici* [Okružný list o pastoračnej činnosti cirkevných múzeí]. Vatikán, Pontificia commissione per i beni culturali della Chiesa, 15. augusta 2007. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pcchc/documents/rc_com_pcchc_20010815_funzione-musei_it.html

Klenotnica vo františkánskom kláštore v Bratislave, sprístupnená 20. júna 2020.

Autorka koncepcie Alena Piatrová. Foto: Archív Rádu menších bratov františkánov.

Činnosť cirkevných múzeí by mala byť začlenená do systému diecéznej pastoraácie a evanjelizačného poslania Cirkvi, osobitne do pastoraácie umenia a umením. Cirkevné múzeá nie sú izolovaným ostrovom – v rámci inštitucionalizovaného kresťanského života sú riadnymi inštitúciami zameranými na zhodnocovanie kresťanského kultúrneho dedičstva. Ich činnosť je zacielená na prezentáciu posvätného umenia a komunikáciu jeho obsahu, funkcie, spirituality, estetickej hodnoty. Cirkevné múzeum sa môže stať symbolickým mostom medzi minulosťou a prítomnosťou Cirkvi za predpokladu, že múzeum sa nestane iba depozitárom (skladom) umeleckých diel, liturgických predmetov a paramentov, ktoré sa už nepoužívajú pri liturgii, ale živým organizmom s jasným pastoračným zameraním. Dôležitou charakteristikou cirkevných múzeí je ich previazanosť na život a kultúrno-historický kontext miestnej cirkvi a kresťanskej komunity. Medzi základné činnosti cirkevného múzea patrí:

- ochrana a zber sakrálneho umenia a liturgického umenia, predmetov kultúrnej hodnoty religiózneho charakteru, ktoré sa nepoužívajú pri liturgii a nemôžu zostať na svojom pôvodnom mieste;
- štúdium dejín cirkvi, aj lokálnej, tiež dejín umenia a kultúry, z dôvodu profesionálnej muzealizácie predmetov, ich interpretácie a prezentácie;
- konfrontácia a výskum kultúrno-spoločenských súvislostí z dôvodu komplexného pochopenia a interpretácie súvislostí, v ktorých kultúrne dedičstvo cirkvi vznikalo a žilo.¹

Cirkevné múzeá sú teda miestom zhodnocovania umeleckohistorického dedičstva, povzbudenia veriacich prostredníctvom hmatateľných znakov viery, tradície Cirkvi. Umenie jedinečným spôsobom zobrazuje históriu spásy v Kristovi, preto majú byť cirkevné múzeá pevnou súčasťou pastoračného programu miestnej cirkvi.

¹ *Lettera circolare sulla funzione pastorale dei musei ecclesiastici* [Okružný list o pastoračnej činnosti cirkevných múzeí], č. 2.2.2.

Zábery z výstavy Paramenty. Liturgické textílie. Kurátorky Eva Hasalová – Alena Piatrová, SNM-Historické múzeum, Bratislavský brad, 23. 6. 2015 – 17. 1. 2016. Foto: Valéria Zacharová, Archív SNM-Historické múzeum

Pobľad do výstavy Majster Pavol z Levoče. Ruky a žlato v službe ducha. Kurátorky Mária Novotná – Alena Piatrová, SNM-Historické múzeum, Bratislavský brad, 6. 12. 2017 – 18. 3. 2018. Foto: Samuel Okkel. Archív SNM-Historické múzeum

V slovenskom cirkevnom prostredí v tomto smere dlhodobo prešľapujeme na mieste, je evidentné, že záchrana a prezentácia hnuťného kultúrneho dedičstva a budovanie cirkevných múzeí nepatrí medzi prioritné projekty slovenských biskupov. Popri jedinom Diecéznom múzeu v Nitre sa podarilo zrealizovať zopár menších expozičných projektov, ako je napríklad klenotnica v Dóme sv. Martina v Bratislave, klenotnica v kostole v Okoličnom, výstava v obnovej starej sakristii Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule, expozícia z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v priestoroch Arcibiskupského úradu v Prešove alebo Pamätná izba Márie Holóssyovej v budove farského úradu v Cíferi. Najnovším projektom je muzeálna expozícia v obnovej časti benediktínskeho kláštora v Hronskom sv. Beňadiku.¹ Pre zabezpečenie profesionálnej činnosti vlastnej diecéznym múzeám je potrebné odborné personálne obsadenie a posilnenie práce s verejnosťou. V tomto smere možno považovať za pozitívny príklad spoluprácu s Rehoľou menších bratov františkánov, ktorí zriadili a verejnosti sprístupnili klenotnice vo františkánskom kláštore v Bratislave a Fiľakove² (obr. 5). Sporadicky sa usporadúvajú aj lektorské sprievody s odborníkmi so širším zameraním na františkánsku estetiku.

Cieľom predloženej štúdie bolo zamyslieť sa nad osudmi skonfiškovaného kultúrneho dedičstva z vlastníctva cirkvi nachádzajúcich sa v súčasnosti v štátnych či regionálnych múzejných a galerijných inštitúciách na Slovensku a poukázať na možné problémy pri ich správe a prezentácii. Našou ambíciou bolo nastoliť otázky do diskusie v nádeji, že téma diskusie zaujme aj cirkevných predstaviteľov. No a neposledným cieľom príspevku je poukázať na alarmujúcu potrebu zakladania diecéznych (cirkevných) múzeí, ktoré sú najvhodnejším prostredím na záchranu pamiatok kultúrnej hodnoty religiózneho charakteru, vyzdvihnutie ich významu ako univerzálneho kultúrneho dedičstva, ktoré je v cirkevnom múzeu prezentované v istom interpretačnom rámci, pozornom ku komplexnosti historických, kultúrnych a teologických súvislostí.

Adresa autorky:

PhDr. Alena PIATROVÁ, PhD.

SNM-Historické múzeum

P.O. BOX 13

810 06 Bratislava

e-mail: alena.piatrova@snm.k

¹ Nitriansky biskup požehnal obnovené opátske krídlo benediktínskeho kláštora v Hronskom Beňadiku, 26. 11. 2021. [online] dostupné na internete: <http://www.biskupstvo-nitra.sk/nitriansky-biskup-pozehnal-obnovenie-opatske-kridlo-benediktinskeho-klastora-v-hronskom-benadiku/>.

² Realizované vďaka podpore projektu Interreg V-A Slovenská republika – Maďarsko (SKHU/1601/1.1/060).

Dielňa Majstra Pavla z Levoče: Plastika sv. Jozefa

† Mária Spoločníková

Workshop of Master Paul of Levoča: Sculpture of St. Joseph

Predmetom reštaurátorského a umelecko-historického záujmu sa stala medzi kapitulskými rezbami aj pomerne malá neskorogotická plastika kľáčiacej postavy svätého Jozefa, ktorej proveniencia je toho času ešte diskutabilná.

Upútala pozornosť hlavne preto, že sochársko-rezbárske pojetie, obsahová náplň, sloh a štýlové znaky sa zhodujú so známym veľdielom Majstra Pavla z Levoče, so svätým Jozefom zo skupiny "Narodenia" v Kostole svätého Jakuba v Levoči, z oltára zvaného "Csákyovský", ktorý pochádza z raného obdobia tvorby autora¹ a predstavuje jeden z jeho vývojových vrcholov práve pre dokonalú formovú výstavbu a obsahový zámer.

Výjav "Narodenia" ako celok,² ale aj ako samostatne stojace sochárske dielo, plne vystihuje myšlienkový zámer tvorcu a ako bolo už v literatúre viackrát zdôrazňované, výsledná syntéza vplyvov pretvorená sochárovou inteligenciou a talentom sa javí stále ako živý mimoriadne invenčný výtvarný organizmus. Je i preto považované za jedno z najvýznamnejších diel v celej doteraz známej tvorbe Majstra Pavla. I keď sa mnohokrát okolo dátumu vzniku polemizovalo (1500, 1506 – 1508), dejepisci umenia prijali túto tvorivú výpoveď ako počiatočný, raný prejav majstra.³ Dielo je invenčne svieže, bohaté na krásu a mohlo byť i v svojej dobe inšpirujúce.

Preto predpokladáme, že súdobí mecenáši, konzumenti umenia s menšími finančnými možnosťami objednali rozmermi skromné, obsahovou náplňou však totožné dielo buď priamo u Majstra Pavla, alebo v tvorivej spolupráci v jeho dielni. Tu sa mohla vyhotoviť podobná "betlehemská skupina", z ktorej sa však doteraz uchoval iba náš svätý Jozef. Zrejme tu zohrali úlohu aj iné dôvody, ktoré zatiaľ nepoznáme, snáď i okolnosti umiestnenia, napr. v menšom kostolnom interieri, ale aj táto plastika mohla byť súčasťou takého "neoltárneho celku", ktorá slúžila iba k vianočným hrám a pod.

Je známe, že pre charakteristické znaky bola považovaná už v staršej odbornej literatúre⁴ za dielo z dielne neskorogotického rezbára Pavla z Levoče. Podľa Schurera a Wieseho rezba pochádza zo Žehry⁵ a v čase opisu autormi plastika sa už nachádza ako fragment v spiškokapitulskom diecéznom múzeu.⁶

¹ VACULÍK, Karol. Katalóg k výstave v Levoči, 1967. In Vaculík, Karol. *Gotické umenie Slovenska*. Zvolenský zámok 1975, s. 370.

² Súsošie "Narodenia", ktoré má medzi postavami aj polychrómovanú drevorezbu svätého Jozefa, preslávilo svojho tvorcu až po nájdení skupiny so 6 figúrami v roku 1689 v múroch levočskej radnice, kde boli ukryté nevedno odkedy. Na terajšie miesto, do barokového oltára bola vložená po postavení oltára biskupom Čákym v Kostole sv. Jakuba v Levoči.

³ VACULÍK, Karol. *Katalóg k výstave v Levoči*, 1.c. v zozname diel pred rokom 1508.

⁴ SCHÜRER, Oskar – WIESE, Erich. *Deutsche Kunst in der Zips*. Brno 1938, s. 201, foto v obrazovej prílohe pod číslom 281.

⁵ SCHÜRER, Oskar – WIESE, Erich. *Deutsche Kunst in der Zips*. Brno 1938, s. 201.

⁶ SCHÜRER, Oskar – WIESE, Erich. *Deutsche Kunst in der Zips*. Brno 1938, s. 201.

O tejto skutočnosti píše Homolka⁷ ako o replike "Narodenia" zo Žehry a cituje Wieseho, že "... veľmi poškodené sochy Panny Márie a svätého Jozefa ... dnes existuje iba fotografia v archíve Alexandra Paula v Prahe a dodáva, že E. Wiese (Schurer – Wiese: *Deutsche Kunst in der Zips*, 1938, str. 138) poznal z tejto dvojice iba sochu svätého Jozefa...", potiaľ Homolka. Vo vyobrazeniach tejto publikácie je fotodokumentácia našej malej plastiky v katalógu pod č. 281. Na tom istom mieste však Schurer a Wiese uvádzajú, že dvojica sôch je 1/3 životnej veľkosti! Sú to dve – alebo boli to dve – iné drevorezby. Alebo táto nejasnosť vznikla len nesprávnym uvádzaním výšky sôch? Stratou sochy Panny Márie vzniklo aj nesprávne pretlmočenie tejto našej iba 51 cm vysokej rezby s označením proveniencie zo Žehry? Ak pred 2. svetovou vojnou socha Panny Márie v kostole ešte bola,⁸ snáď pátranie po nej by nebolo márne a upresnila by sa tým provenienciu aj nášho fragmentu. I keď bola naša socha hodne poškodená, miestami zanikla autenticita i kúzlo výrazu tváre a má aj niektoré typologické diferencie, napr. nepomerne zväčšenú hlavu a pod., ale námet, pohyb, záhybový systém rúcha a konečné stvárnenie rezby je vývarne presvedčivé. Zapadá do tvorivého programu dielne Majstra Pavla a i keď je ťažkopádnejšie, je temer totožné s vyššie menovanou monumentálnou plastikou. A keď Wiese sochu Panny Márie bližšie neopisuje, predmetom jeho prieskumu bola snáď iba táto samostatne stojaca figúrka.

Socha je z lipového vzadu hlboko vydlabaného dreva. Bola znehodnotená rozdrobením dreva, jeho značným rozhlodením mimoriadne aktívneho červotoča a rozpadom vnútrajška na piliny. Pôvodná polychrómia zasa uvoľnením a opadaním kriedovej vrstvy a zlatenia. Drevo bolo najmä v dolných partiách podstavca poodlamované a malo špongiovitý vzhľad. Skazu zavinila najprv nadmerná vlhkosť niekdajšieho kostolného prostredia a dovŕšilo ju zosušenie dreva i podkladov neskôr. Na povrchu sa objavili aj známky ničivých reakcií zapríčinených plesňami.

Dnes už iba drobné zvyšky v hlbších záhyboch šiat potvrdzujú fakt, že socha bola kedysi polychrómovaná. Menšie fragmenty modrého azuritu, červeného pigmentu a zlatej fólie na tmavočervenom polimente naznačujú trojzvuk a farebnosť klasicky adjustovaného pôvodného povrchu.

V rozpore s doslovným citátom pochádzajúcim z roku 1938 od Schurera a Wieseho, že "...jemne rezaná hlava osla a vola sa tu zachovali dosť znateľne..." treba uviesť, že v čase znovunájdenia našej plastiky v období 1976 zvyšky, ktoré by naznačovali, že tu kedysi existovala aj hlava oslíka a vola, sa nenachádzajú. Tento poznatok sa vzťahuje na toho druhého veľkého t. č. neznámeho svätého Jozefa? Z nášho fragmentu je zjavné, že na ľavom kolene si svätý Jozef pridŕžiaval lampáš. Teraz je tu len zadná stena niekdajšieho hranatého predmetu, v ktorom sa mohol uchovávať zažatý kahanec, alebo svieca. Ľavá ruka od zápästia chýba.

V pravej ruke drží z hlavy sňatú čiapku, totožnú s tvarom tej čapice, ktorú má na ľavé rameno zloženú svätý Jozef na Čákyho oltári v levočskom "Narodení" a ktorú niektorí historici pokladajú za pútnické vrece prehodené cez plece.⁹

⁷ HOMOLKA, Jaromír. *Gotická plastika na Slovensku*. Tatran, Bratislava 1972, s. 55, index 49.

⁸ HOMOLKA, Jaromír. *Gotická plastika na Slovensku*. Tatran, Bratislava 1972, loc. cit, s. 201, index 281.

⁹ SCHÜRER, Oskar – WIESE, Erich. *Deutsche Kunst in der Zips*. Brno 1938, s. 201.

Tvár nášho Jozefa utrpela nárazom, pri ktorom sa odštiepil celý nos od koreňa a poškodili sa aj časti hlavy z pravého boku. Pozdĺž trhliny sa zničili aj vlasy. Ďalšie menšie kúsky po okrajoch splývavého plášt'a sú zubovito povylamované. Zozadu chýba polovica pravej topánky.

Toto, teraz už len solitérne dielko, bolo medzičasom nezvestné, uchovávané posledne v súkromí, a preto nie je známe. Poznalo ho doposiaľ len niekoľko starších odborných pracovníkov a okruh pôvodných majiteľov.¹⁰

V roku 1937 bola rezba vystavená v Prahe na výstave Umění na Slovensku – odkaz lidu a země, ktorá mala katalóg s Wagnerovým textom a v ktorom je i reprodukcia sochy v ešte pomerne prijateľnom stave (pod č. 428). Pripomínam, že na inštalácii výstavy sa podieľala za slovenskú stranu Dr. Alžbeta Guntherová-Mayerová, vtedy síce veľmi mladá, ale už rešpektovaná a mimoriadne erudovaná umenovedkyňa. Z doteraz zachránenej polychrómie a spevneného povrchu sa však dá usúdiť, že so svojimi čistými slohotvornými znakmi a vysokou úrovňou je produktom obdobia, keď umelecké rezbárstvo prežívalo u nás vskutku svoj "zlatý vek". Je dokladom i zašlej slávy starých dielní so zložitou a náročnou problematikou tvorivej remeselnej činnosti s vyhraneným zaujatím "schnitzerov" a polychrómistov.

Základná myšlienková os plastiky – ako sme uviedli vyššie – môže byť mierne pozmenenou replikou Pavlovho veľdiela, ktoré patrí k nemnohým prácam, s istotou pripisovaných majstrovi.

Sochárska interpretácia nášho Jozefa takisto nesie v sebe silný humanitný náboj so stopami tichej nehy, ktorému nechýba lyrické ladenie pavlovského prejavu. Kým Jozef z levočského "Narodenia" má vyzdvihnuté ruky s dlhými prstami zložené k modlitbe, ten náš, s lakonicky výrazným gestom sústredený na pravú holen' pokľaká síce k adorácii, ale je akoby vecnejší: úctivo sníma pokrývku, hmatom dlane a prstov drží jej obrubu pri svojom boku, druhou opiera lampáš o ľavé koleno a hľadá mierne sklonenou hlavou a so sklopenými očami dole.

Zdá sa, že bol vskutku súčasťou väčšieho celku, resp. súboru plastík, znázorňujúceho výjav "Narodenia" v zostave podobnej "betlehemom", rozšíreným od čias svätého Františka z Assisi, ktorý bol ideovým iniciátorom kultu jasičiek. Náš rezbár plnil záväzky vyplývajúce z postavenia predpokladanej veľkej dielne, ale aj požiadavky súvisiace s rastom dobových potrieb – pre hry s religióznym námetom, obľubu vianočných mystérií a stavenie betlehemov. Rezby slúžili tak nielen kultovým potrebám, ale aj pre historicko-didaktické účely, pre rozširovanie, usmerňovanie a popularizovanie vieroučných článkov. Tomuto poslaniu plne vyhovovala postava tradičných figúr, Panny Márie, dieťaťa, svätého Jozefa, anjelov, pastierov, neskôr rozšírená o rozmanité výjavy s pestrým obsahom, tematicky s temer neobmedzenými ľudovými, romantickými a žánrovými motívmi bohatých foriem, ktoré potom vyústili až do naturalistického zobrazenia rôznych epizód.

Prichádzame k záveru, že takéto sochy a súsošia neboli teda zamýšľané len pre jednorazové upotrebenie a vytvorenie oltárneho retabula. Vonkajší postoj svätého Jozefa

¹⁰ ŠOUREK, Karel. *Umění na Slovensku*. Praha 1937, zv. III. – IV., s. 31, č. katalógu 428.

presvedčivo znázorňuje zažité, s vnútornou zdržanlivosťou vyjadruje svoje vrúcne poslanie. Osobné prežitie majstra autora sa stalo súčasne i vyjadrením kréda a vlastného vyznania viery. Akoby tu chcel sochár demonštrovať obidve zložky – cítenie a intelekt – ktoré mal zhrnúť a sklbiť v harmonickej rovnováhe i v jednom, rozmermi skromnom, výtvarnom diele zámer. Rezbár do skláňajúcej sa postavy vniesol poklonu a pokoru snád vlastného vnútra, možno i ťarchu a bázeň svojho života. Ak to bol Pavlov súčasník, treba zdôrazniť, že neváhal čerpať zo zdrojov, ktoré boli vo vývoji poplatné veľkým majstrom. Ich tvorba nesie mnoho ráz už hlboko prežitý, presvedčivo osobný prejav. Neznáme zabudnuté dielo si zaslúžilo starostlivosť a záchranu. Pre umeleckú osobitosť, portrétovosť mužskej tváre s plnými individuálnymi črtami, kučerami brady, polodlhými vlasmi padajúcimi na čelo, kvôli presvedčivo logickému usporiadaniu splývavých záhybov horného plášťa zopnutého na hrudi a s vyhrnutým rukávom, so spodným šatom, vynímajúcim sa medzi pokľaknutým pravým a vysunutým ľavým kolenom, s reálne stvorenou topánkou na trávniku podstavca, s pomerne hrubou rukou držiacou čapicu atď., radí sa k rezbám prezrádzajúcim realizmus prichádzajúcich čias. Torzovitosť ľavého predlaktia, presnejšie zápästia a prstov, nedovoľuje ani v duchu rekonštruovať tento detail. Iste to bola ruka v pohybe, chrániaca svetlo kahanca nielen symbolicky.

Pri dotváraní obrazu a rozširovaní hraníc poslania okolo našej výtvarnej kultúry na prelome 15. a 16. storočia, zdá sa, že má ona pozoruhodný význam aj z ikono-logických dôvodov. Dokresľuje medzi iným aj tú skutočnosť, že postava svätého Jozefa nebola vo včasnejšom stredoveku u nás, i napriek viere v jeho duchovnú veľkosť, zvlášť uctievaná a umelecky často stvárňovaná. Včasnejší stredovek totiž zdôrazňoval neviditeľné a nepostrehnuteľné končatiny duchovných sfér a zaoberal sa bohatstvom duchovných darov idey imaginárne a symbolicky. Význam vznešeného ochrancu Panny Ježišovho pestúna doceňoval neskorší stredovek, ktorý rozšíril pestovanie kultu svätého Jozefa. O tom sa dochovali doklady najmä na maľovaných oltárnych obrazoch, kde sa Madona s dieťaťom objavuje v sprievode svätého Jozefa, resp. svätý Jozef sa znázorňuje ako člen svätej Rodiny a podobne.

Sochársky samostatne zobrazeného Jozefa v našom fonde drevených umeleckých pamiatok zo skoršieho obdobia ani nepoznáme. Sporadicky sa zaoberajú jeho postavou – avšak nikde nie ako s hlavnou osobou deja – iba staršie kamenárske reliéfne kompozície na exteriéroch. Nájdeme ho až v neskorom goticky spracovaných reliéfoch z oltárnych skriň "Narodenia" z Hlohovca, v SNG "Klaňanie troch kráľov" zo Sebeslaviec, t. č. v SNM v Martine,¹¹ v skupine súsošia oltára "Navštívenia" v Dóme v Košiciach a i. V popredí zaujíma miesto vždy Matka s Ježišom. Postava svätého Jozefa je nimi väčšinou zatienená, alebo ju možno na maľovaných obrazoch "tušiť" v tichu úzadia, v "kúte" výjavu. Výnimkou u nás by mohol byť, zdá sa, práve reliéf hlohovského "Narodenia" a skupina sôch z čákyovského oltára – ktorej však presné usporiadanie figúr t. č. bezpečne nepoznáme. Vzhľadom na proporcie sochy svätého Jozefa možno predpokladať, že zaujímal s Pannou Máriou miesto temer rovnakého postavenia hodnosti. Naša plastika je súčasťou, ba s istotou možno tvrdiť, fragmentom zoskupenia figúr okolo narodenia Ježiša, resp. zo scény adorácie pastierov v Betleheme. Môžeme však uvažovať aj o tom, že rezbár vytvoril postavu klaňajúceho sa a čiapku snímajúceho pastiera, čo pri porovnaní s realizmom pastierov uplatnenom v levočskom "Narodení" je však predsa len diskutabilné. Výtvarné vyjadrenie motívu realizuje aj symboliku mena svätého Jozefa, čo znamená veľký a mocný. Pravda, v duchovnom zmysle je aj synonymom statočnosti a pracovitosti.

Záverom k problematike reštaurovania už len niekoľko stručných poznámok. Pri analýze výtvarného prejavu možno v pavlovských dielach oceniť i schopnosť ovládania širokej výtvarnej technológie a rozumieť dôsledkov (do dôsledkov) materiálnym podmienkam, ktorými sa spoluvytvára umelecká reč.

Predmetná plastika i napriek veľkému znehodnoteniu poskytovala optimálne predpoklady pre jej záchranu najmä materiálnej substancie. Zvládnuť petrifikáciu a dôsledne aplikovať tmeliace látky na devastovaný povrch a do rozloženého vnútra bolo prvoradou úlohou pri začatí prác. K dosiahnutiu spevneného stavu bolo potrebné použiť injekčné dvojzložkových materiálov v rozriedenom stave. Vytvorenie hladkého pokojného povrchu poskytla plombovací hmota z kriedy a spojív vhodný materiál. Tento spôsob umožnil intenzívne spojenie pilinovitého vnútrajška i prijatie tmeliacej látky

¹¹ GLATZ, Anton, Cyril. *Gotické umenie Slovenská národná galéria*. Martin 1983, s. 36, vyobrazenie na s. 105.

v hĺbkach červotočových chodbičkách, otvorov i v menších povyľamovaných častiach subtilného dreva. Po dezinfekcii, likvidovaní plesňových kultúr, pertifikácii a tmelení sa upravoval povrch už len esteticky. Vybrúsením nových nánosov v miestach defektov sa účinne zvýšil výraz rezbársky opracovaného, pôvodným autorom dôsledne vyhladeného dreva sochy. Obsahový aspekt i napriek skutočnosti, že polychrómia absentuje, sa tlmočí menej rušivou interpretáciou. Jedným z najdôležitejších prostriedkov sceľovania bolo však v ďalšom postupe dotmeľovanie voskovoživicovou zmesou a akvarelovo – temperová retuš farby dreva za predpokladu, že sa na takto upravený povrch nebudú aplikovať ďalšie rekonštrukčné vrstvy podkladu, polimentu a zlatej fólie. Keďže predmetné dielo je fragmentom z viacfigurálnej kompozície a niet predpokladu, že by ďalšie kusy mohli ešte niekde existovať, ostáva otázka upotrebenia rezby v budúcnosti otvorená. Pravdepodobne bude slúžiť muzeálno-dokumentárnym účelom, a preto sa jeho reštaurovanie riešilo pod týmto zorným uhlom a takto boli volené i prostriedky na jeho ďalšie konzervovanie a prezentovanie. Úlohou reštaurátora bolo doceliť vylepšený estetický účinok povrchovej štruktúry a znásobiť umelecké pôsobenie v daných technických možnostiach bez zasahovania do autentickej originality.

Tento stručný príspevok som pripravila na publikovanie ešte pred jedenástimi rokmi hlavne z dôvodov, že dejepis umenia nemal možnosť existenciu tejto malej plastiky, pokiaľ viem, do čias reštaurovania v rokoch 1976 – 1977 zaregistrovať. Možno z toho, čo tu odznelo, všeličo už nebolo aktuálne. Nemala som možnosť sledovať a ani sa oboznámiť so stavom bádania v tomto smere, preto budem považovať za užitočnú i v prospech problému akúkoľvek pripomienku, kritiku, či usmernenie.

Autorka:

† Mária SPOLOČNÍKOVÁ

Reskript pápeža Jána XXII. v záležitosti farností Podolíneč a Trebišov z roku 1331

Daniel Boles

Rescript of Pope John XXII. in the affairs of the parishes of Podolíneč and Trebišov from 1331

[Ioannes episcopus etc. Dilectis filiis Jacobo Berengarii opera|rio mon[asterii] Crassen[sis] Ordinis sancti Bene|dicti Carcasson[ensis] dioe[cesis] et Raymundo de Bonofato rectori eccl[esi]e oratorii s[ancti] Michael Lemouicensis dioe[cesis] ap[osto]lice sed[is] nunciis.]

Si[n]cera deuot[i]o quam dilect[us] || filius nob[i]lis vir Guil[elmu]s Drugee|tus Comes Scepusien[sis] ad nos et Roma|nam gerit ecc[lesi]am prom[er]etur, ut petit[i]on[es] || suas ad exaudit[i]onis gra[tia]m quantum cum deo possumus, admittamus. San[e] || petit[i]o p[ro] parte dicti Co[m]itis cora[m] nos|| exhibita continebat, q[uod] fructus, redditus || et prouentus ecc[lesi]arum in Podolin et|| Terubes oppidis suis Strigonien[sis] et Agrien[sis] || dioe[cesis] ex eo pres[er]tim q[uod] archiep[iscopu]s Strigonien[sis] || et ep[iscopu]s Agrien[sis] cuilibet videl[icet] ip[s]orum in|| sua dioe[cesi] necnon prepositus eccl[esi]e Sce|pusien[sis] qui sunt p[ro] tempore in preposi|tura sua Scepusien[sis] dicte Strig|onien[sis] dioe[cesis] || decimas in eisdem oppidis eor[um]que terri|toriis et p[er]tinen[tis] infra p[ar]ochias d[i]c[t]ar[um] || in Podolin et Terubes ecc[lesi]arum co[n]sis|tentibus provenientes in totum p[er]||cipiunt adeo sunt tenues et exiles q[uod] || d[i]c[t]ar[um] ecc[lesi]arum plebani de fructibus || redditibus et prouentibus suprad[ic]tis || iuxta status eor[um] exigentiam suste[n]tari || et onera ips[i]s rat[i]one dictarum ecc[lesi]arum || incumbentia nequeunt co[m]mode sup|portare q[uod]que ip[s]i plebani p[er] eosdem et || archiep[iscopu]m et ep[iscopu]m et prepositum sup[ra] || hiis et aliis multipl[icite]r pregrauantur. || Quare nobis idem comes humiliter || supplivauit, ut eisdem plebanis et ecc[lesi]is || de oportuno in hac parte remedio p[ro]||uidentes om[n]es decimas cet[er]aque iura || et seruicia quomo[d]ocu[m]que de d[i]c[tis oppidis || eor[um]que p[er]tinentiis prouenientia prelibatis || plebanis et eccl[esi]is co[n]cedere ip[s]osque ab om[n]i || iurisdic[t]ione archiep[iscop]i et ep[iscop]i ac p[re]positi p[re]||dictorum exim[er]e p[er]petuo dignemur. o (sic!) Nos itaque memoratis plebanis et eccl[esi]is || pat[er]no sup[er] hiis co[m]patientes affectu ac || eiusdem comitis supplicat[i]onibus ann[ue]||re qua[n]tum cum deo possumus cupie[n]tes || discret[i]oni u[est]re p[er] ap[osto]lica scripta co[m]mitti||mus et mandamus quatin[us] uos vel al||ter u[est]r[u]m uocatis qui fuerint euocandi || uos ex qua causa utrum ex transact[i]one || priuilegio uel prescript[i]one solum archi|ep[iscopu]s et ep[iscopu]s ac p[re]positus pred[ic]ti decimas || integras ecc[lesi]arum p[re]d[ic]tarum p[er]cipiant || necnon et de redditibus ecc[lesi]arum ip[s]arum || solerti adhibita diligentia informa[n]tes || si ius eor[un]dem archiep[iscop]i et ep[iscop]i ac p[re]positi || non reperitis aliquo predictor[um] fulciri || nisi possitis premissa inter partes eas||dem amicabil[ite]r terminare sup[er] quo adhibere ope[re]sam diligenciam p[ro]curetis sup[er] || eisdem decimis su[m]marie simpl[icite]r et de pla|no

ac sine strepitu et figura iudicii q[uo]d || iustum fuerit ordi[ne]tis iuxta sanct[i]ones ||
 canonicas facientes q[uo]d sup[er] hiis ordina[n] || dum dux[er]itis app[er]u[er]it remota
 inuiola || liter obseruari. Contrad[i]ctores etc. ¹ inuo || cato ad hoc si necesse fu[er]it
 auxilio brachii || s[e]c[u]laris. Datum ut s[up]ra. [II. Kalendas Maii anno quintodecimo].
 Eidem comiti Scepusien[s]i

Preklad:

(Ján biskup atď. Milovaným synom Jakubovi Berengárovi z kláštora v Lagrasse, a Rajmundovi de Bonofato rektorovi oratória sv. Michala, diecéz Carcassone a Limoges (Francúzsko), vyslancom Apoštolského Stolca.)

Úprimná oddanosť, akú preukazuje milovaný syn, šľachtic Viliam Druget, spišský komes voči nám i voči Rímskej cirkvi, si zasluhuje, aby sme jeho prosbám, nakoľko len v Bohu môžeme, milosť vyslyšania udelili. Samozrejme v žiadosti, ktorú nám v jeho mene predostreli, je obsiahnuté, že výnosy, dôchodky a príjmy kostolov v Podolínci a Trebišove, v jeho mestechách z ostribomskej a jágerskej diecézy, z ktorých plynú desiatky – obzvlášť kvôli tomu, že ostribomský arcibiskup, jágerský biskup, ktorým vo svojej diecéze plynú desiatky ako aj spišský prepoš, ktorý je určený v istom čase vo svojej spišskej prepozitúre z už spomínanej ostribomskej diecézy tieto desiatky zo spomínaných miestech z celého ich územia v rámci jednotlivých farností Podolínce a Trebišov poberajú vcelku; sa stávajú natoľko slabé a biedne, že farári uvedených kostolov nemôžu uspokojivo z týchto výnosov a spomínaných príjmov si zabezpečiť obživu i znášať ťarchy, ktoré im plynú zo správy kostolov a zároveň sú títo farári arcibiskupom, biskupom a prepoštom vzhľadom na tieto veci mnohako zaťažovaní. Preto nás ponížene komes požiadal, aby sme vhodným spôsobom sa postarali o týchto farárov a kostoly a to takým riešením, aby sme všetky desiatky ako aj ostatné práva a podľnosti, ktoré akokoľvek plynú z uvedených miestech a k nim patria, spomínaným farárom ako aj ich kostolom udelili a ich samých navždy vyňali z právomoci arcibiskupa, biskupa a prepošta.

Preto my nakoľko súcime s menovanými farármi a ich cirkvami v duchu otcovskej lásky a zároveň chceme, nakoľko sa to vzhľadom na Boha dá, vyhovieť žiadosti komesa vám, vážení nariaďujeme týmto apoštolským listom, aby ste alebo jeden z vás potom, čo pozvete tých, ktorých bude treba pozvať, zistili z akého dôvodu či na základe dohody, privilégia alebo premlčania iba spomínaný arcibiskup, biskup a prepoš poberajú celé desiatky z uvedených kostolov a taktiež starostlivo preskúmajte stav dôchodkov spomínaných kostolov v prípade ak zistíte, že právo arcibiskupa, biskupa a prepošta sa nezakladá na nejakom právnom dôvode. V prípade, žeby ste nemohli, aby obe strany sa priateľsky dohodli, kedy treba, aby ste vynaložili prácné úsilie; tak ohľadom desiatkov rozhodnete nakoniec jednoducho, čestne a bez súdneho konania tak, aby to bolo spravodlivé v súlade s kanonickými ustanoveniami. Potom čo rozhodnete nech sa to aj dodrží bez možnosti akéhokoľvek dovolávania sa. Odporcov atď.² domáhaním sa pomoci, ako to bude potrebné, svetského ramena.

Dané ako vyššie (na II. kalendy mesiaca mája v pätnástom roku).

¹ *Contradictores quocunque quoslibet et rebelles auctoritate nostra appellatione postposita compescendi non obstantibus omnibus supradictis plenam vobis et vestrum cuilibet in solidum concedimus auctoritate presentium facultatem.* Fol 83

² Celá formula je uvedená o niekoľko fólí pred suplikou a znie: *Akýchkoľvek odporcov či akokoľvek rebelujúcich na základe našej autority vám alebo komukoľvek z vás udeľujeme týmto listom oprávnenie utlmiť bez nároku sa odvolať aj napriek všetkému, čo bolo vyššie uvedené a by tomu odporovalo.*

Text privilégia, datovaného 30. apríla 1331, sa nachádza v protokole pápežskej kancelárie a dnes je uložený v tajnom archíve vo Vatikáne. Kópia je v Maďarskom národnom archíve v Budapešti, v stredovekej zbierke listín pod číslom 291661. Ide o reskript, teda o úradný úkon cirkevno-právneho charakteru. Vzhľadom na to, že ide o odpis nachádzajúci sa v úradnej knihe, neobsahuje pochopiteľne *per expressum* všetky časti listiny, a to intituláciu a inskripciu. Datovacia formulka je uvedená s odkazom na predchádzajúci úradný zápis, ktorý bol v ten istý deň zaprotokolovaný. Na základe tejto súvislosti uvádzam i mená osôb v inskripcii, pretože v texte *per expressum* tiež nie sú uvedené. Sú však uvedené v rámci predchádzajúcich konceptov nariadení. Protokolárny záznam reskriptu začína priamo arengou *Sincera devotio*.

Reskript bol publikovaný *in extenso* u Theinera.³ V novšej edícii – v *Anjou-kori Oklevéltár* – bol publikovaný iba *in registro*.⁴ Obe redakcie však uvádzajú v inskripcii osoby pápežských vyslancov Rajmunda de Bonofato a Jakuba Berengára. V úradnej knihe je rad za sebou uvedených úradných rozhodnutí, ktoré boli menovaní vyslanci poverení vykonať v Uhorsku v súvislosti s výberom desiatkov. Desiatky mali byť vybraté v Uhorsku na základe rozhodnutia koncilu vo Vienne (1311 – 1312) a boli určené pre potreby obrany Svätej zeme.

Obsahovo či *ex parte materiae* text reskriptu ponúka údaje o reáliách z polovice 14. storočia, a to z územia Spiša a Šariša. Za zmienku stojí, že v žiadosti komesa Drugeta sa uvádza, ako preláti z uvedených diecéz poberajú celé desiatky – *decimae integrae* – z uvedených dvoch farností. Znamenalo by to, že farári v mestečkách Podolíneč a Trebišov by žili iba z nejakej finančnej podpory, ktorú by im preláti za desiatky ročne dávali. Bol by to mimoriadny spôsob udržiavania farských kostolov, lebo bežne na obživu farára i údržbu kostola slúžili práve desiatky. Na druhej strane sa správcovia kostolov uvádzajú ako *plebani* – privilegovaní farári, čo spôsobuje istý rozpor, lebo z finančnej podpory žili správcovia kostolov – *rectores*, nie farári. Preto pápež nariadil celú vec vyšetriť, či desiatky uvedení preláti vskutku berú celé, a tým by kostoly spravovali kňazi s určeným finančným príjmom. Ak by to bola pravda, či táto prax je založená na právnom podklade alebo ide o nejaký prechmat zo strany prelátov. Zrejme – na základe iných svedectiev – išlo o spor v poberaní celých desiatkov zo strany privilegovaných farárov oproti biskupom. Biskupi poberali polovicu desiatku takmer z každej farnosti – okrem spišských – a štvrtina ostávala farárovi, kým druhá štvrtina bola určená pre kostol. Jeden z takýchto sporov bol tiež v tom čase medzi spišským prepoštom a jágerským biskupom. V jeho právomoci boli farári Toryského dištriktu, ktorým jágerský biskup odňal tri štvrtiny desiatku (= celý desiatok), prevzal dve štvrtiny a zanechal im iba štvrtinu, tzv. kňazskú štvrtku.

Adresa autora:

ThDr. Daniel BOLEŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:danielb.posta@gmail.com

³ THEINER, Augustinus. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I., Romae: Typis Vatican. 1859, nr. 839, s. 541 – 542.

⁴ TÓTH, Ildikó Éva. *Anjou-kori Oklevéltár. XV. 1331*. Budapest – Szeged, 2004, nr. 159, s. 90 – 91.

KVASNICOVÁ, Magdaléna, ŠEREĎI, Marek, eds.: Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku: Dejiny a pamiatková ochrana. Bratislava: Vydavateľstvo SPEKTRUM STU, 2018. 616 s. ISBN 978-80-227-4876-6

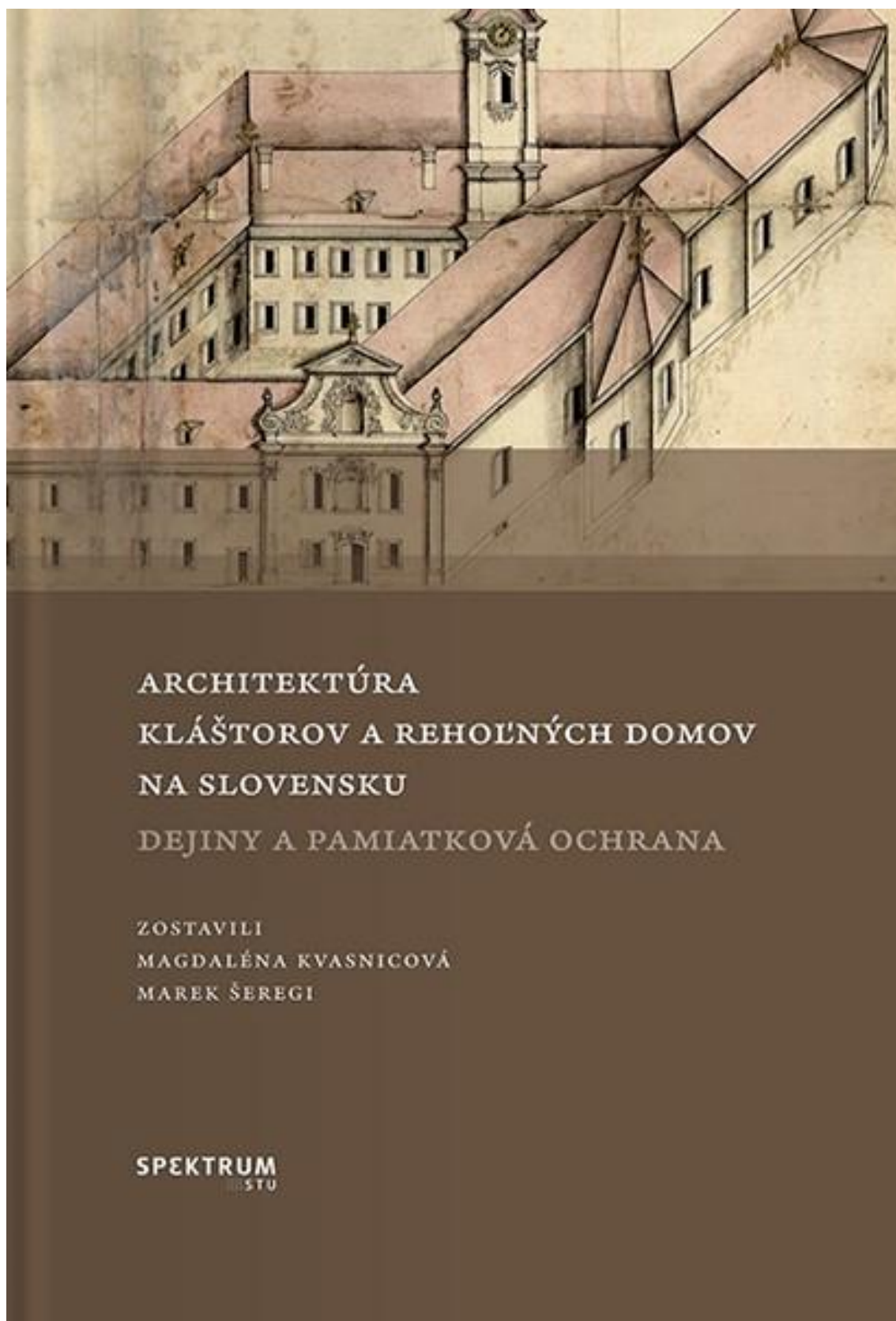
Na začiatku vznikla túžba publikovať zamlčanú históriu rehoľného života. Nielen tú duchovnú, ale aj tú hmotnú. Konferencia pod názvom *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku* sa uskutočnila 28. a 29. novembra 2007 na Fakulte architektúry STU v Bratislave. Prihlásených bolo 42 príspevkov. Závery konferencie dali na seba dlho čakať, ale nie nadarmo. Mnohé príspevky boli aktualizované o najnovšie výskumy. Publikácia tak vtiahne čitateľa do bádateľského čítania a poznávania opisovaných reálií. Rozdelená je do dvoch kapitol. Prvá kapitola je ešte členená do troch podkapitol.

Rehoľný život fascinoval množstvo ľudí svojou jednoduchosťou a rôznorodosťou. Autor prvého príspevku doc. Michal Slivka sa venuje historiografii monastického bádania na Slovensku – Uhorsku, pričom ponúka pohľad na mnišky (benediktíni, cisterciáni, kartuziáni), kanonické (premonštráti, križovníci) Sv. Hrobu, kapituly) a pustovnícke rehole (pavlíni, augustiniáni eremiti). Najobsiahlejší je príspevok Bibiany Pomfyovej o stave výskumu stredovekej architektúry žobravých reholí (františkáni, dominikáni, augustiniáni eremiti a karmelitáni) na Slovensku s katalógom jednotlivých kláštorov a ich architektúry. Mendikanti (a pavlíni) boli u nás obľúbení a najviac zakladaní od druhej polovice 13. storočia. Ich budovy sa zvyčajne nachádzali pri vnútorných mestských hradbách a stavebne boli prispôbolené lokálnym pomerom. Kostoly boli podporované mecénmi, ktorí takto narušali ideál chudoby.

Štefan Oriško vo svojom príspevku najstarším mendikantským stavbám na Slovensku sleduje architektúru a výtvarný kontext. Poukázal na to, že prvé stavby vznikajúce počas druhej polovice 13. storočia sú obdobím vyhradenia stavebnej typológie, neskôr prijatia a vytvorenia štandardnej dispozície mendikantského chrámu zložené z kaplnkového chóru a lode. Situáciu u jezuitov opisuje vo svojom príspevku Martin Čičo. Spoločnosť Ježišova je v dejinách známa pre svoj podiel na rekatolizácii, podporovaní vzdelávania a misií. Pre ich postoj k chudobe – žiadnemu majetku – jednotlivých členov možno jezuitov v podstate zaradiť k mendikantským rádom. Ideál chudoby sa uplatňoval aj pri architektúre. Chudoba monumentálna. Podľa zakladateľa sv. Ignáca výstavba nových domov sa má riadiť podľa pravidiel „zdravý a dobrý vzduch“. Ratio domiciliorum nebolo podriadené jednotnému plánu, ale prispôbolené konkrétnej situácii s perspektívou rozvoja do budúcnosti. Ba dokonca rímsky kostol Il Gesu považovaný za prototyp architektúry nikde nebol dôsledne napodobnený. O františkánskych kláštoroch z potridentského obdobia katolíckej reformy v 17. a 18. storočí píše doc. Magdaléna Kvasnicová, ktorá si všima oživenie františkánskeho hnutia za pomoci cirkevných predstaviteľov a katolíckej šľachty. Františkáni spolu s jezuitmi pomáhali v 17. stor. pri rekatolizácii Uhorska. Výzor kláštorov a kostolov určoval ideál chudoby. Prostriedky na ich výstavbu mohol preberať tzv. syndik, laická osoba.

Krátky príspevok Miroslavy Slezákovéj prináša pohľad na každodenný život benediktínov, ktorý je podľa funkcie v kláštore veľmi rôznorodý a niekedy aj odlišný od reguly. Prvú podkapitolu uzatvára príspevok Kataríny Nádaskej o kulte sv. Alžbety

Uhorskej v kláštornom prostredí 13. storočia. Najmä v počiatocnom prostredí cistercitov a Nemeckých rytierov, neskôr u žobravých rádov.

Druhá podkapitola predstavuje pohľad ôsmich príspevkov na stavebné dejiny niektorých kláštorných areálov a jednotlivých objektov na základe terénnych a materiálových výskumov. Niektoré príspevky sú kratšie, niektoré obsiahlejšie. Henrieta Žažová na základe písomných prameňov predstavila kláštor premonštrátov v Lelese s kostolom Sv. Križa a kaplnkou sv. Michala Archanjela; Pavol Jakubčín ponúkol časť svojej diplomovej práce Dejiny kláštora cistercitov v Spišskom Štiavniku; Daniela Pellová poukázala na dejiny Trebišova, kláštora a kostola pavlínov; Zuzana Dzurňáková dokladuje strategický prístup jezuitov a ich stavebných aktivít (*fortis et utilis*) na príklade areálu Trnavskej univerzity; Marián Babirát poukazuje na prínos kapucínov v Pezinku pri rekatolizácii miestneho obyvateľstva a ich pastoračnú a barokovo-stavebnú prítomnosť v meste od roku 1674. V ďalšom príspevku o kapucínoch v Bratislave si kladie autor Andrej Botek otázky týkajúce sa vývoja a aplikácie rádovej schémy. Vo svojich odpovediach zároveň porovnáva jednotlivé nejednoznačné dobové rytiny, veduty, kresby a plány s dnešným stavom kláštora a kostola. Príspevok troch autorov – Ingrid Kušnirákovej, Zuzany Zvarovej, Miroslava Matejku, nám ponúka trojaký pohľad na kostol trinitárov v Ilave – a to archívny, historický a pamiatkový. Posledný článok v tejto časti od Jany Pohaničovej približuje pohľad na kláštor a chrám redemptoristov východného obradu v Michalovciach a jeho hlavné osobnosti.

Tretia podkapitola pod názvom Architektúra *in situ* ponúka opäť osem príspevkov spracovaných na základe súčasných archeologických, architektonicko-historických a materiálových výskumov kláštorov a rehoľných domov. Konkrétne Ľuboš Kürthy a jeho sondážny pohľad (z roku 2006) na stredoveký stavebný vývoj kláštora premonštrátov v Kláštore pod Znievom. Kláštoru benediktínov v Ludaniciach sa venujú dva príspevky z archeologického výskumu z rokov 2005 až 2007: od Martina Hanuša spracovanie nálezu teplovzdušnej vykurovacej pece pre potreby kláštornej jedálne a od Mariána Čurného, Miloša Gregora a Martina Hložeka a ich podrobného spracovania nájdených tehál (plevovky a prstovky), pochádzajúcich z najstarších stavebných etáp kláštora. Kláštoru pavlínov v Marianke a použitým dlažbám sa venuje Branislav Resutík. Podrobný opis jednotlivých stavebných etáp (od roku 1628 až po súčasnosť) bývalého kolégia jezuitov v Bratislave ponúka Elena Sabadošová. Kaštieľu či kláštoru – tak ho rôzne v obci Nižná Myšľa nazývajú – sa venuje Ivan Gojdič, ktorý opisuje prvú etapu pamiatkového výskumu. Na nové objavy sa ešte len čaká a dúfame, že budú obohatením. V ďalšom krátkom príspevku Ján Hromada dáva dokopy výsledky reštaurovania maliarskej a štukovej výzdoby františkánskeho kostola Všetkých svätých v Hlohovci. Posledným príspevkom tejto časti je článok Daniela Pivka o kamenných prvkoch (asi 50 druhov ušľachtilých kameňov), používaných v kláštorných kostoloch západného Slovenska.

Druhá kapitola sa venuje pamiatkovej ochrane a obnove kláštorov a rehoľných domov. Opäť osem obohacujúcich príspevkov, čo svedčí o vyváženosti publikácie. Marek Šeregi ponúka svoju aktualizovanú podkapitolu z dizertačnej práce o počte (107 objektov) a stave dodnes zachovanej rehoľnej architektúre na Slovensku postavenej do roku 1800, ktorú dopĺňa vložená prehľadná tabuľka jednotlivých sakrálnych objektov. Peter Buday svojím štúdiom v archíve Ostrihomskej kapituly poukazuje na obnovu

bývalého benediktínskeho kláštora v Hronskom Beňadiku po požiarí z roku 1881. Ďalší príspevok Lucie Borošovej je venovaný pamiatkovej ochrane kláštorov v rokoch 1919 až 1939 na príklade Červeného Kláštora. Najmä riešenia nedostatku finančných prostriedkov. Ako vždy. Už zosnulá Františka Čechová ponúkla možnosť štúdia v Slovenskom náboženskom fonde Slovenského národného archívu, najmä dejiny likvidácie rehoľných spoločenstiev a ich majetkov. Františkánsky kláštor v Kremnici je typickou ukážkou socialistickej „starostlivosti“ a likvidácie kultúrnych a duchovných hodnôt. O stave i o nádejach hovorí príspevok Nadeždy Hraškovskej, Ľudmily Husovskej a Adriany Retkovskej. Filozofický pohľad na kapucínsku architektonickú schému podáva kapucín Ladislav Tkáčik; dispozičnú schému súčasného františkánskeho kláštora ponúka františkán Juraj Andrej Mihály a napokon prof. Jozef Hlinický sa zamyslel nad novými funkciami starých kláštorov, ktoré by mali byť v súlade s ich pôvodným poslaním.

Záver publikácie patrí slovníku odborných termínov, zoznamu rehoľných spoločností a cudzojazyčnému abstraktu.

Dostať sa k záveru publikácie bolo časovo náročné, ale ak by to malo pokračovanie, tak by som neváhal čítať ďalej. Nech je táto publikácia povzbudením pre pokračovanie písania prachom zabudnutých dejín.

Adresa recenzenta:

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: cyril.hisem@ku.sk

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: cyril.hisem@ku.sk

ThDr. Daniel BOLEŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Filozofická fakulta

Moyzesova 9, 040 59 Košice

e-mail: peter.borza@upjs.sk

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity

Katedra historických vied

Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

e-mail: jaroslav.coranic@unipo.sk

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: jurko@ktfke.sk

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.

Uzhhorod National University

Faculty of History

Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,

Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000

email: vkichera@ukr.net

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.lencis@ku.sk

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

prof. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK O.Praem., PhD.
Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: martin.strbak@gmail.com

Mgr. Ladislav VARGA, STL
Pontifical University of St. Thomas Aquinas
Largo Angelicum 1
00184 Rome RM, Italy
email: ladislavjvarga@gmail.com

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

SLLic. PaedDr. Pavol ZVARA, PhD.
Pontificio Collegio dei Santi Cirillo e Metodio
Via M. D. Brun Barbantini, 31-33
00123 Roma, Italia

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*
ročník | *Volume 10*, číslo | *Issue 2*, rok | *Year 2021*

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher:*

© 2021 VERBUM – vydavateľstvo KU
Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok
web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hlavná 89, 041 21 Košice
web: www.icd.ktfke.sk
email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

EQUILIBRIA, s.r.o.
Letná 42, 040 01 Košice

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Predná a zadná strana obálky:

Sv. Jozef, polychrómovaná plastika pochádzajúca z dielne Majstra Pavla z Levoče.
Je to fragment z viacfigurálnej kompozície. Stav po reštaurovaní.

Foto: Mgr. Alžbeta Djurbová

ISSN 1338-9572

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: december 2021